

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Кафедра української мови, літератури та методики навчання

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

СПЕЦИФІКА ВИВЧЕННЯ ЛІРИКИ В. СИМОНЕНКА
В СТАРШІЙ ШКОЛІ

Виконала:

Заєць Анжела Олексіївна

Спеціальність 014 Середня освіта,
предметна спеціальність 014.01 Середня освіта
(Українська мова і література),
ОПП «Середня освіта
(Українська мова і література)»

Науковий керівник:

кандидат філологічних наук, доцент

Т. В. Клейменова

Допущено до захисту:

«20» листопада 2024 року

Завідувач кафедри

Н. В. Гоголь Н. В. Гоголь

Дата захисту: «07» грудня 2024 р.

Кількість балів: 85 Оцінка ECTS B

Підписи членів комісії:

Гоголь
Клейменова
Гоголь
Гоголь

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ФІЛОЛОГІЇ ТА ІСТОРИЇ
№ 32/14/10/2024.11.24
МОН України

Глухів – 2024

АНОТАЦІЯ

Заєць А. О. Специфіка вивчення лірики В. Симоненка в старшій школі. Магістерська робота на здобуття ступеня магістра за спеціальністю 014 Середня освіта, предметною спеціальністю 014.01 Середня освіта (Українська мова і література), освітньо-професійною програмою «Середня освіта (Українська мова і література)».

У магістерській роботі узагальнено й доповнено відомості про творчу манеру й мотиви лірики В. Симоненка, розкрито специфіку вивчення ліричних творів митця на уроках української літератури в старшій школі. У дослідженні визначено сутність понять «лірика», «ліричний твір», охарактеризовано основні родово-жанрові особливості лірики як одного з трьох родів літератури і її жанрових різновидів. Окреслено рецепцію творчості В. Симоненка в сучасній літературознавчій науці. Виокремлено новаторство творчості поета, досліджено основні мотиви патріотичної, філософської, інтимної лірики В. Симоненка, зроблено детальний аналіз його найвідоміших поезій. Проаналізовано чинні шкільні програми, підручники й навчально-методичні посібники з української літератури в аспекті досліджуваної проблеми. З'ясовано специфіку вивчення ліричних творів на уроках української літератури в старшій школі. Подано методичні рекомендації щодо вивчення лірики В. Симоненка в 11 класі закладів загальної середньої освіти.

Ключові слова: В. Симоненко, лірика, мотиви, старша школа, вивчення ліричних творів.

ABSTRACT

Zaiets' A. O. The Specifics of Studying Vasyl Symonenko's Lyric Poetry in High School. Master's thesis for obtaining the Master degree in Secondary Education, specialty 014 Secondary Education, subject specialization 014.01 Secondary Education (Ukrainian Language and Literature), educational and

professional program “Secondary Education (Ukrainian Language and Literature)”.

In the Master’s thesis, the creative style and motifs of V. Symonenko’s lyrics were summarized and expanded upon, and the specifics of studying the poet’s lyrical works in high school Ukrainian literature classes were explored. The research defines the essence of the concepts “lyrics” and “lyrical work”, characterizes the primary genre-specific features of lyrics as one of the three literary genres, and examines its various subgenres. The reception of V. Symonenko’s works in contemporary literary studies has been outlined. The innovative aspects of the poet's creativity have been highlighted, with a detailed analysis of the main themes in V. Symonenko’s patriotic, philosophical, and intimate lyrics, as well as an in-depth examination of his most famous poems. Current school curricula, textbooks, and teaching aids for Ukrainian literature were analyzed in the context of the research problem. The specifics of studying lyrical works in high school Ukrainian literature classes were identified. Methodical recommendations for studying V. Symonenko’s lyrics in the 11th grade of secondary education institutions were provided.

Key words: V. Symonenko, lyrics, motifs, high school, studying lyrical works.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ЛІТЕРАТУРНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	12
1.1. Поняття про лірику, ліричний твір і його ознаки в літературознавчій науці.....	12
1.2. Рецепція лірики В. Симоненка в літературознавстві.....	19
Висновки до розділу 1.....	26
РОЗДІЛ 2. ХУДОЖНЯ СПЕЦИФІКА ЛІРИКИ В. СИМОНЕНКА.....	28
2.1. Особливості творчої манери В. Симоненка-лірика.....	28
2.2. Провідні мотиви патріотичної, філософської та інтимної лірики поета...34	
Висновки до розділу 2.....	46
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ЛІРИКИ В. СИМОНЕНКА НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В 11 КЛАСІ.....	49
3.1. Аналіз шкільних програм і підручників в аспекті досліджуваної проблеми.....	49
3.2. Специфіка вивчення ліричних творів на уроках української літератури в старшій школі.....	63
3.3. Методичні рекомендації до вивчення лірики В.Симоненка в 11 класі....	72
Висновки до розділу 3.....	82
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	88
ДОДАТКИ.....	96

ВСТУП

Актуальність теми. Художня література відіграє ключову роль у формуванні світоглядних орієнтирів і переконань здобувачів освіти, сприяє становленню морально-етичних норм майбутніх громадян та забезпечує їх естетичне виховання.

У шкільних програмах з української літератури для старших класів ліричному творові відводиться важливе місце, адже він має значний потенціал для формування особистості молодого покоління. Лірика зосереджена не на описі подій, явищ природи чи предметів, а на вираженні людських почуттів, глибоких думок, вражень, переживань і ідей, що виникають у відповідь на конкретні обставини, зокрема соціальні чи політичні події (громадянська, політична лірика), пейзажні картини (пейзажна лірика), особистісні переживання (інтимна, особистісна, патріотична лірика) або філософські роздуми (філософська лірика). Відмінною рисою ліричних творів є відсутність розгорнутого сюжету, натомість вони передають думки поета за допомогою лаконічного, концентрованого мовлення, що вирізняється ритмічною, емоційно-образною організацією, характерною для віршованих форм.

Розуміння здобувачами освіти змісту ліричних творів не завжди є правильним й усвідомленим. Практика засвідчує, що учні середньої школи засвоюють теоретичні поняття, а в старших класах – історико-літературні відомості, оскільки лірика відіграє важливу роль у літературному процесі. Протягом багатьох років учені-методисти намагаються віднайти способи максимально покращити сприймання школярами ліричних творів. Труднощі полягають у тому, що кожен реципієнт по-своєму сприймає лірику, у кожного виникають індивідуальні почуття, емоції та думки під час читання. Тому важко передбачити, який метод, прийом чи вид навчальної діяльності буде ефективний для зацікавлення здобувачів освіти вивченням ліричних творів.

До питання аналізу лірики і її виховного значення для школярів зверталися у своїх науково-методичних дослідженнях вітчизняні вчені Н. Волошина [48], А. Лісовський [37], Л. Мірошніченко [44], В. Неділько [49], Є. Пасічник [51], Г. Токмань [81] та ін. Зокрема, питання аналізу лірики висвітлювалося в працях Є. Волошук [12], Б. Бігуна [12], І. Даниленко [16], М. Моклиці [46]. А. Ситченко [68] звертався до проблеми шкільного аналізу ліричного твору, Г. Токмань [81] вивчала цілісність сприйняття ліричного твору: текстуальний аналіз, методика вивчення віршування. Творча праця науковців, які розвивають і збагачують теорію і практику методики аналізу творів різних родів і жанрів, зокрема лірики, дають змогу систематизувати основні підходи й елементи аналізу лірики на сучасному уроці літератури.

Відомі українські методисти (Т. Бугайко [8], Ф. Бугайко [8], Б. Бігун [12], Н. Волошина [48], Є. Волошук [12], В. Захарова [23], В. Лісовський [36], В. Неділько [49], Є. Пасічник [54], Б. Степанишин [74], Г. Токмань [81] та ін.) зосереджують увагу на питаннях жанрової специфіки ліричних творів, на особливостях їх сприймання учнями різних вікових груп, пропонують різноманітні етапи вивчення ліричних творів. Водночас проблема аналізу ліричних творів потребує подальшого дослідження з позицій нових вимог Державного стандарту базової освіти, концепції Нової української школи.

В умовах російсько-української війни потребує переосмислення та перегляду аналіз поетичних творів українських письменників, одним із яких є Василь Симоненко – талановитий виразник дум і прагнень рідного народу, бунтар радянської тоталітарної системи, який і словом, і життям своїм довів, що є справжнім патріотом своєї країни. Він не лише любив Україну, а й закликав до боротьби проти тоталітарного режиму. Його зброєю було Слово, яке сьогодні особливо актуально зазвучало у звертанні до сучасників: «Нехай мовчать америки й росії, коли я з тобою говорю!». Поет-«шістдесятник» створив проникливі, яскраві образи, щоб передати силу любові до України, до рідної української землі. Почуття патріотизму, на думку Симоненка, – найсвятіше почуття людини.

Літературну спадщину В. Симоненка аналізували А. Бондаренко [6], Т. Казаніна [30], О. Масизнова [41], В. Плітко [56], Н. Савчук [64], А. Ткаченко [79] та інші, які визначили її стильові особливості, проблематику, розглянули постать автора на тлі доби тощо. Однак мотиви поетичної спадщини В. Симоненка потребують більш ґрунтовного й систематичного аналізу, тоді як питання вивчення його поезії у закладах загальної середньої освіти є важливим напрямом дослідження. Це зумовлено значущістю різножанрової лірики для формування національної свідомості й патріотизму молоді в сучасних умовах, а також недостатнім висвітленням цього аспекту в межах сучасних методичних підходів.

Відсутність комплексної системної праці, у якій було б ґрунтовно проаналізовано поетичну творчість В. Симоненка й особливості її вивчення в сучасній школі, і визначила актуальність теми дослідження.

Мета магістерської роботи – розкрити особливості вивчення лірики В. Симоненка на уроках української літератури в 11 класі в сучасних закладах загальної середньої освіти.

Для досягнення поставленої мети було передбачено виконання таких **завдань**:

1. розкрити сутність понять «лірика», «ліричний твір» у літературознавчій науці;
2. визначити особливості творчої манери В. Симоненка-лірика;
3. розглянути основні види лірики поета;
4. проаналізувати шкільні програми, підручники та навчально-методичні посібники в аспекті досліджуваної проблеми;
5. з'ясувати специфіку вивчення ліричних творів на уроках української літератури в старшій школі;
6. розробити методичні рекомендації до вивчення лірики В. Симоненка на уроках української літератури в 11 класі.

Об'єктом дослідження є лірика В. Симоненка й освітній процес з української літератури в закладах загальної середньої освіти.

Предметом магістерської роботи є основні види лірики В. Симоненка й особливості вивчення його поезій у закладах загальної середньої освіти.

У роботі на різних етапах були використані такі **методи дослідження**:

1. літературознавчі: описовий (з метою аналізу наукової літератури з теми дослідження); культурно-історичний (для виявлення умов, у яких формувалася постать поета, його світосприймання, утілене в поетичних рядках); біографічний (для з'ясування джерел поетичних творів і їх образів), герменевтичний (для інтерпретації поетичних текстів).

2. загальнонаукові: аналіз літературознавчих, методичних праць, навчальних програм, шкільних підручників, навчально-методичних посібників з української літератури; узагальнення матеріалу; метод теоретичного моделювання (для визначення предмета, об'єкта дослідження).

Теоретико-методологічною основою дослідження є теоретико-літературні праці П. Білоуса, О. Галича, Ю. Коваліва, А. Ткаченка та ін., у яких подані визначення й ознаки ключових понять магістерської роботи; теоретико-літературні й історико-літературні праці таких дослідників лірики В. Симоненка, як В. Власенко, І. Дзюба, Т. Козлова, Л. Легка, Л. Литвин, В. Пахаренко, Т. Пінчук, Г. Савчук, Л. Тарнашинська й ін., результати досліджень у галузі літературної освіти в школі (праці Н. Волошиної, О. Ісаєвої, Л. Мірошниченко, Є. Пасічника й ін.).

Наукова новизна одержаних результатів. У магістерській роботі узагальнено й доповнено відомості про творчу манеру й поетичну спадщину В. Симоненка; здійснено аналіз проблеми вивчення його творчості в методичних джерелах; розроблено власні методичні рекомендації до вивчення лірики В. Симоненка в 11-му класі закладу загальної середньої освіти.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що її наукові результати важливі для комплексного вивчення особливостей літературної діяльності «шістдесятників», зокрема творчості В. Симоненка.

Практичне значення дослідження. Матеріали роботи можуть використовуватися під час читання нормативних історико-літературних курсів і спецкурсів з історії української літератури для студентів педагогічних закладів вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта, предметної спеціальності 014.01 Середня освіта (Українська мова і література), у процесі написання курсових і кваліфікаційних робіт. Сформульовані положення, висновки дослідження й розроблені методичні рекомендації можуть бути використані вчителями-практиками.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки магістерської роботи викладалися й обговорювалися на VI Усеукраїнській студентсько-викладацькій науково-практичній інтернет-конференції з міжнародною участю «Сучасні тенденції та перспективи мовно-літературної освіти в Україні», м. Глухів, 15–16 лютого 2024 року; Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Арватівські читання», м. Ніжин, 17 травня 2024 року; VII Міжнародній науково-практична конференція здобувачів вищої освіти і молодих учених «Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський та національний досвід», м. Суми, 17-18 травня 2024 року; Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Тарас Шевченко і виклики сьогодення: постать, рецепція, роль», Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, 7 березня 2024 року, м. Миколаїв; XII Всеукраїнських науково-педагогічних читань молодих учених і здобувачів освіти іноземними мовами «The 12th All-Ukrainian Scientific Pedagogical Readings of Young Scientists, Master's and Bachelor's Degree Students «The 21st century challenges in education and science», м. Глухів, 18-19 квітня 2024 р.; звітній науково-практичній конференції викладачів, докторантів, аспірантів та молодих учених, здобувачів вищої та фахової передвищої освіти «*Наука та освіта в умовах війни: Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка*», м. Глухів, 24 травня 2024 р., Усеукраїнській науково-теоретичній інтернет-конференції «XI Довженківські читання: «Олександр

Довженко й українська культура: історія, традиції, сучасність», присвяченій 150-й річниці заснування Глухівського учительського інституту та 130-річчю від дня народження О. Довженка, м. Глухів, 24–25 жовтня 2024 року.

Публікації. Результати дослідження висвітлено в публікаціях:

1. Заєць А. Мотив призначення поета в ліриці В. Симоненка. *Науковий потенціал дослідника: філологічні та методичні пошуки* : зб. наукових праць викладачів і студентів. Вип. XII. / за заг. ред. Н. В. Гоголь. Глухів : Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, 2024. С. 170–175.

2. Заєць А.О. Мотиви лірики В. Симоненка. *Наука та освіта в умовах війни*: Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка» : збірник матеріалів звітної науково-практичної конференції здобувачів вищої та фахової передвищої освіти. За заг. ред. Луценка Г.В. Глухів. 2024. Ч.2. С. 301–303.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 122 сторінки, із них основного тексту – 87 сторінок.

У першому розділі «Теоретико-літературні основи дослідження» розкрито поняттєвий апарат дослідження, визначено сутність понять «лірика», «ліричний твір» у літературознавстві, охарактеризовано основні родово-жанрові особливості лірики як одного з трьох родів літератури і її жанрових різновидів, окреслено рецепцію творчості В. Симоненка в сучасній літературознавчій науці.

У другому розділі «Художня специфіка лірики В. Симоненка» виокремлено новаторство творчості поета, досліджено основні мотиви патріотичної, філософської, інтимної лірики майстра художнього слова, зроблено детальний аналіз найвідоміших поезій В. Симоненка.

У третьому розділі «Особливості вивчення лірики В. Симоненка на уроках української літератури в 11 класі» проаналізовано чинні шкільні

програми, підручники й навчально-методичні посібники з української літератури в аспекті досліджуваної проблеми, з'ясовано специфіку вивчення ліричних творів на уроках української літератури в старшій школі, подано методичні рекомендації щодо вивчення лірики В. Симоненка в 11 класі закладів загальної середньої освіти.

У висновках узагальнено результати дослідження.

У списку використаних джерел наявно 88 позицій використаної літератури.

У додатках подано розроблені плани-конспекти уроків української літератури для 11 класу й сценарій позакласного заходу із вивчення життя і творчості В. Симоненка.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ЛІТЕРАТУРНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Поняття про лірику, ліричний твір і його ознаки в літературознавчій науці

Лірика – це один з основних родів літератури, який безпосередньо впливає на внутрішній світ, емоції, думки й почуття реципієнтів.

Автори-укладачі «Літературознавчого словника-довідника» вказують, що слово «лірика» походить від грецького «*λυρικός*» (лірний, твір, що виконується під акомпанемент ліри), це один із трьох родів художньої літератури, поряд з епосом і драмою, «в якому у формі естетизованих переживань осмислюється сутність людського буття, витворюється нова духовна дійсність, розбудована за законами краси. <...> Терміном «лірика» позначають також певний віршовий твір або сукупність творів, що відповідають певним естетичним критеріям» [40, с. 403]. У зазначеному довідниковому виданні окреслено основні родові характеристики лірики: переважно невеликі за обсягом, але об'ємні за полісемантичним смислом; відсутність ототожнення ліричного героя з постаттю самого автора. Функція ліричного героя – пояснювати специфіку ліричного характеру в усьому прояві духовного життя, узагальнювати накопичений досвід художнього світосприйняття.

У підручнику «Теорія літератури» (за науковою редакцією О. Галича) дефініція «лірика» потрактовується як «один із трьох основних літературних родів, у якому навколишня дійсність зображується шляхом передачі почуттів, настроїв, переживань, емоцій ліричного героя чи автора» [13, с. 284].

У літературознавчій енциклопедії (автор-укладач Ю. Ковалів) термін «лірика» трактується з акцентом на її родових характеристиках: «рід художньої літератури, в якому через естетичне переживання досягається сутність людського буття, витворюється нова, інша дійсність, структурована

за законами краси, якій властива музичність, ритмічність, метричність» [38, с. 559].

Літературознавець П. Білоус у своєму лекційному курсі «Вступ до літературознавства. Теорія літератури. Психологія літературної творчості» подає авторське визначення дефініції, зазначаючи, що «лірика – рід художньої літератури, який виражає внутрішнє життя людини (переживання, враження, емоції, роздуми), є суб'єктивним відображенням почуттів ліричного «я»; лірика не має сюжетності, оповідального начала та образів персонажів» [3].

Таким чином, враховуючи потрактування, вміщені в довідникових і наукових джерелах, можемо зробити висновок, що лірика є одним із трьох основних родів літератури, у якому дійсність художньо змальовується за законами краси. У ліричних творах поет має можливість художньо втілити власні думки, передати душевний стан, розкрити переживання і настрої ліричного героя.

Появу ліричних творів учені пов'язують із першими піснями-танцями, які в первісні часи співало ціле плем'я під час виконання певного магічного обряду. Пізніше функції учасників такого дійства розподілилися. З-поміж людей став виокремлюватися кращий співак, який згодом узяв на себе роль провідного виконавця. Це був корифей, тобто заспівувач. Він і поклав початок епічній поезії, що пізніше стала першоосновою первісного епосу. Прояви перших ознак лірики теж були в пісні-танку. Вона походить із тих емоційних словесних вигуків хору, які були відгуком на заспів корифея. Такі відгуки поступово трансформувалися і набули вигляду дво- або чотирирядкових віршів, які могли виконуватися окремо від обряду хором чи одним співаком. Це й стало початком появи лірики як окремого літературного роду.

Лірика як рід літератури зародилася ще в античні часи (Піндар, Сапфо, Анакреонт, Гораций, Овідій, Алкей). Пізніше – це була література Сходу (Лі Бо, Ду Фу, Гафіз, Омар Хайям), творчість поетів Середньовіччя та

Відродження (Ф. Петрарка, В. Шекспір), XVIII–XIX століть (Ф. Шиллер, Й. В. Гете, Г. Гайне, Дж. Г. Байрон, Ш. Петефі, А. Міцкевич та ін.), XX століття (Ф. Гарсія Лорка, П. Неруда, Г. Аполлінер та ін.). Витоки української лірики криються в усній народній творчості. Світову славу Україні принесла спадщина видатного поета і мислителя XVIII століття Г. Сковороди. Актуальними та надзвичайно важливими для українського народу в різні історичні періоди його існування стали поетичні рядки Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, О. Олеся, В. Самійленка, П. Тичини, В. Сосюри, М. Рильського, М. Зерова, М. Драй-Хмари, А. Малишка, В. Симоненка, В. Стус, І. Світличного та ін. [3].

Дискусійним у сучасному літературознавстві є питання класифікації ліричних творів, оскільки творчість більшості поетів-ліриків виходить за межі чітко визначених жанрів. Як правило, лірика поділяється на громадянську (або політичну), філософську, пейзажну, любовну (або інтимну). Зупинимося на її характеристичі.

Громадянська лірика – це поетичні твори, у яких мова йде про події суспільно-політичного життя, оспівуються досягнення відомих історичних постатей, розкриваються патріотичні почуття. Відповідно, у громадянській ліриці виокремлюють суспільно-політичну й патріотичну тематику.

Поезія філософського спрямування – це художня інтерпретація проблем буття людини та суспільства.

Пейзажна лірика передає роздуми й почуття поета, викликані картинами і явищами природи.

Особисті переживання, порухи людської душі через стосунки з іншими передає за допомогою художнього слова *інтимна (любовна) лірика*.

Існує ще поділ лірики на *медитативну й сугестивну*. До медитативної лірики відносимо твори, у яких переважають розкриття питань про життєву філософію. А в сугестивній ліриці акцентується значна увага на передаванні внутрішніх станів.

Поряд із поширеною тематичною класифікацією ліричних творів певною мірою зберігає своє значення й жанровий поділ лірики, який окреслений специфікою внутрішніх переживань ліричного героя. У сучасній літературознавчій науці до найбільш розповсюджених ліричних жанрів зараховують такі:

- *епіталама* – весільна пісня на честь молодого подружжя, що була поширена в античності. Своє походження вона бере від фольклорних обрядових пісень (С. Пекалід).

- *епітафія* – вірш, призначений для напису на пам'ятникові померлої особи, часто у формі епіграми. У давній українській літературі такі твори писали Л. Баранович, В. Ясинський, Ф. Прокопович, Г. Сковорода. У ХХ столітті сатиричні епітафії писали В. Еллан-Блакитний, В. Симоненко, М. Сом.

- *ода* – поезія, яка історично зазнала сюжетної трансформації, адже від початку свого виникнення вона була присвячена будь-якій темі, згодом – оспівувала важливі історичні події або прославляла відомих історичних осіб (С. Крижанівський «Ода бібліотеці», І. Драч «Ода совісті»).

- *елегія* – вірш із меланхолійним, сумним настроєм (І. Франко «Майові елегії», «Розвійтеся з вітром», Леся Українка «Східна мелодія», «Мрія далека», поезії П. Грабовського, В. Самійленка, М. Чернявського).

- *думка* – короткий ліричний вірш елегійного змісту (О. Афанасьєв-Чубинський «Як ранок осипле квіточки росою», М. Петренко «Дивлюсь я на небо», Т. Шевченко «Нащо мені чорні брови», «Тяжко-важко в світі жити»).

- *гімн* – урочистий музичний твір програмного звучання. Гімн як жанр уперше з'являється в українській літературі в творчості П. Куліша «Гімн єдиному цареві», «Гімн єдиній цариці». І. Франко власну поезію «Вічний революціонер» теж назвав гімном. За своїми жанровими ознаками дуже схожий на гімн вірш П. Чубинського «Ще не вмерла Україна».

- *пошання* – епістолярно-публіцистичний вірш, написаний як звертання до конкретної, реально-існуючої особи (іноді до багатьох осіб). Означений жанровий різновид дуже широко представлений в українській літературі.

Класичними стали послання Т. Шевченка «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє», «Марку Вовчку», «До Основ'яненка». Зустрічається такий ліричний жанр й у творчості І. Франка («Товаришам з тюрми», «Мойому читачеві», «Молодому другові»), Лесі Українки («Товарищі на спомин»). Її практично застосовували майже всі відомі українські митці ХХ століття: П. Тичина, М. Рильський, М. Драй-Хмара, В. Сосюра, М. Бажан та інші.

- *пісня* – вірш ліричного або ліро-епічного характеру, мелодичний за своїм інтонаційним малюнком і призначений для співу. Надзвичайної популярності даний жанр набув в українській літературі ХІХ століття: І. Котляревський «Віють вітри», В. Забіла «Не щебечи, соловейку», «Гуде вітер вельми в полі», С. Руданський «Повій, вітре, на Вкраїну», В. Самійленко «Вечірня пісня». Вагомий внесок у розвиток пісенного жанру зробили відомі поети Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка, П. Тичина, М. Рильський, В. Сосюра, А. Малишко, В. Симоненко, Д. Павличко та інші.

- *романс* – пісня, домінантна тематика якої – це кохання (твори Є. Гребінки, А. Кримського, Лесі Українки).

- *псалми* – жанр духовної лірики. Специфічним різновидом псалмів є ліричні вірші Г. Сковороди, що увійшли до збірки «Сад божественних пісень», твори Т. Шевченка під загальною назвою «Давидові псалми». В українській літературі ХХ століття цей жанр зустрічається в творчості Є. Маланюка, Б. І. Антонича, Д. Павличка.

- *сонет* – канонічний жанр ліричного вірша, який складається з двох катренів і двох терцетів, написаних переважно п'ятистопним ямбом. Сонетний жанр є невід'ємною складовою творчої спадщини І. Франка, Лесі Українки, М. Рильського, М. Драй-Хмари, М. Зерова, Л. Костенко, Д. Павличка [3].

Художня література зазнає поступового розвитку, і, відповідно до цього, лірика постійно наповнюється новими жанровими формами. У поетичній практиці з'являються жанри, запозичені з інших мистецьких сфер, зокрема музики (марш, ноктюрн, прелюдія, вальс, варіація, сюїта, симфонія,

рапсодія, реквієм, ораторія, кантата) та живопису (етюд, портрет, автопортрет, натюрморт, барельєф). У деяких випадках самі автори класифікують свої твори як монологи, репортажі, нариси, оповідання, новели, памфлети. Тому жанри у «чистому» вигляді трапляються рідше, ніж відбувається їх синтез.

Зупинимося на характеристиці родово-жанрових особливостей ліричних творів. Універсальною особливістю лірики є тісне переплетіння чуттєвого і раціонального, буденного та фантастичного, свідомого і підсвідомого, інтуїтивно-сформульованого та осмислено-вираженого, особистого та загального. Поети надають перевагу висвітленню найпотемнішого: різних думок, емоційних станів, роздумів ліричного героя, що спровоковані різноманітними об'єктивними і суб'єктивними чинниками (суспільно-політичними подіями, стосунками з оточуючими, особистим життям, трагедіям і щасливими моментами тощо).

Важливу роль займають і ліричний герой, і автор твору. Натомість ліричний твір не обмежується лише тим, що розмова в ньому відбувається від імені ліричного «я». Через монолог поета відбувається донесення думок самого автора до читача.

Важливе смислове навантаження в ліриці відіграє художнє слово. Воно виконує роль концентрату поетичності, оскільки звичні для епосу та драми особливості (фабула, розвиток характерів персонажів, розгортання теми, відкритий авторський задум) в ліричних творах відсутні. Для творів цього роду є засадничим те, що в їх сприйнятті повинен брати участь читач, який розуміє прочитане і співпереживає йому.

Лірика як жанр справді має особливу емоційну природу й специфічну форму. Центральний елемент ліричного твору – це почуття, внутрішні переживання й думки автора чи ліричного героя, які передаються через художні образи, інколи в ролях або монологах.

Найпоширенішою формою лірики є монолог, рідше – діалог. Основний спосіб вираження – роздум. У ліричних творах часто використовується опис.

Так ліричний герой може звертатися до себе чи уявного співрозмовника, висловлюючи особисті роздуми або почуття. Хоча лірика зазвичай уникає наявності чіткого сюжету, але інколи в ній присутні описи подій (епічні елементи) чи навіть діалоги, що додає значного динамізму твору.

У літературі є такі поезії, у яких автор виступає від імені різних героїв, що дає змогу виразити переживання й відчуття з іншого погляду, іноді поглиблюючи драматизм твору.

Крім того, ліричні твори часто близькі до музики через ритм, мелодійність мови, інтонацію. Цей музичний зв'язок походить від того, що в Давній Греції лірика виконувалася під акомпанемент ліри.

Одна з засадничих родових особливостей лірики полягає в тому, що людина представлена в ній не лише як автор чи об'єкт зображення, але також як активний суб'єкт у структурі твору, його функціональний елемент. Ця особливість визначає зосередженість лірики на внутрішніх станах й емоціях особистості. Відповідно, для лірики характерні відверті емоційні оцінки автора стосовно висловленого, а також поетична простота думки й почуттів.

У ліричному творі оповідь ведеться від імені ліричного суб'єкта, однак не треба ототожнювати його з особою автора. Поет створює образ ліричного героя, який є умовним діючим суб'єктом. Його думки та емоції розкриваються у творі. Ліричне слово набуває особливого смислового навантаження, яке виходить далеко за межі прямого тлумачення. Через це у ліриці часто використовується умовно-поетична лексика, а також символічні слова, значення яких є стабільно закріпленими.

Ліричні тексти відзначаються особливим зв'язком між словами: вони не лише читаються, а й пізнаються через спогад чи інтуїцію. Лірика характеризується піднесеною, емоційно забарвленою мовою, яка організована у віршовану форму як єдину виражальну систему. Ліричні твори, зазвичай, мають віршовану структуру, тому їм властива чітка інтонаційна, синтаксична та ритмічна організація. Сміслові та емоційні

сприйняття поезії стає можливим лише за умови її ритмічно та інтонаційно точного прочитання [3].

Літературознавець А. Ткаченко пропонує власне бачення поетапного осягнення ліричних творів, вибудовуючи певну послідовність цієї роботи: 1. Рід – лірика. 2. Вид: а) віршована, або ж поезія; б) драматизована, або рольова; в) прозова (мініатюри та більші форми). 3. Жанр (пісня, ода, елегія, епіграма тощо) [80].

Учений зазначає, що кожен із вказаних складників може мати інше, більш детальне потрактування. Наприклад, 1. Рід – лірика; різновиди роду: а) з погляду виражального (автопсихологічна / рольова; медитативна / сугестивна); б) з погляду тематики (пейзажна / урбаністична; інтимна / соціальна; міфопоетична / культуральна та ін.); в) з погляду тональності (мінорна / мажорна; героїчна / комічна; драматична / ідилічна та ін.) [80].

Отже, ліричними називають твори, у яких у формі естетизованих переживань осмислюється сутність людського буття, створюється нова духовна реальність, структурована за певними законами. Лірику розглядають як виразний, надзвичайно емоційний рід літератури, що слугує художнім засобом для передання думок, внутрішніх станів, переживань і настроїв певної особи, яка зазвичай залишається узагальненою та не конкретизованою. Лірика характеризується значною жанровою та видовою різноманітністю.

1.2. Рецепція лірики В. Симоненка в літературознавстві

Творчість В. Симоненка є предметом наукового зацікавлення літературознавців, які під власним кутом наукової інтерпретації займаються дослідженням поетичної спадщини митця. Проаналізуємо деякі розвідки з теми магістерського дослідження.

Одним із найвідоміших дослідників життєвого й творчого шляху В. Симоненка є А. Ткаченко. Його праця називається «Василь Симоненко: Нарис життя і творчості». На одній із телепередач «Історична правда з Вахтангом Кіпіані: Резонансні вбивства. Симоненко» літературознавець назвав Василя Симоненка «однією з найсильніших постатей української літератури ХХ століття і взагалі всієї української літератури» [79, с. 153].

О. Бондаренко [5], О. Дергачева [17], Г. Драпак [21], Т. Масловська [42], О. Рарицький [61], Т. Романова [62], О. Шарагіна [86], Г. Юзьків [87] та інші науковці займаються різнопроблемним дослідженням поетичної спадщини класика української літератури. Особливим зацікавленням для дослідників є висвітлення життєвої, політичної та творчої позиції поета-«шістдесятника», ідейно-тематичне спрямування й проблемне навантаження його творчості, жанрова і тематична еволюція його лірики, окреслення її інтертекстуальних аспектів, простеження генетичних взаємозв'язків із творчістю інших поетів української та світової класичної літератур.

Про індивідуальність поезики українського майстра художнього слова, «молодого витязя поезії» говорить Т. Масловська у статті «Індивідуальність поезики Василя Симоненка» [42]. Авторка наголошує, що творчість поета сприяє пробудженню індивідуальної гідності особистості, усвідомленню нею своїх прав, свобод та обов'язків, піднесенню цінності «людини праці» та утвердженню права кожної особистості на безсмертя. Такий підхід сприяє визнанню її цінності незалежно від соціального статусу, формуючи одну з провідних етичних засад поетичної спадщини Симоненка.

Найважливішим аспектом для поета, на думку дослідниці, є етос – моральний імпульс, який спонукає особистість до реалізації своїх творчих можливостей. Відповідно митець створює образ людини, яка вирізняється чесністю, благородством у своїх прагненнях, глибоким зв'язком із рідною землею, духовним багатством і гідністю, людини, котра є непересічною у своїй простоті.

Т. Масловська зазначає, що світ, зображений у поезії В. Симоненка, позбавлений ідилії. Поет виражає захоплення природною унікальністю, водночас засуджуючи негативні й ганебні явища, що протистоять цій красі або становлять для неї загрозу. Такі думки він висловлює в поетичних рядках громадянської лірики.

Дослідниця, аналізуючи низку найбільш відомих поетичних творів письменника, виокремлює художні особливості його спадщини:

- зображення нерозривної тріади: людина – Батьківщина – народ;
- викриття тоталітарної системи та її імперської політики;
- домінуючі мотиви поезій – це зображення людей, які присвятили себе праці на землі; любов до Батьківщини і ненависть до ворога; радість материнства; кохання; життя і смерть; роль і призначення людини; взаємостосунки особистості та суспільства;
- медитаційність, розмисловість, цілісність тематично-проблемного плину авторського художнього почерку;
- наявність фольклорних мотивів і символів, що засвідчує тісний зв'язок поезії митця з народнопісенною творчістю [42, с. 31].

Феномен тиші в творчості В. Симоненка інтерпретує О. Шарагіна в науковій розвідці, аналізуючи поезії зі збірок «Тиша і грім», «Земне тяжіння», «Ти знаєш, що ти людина». З метою здійснити детальний літературознавчий аналіз окресленого феномену вона вдається до пояснення художньої ролі комунікативних конструкцій «Я – внутрішнє», «Я – зовнішнє», «Я – всеохопне», що детально розкриваються за допомогою різноманітних авторських тропів і стилістичних фігур.

Феномен тиші, що привертав увагу митця серед повсякденної метушні, у його творчості трансформувалася в мовчання, стан німоти й спокою, які втілювали зосередженість, необхідну для поєднання об'єктивної реальності з художньою. У процесі розвитку й вдосконалення свого поетичного хисту митець поступово відмовився від тем «рідного краю», «страждань на чужині» і «козацької слави», що стало своєрідним переходом до онтологічного рівня,

позначивши естетичний зсув у напрямку універсальних проблем мови, слова та мистецтва. Еволюція стилю В. Симоненка свідчить про його відхід від зображення конкретної особи або абстрактного образу «будівника майбутнього» на акцентування уваги до відтворення особистості ліричного героя в її унікальному сугестивному бутті.

У поетичному арсеналі Василя Симоненка, яка зазначає вчена, спостерігається значна варіативність власного художнього голосу, що охоплює спектр від піднесено-пафосного до молитвенно-зосередженого, від конкретного й поверхового до імпліцитного та медитативного. Тиша і мовчання при цьому виступають ключовими елементами його самовираження в поезії.

Учена робить висновок про те, що в поетичному доробку українського поета серед художніх засобів, що формують багатогранний світ тиші, домінують епітети, метафори, персоніфікації, порівняння, анафори, кільцеві композиції, оксюмори тощо. Поезія В. Симоненка стала важливим чинником у формуванні «тихої лірики», де образ тиші, асоційований із творчим потенціалом, слугує засобом для вираження глибоких рефлексій над реальністю та вічною таємницею людського буття [86, с. 136–139].

Засоби мовної виразності поетичних творів В. Симоненка досліджували Л. Легка і У. Галів. У результаті аналізу творчої спадщини класика української літератури дослідники окреслили низку екстралінгвальних чинників, що мали значний вплив на формування мовної особистості автора: культурно-історичні умови в Україні та світі, що становили підґрунтя життя і творчості письменника; його світоглядні та ментальні орієнтири щодо власної особистості й навколишньої реальності; особистий досвід, важливі соціальні події; використання певних літературних традицій і власне поетичне новаторство; ідейно-тематична насиченість творчості. Формування індивідуального стилю автора, на їхню думку, також залежить від творчого середовища, естетичних пріоритетів і цінностей, рівня свободи мислення або обмежень у ньому, взаємодії з іншими формами

мистецтва, творчої концепції тощо. Отже, визначені фактори стали мотивувальними умовами як для розгляду загальної творчості митця, так і для аналізу кожного його конкретного твору.

Дослідники зауважили, що мовотворчість поета відзначається інтегральним інформаційно-знаковим, смисловим і художньо-стилістичним навантаженням, що підкреслює евфонічність мовлення, досягнуту завдяки ретельному відбору засобів мовної виразності. Якраз лексичні й синтаксичні засоби, на їх думку, індивідуалізують авторське мовлення, втілюючись у вербальній репрезентації через стилістичні фігури. Отже, як переконують науковці, емоційно-експресивне формотворче та змістове наповнення мовленнєвої структури поетичних текстів розкриває ставлення автора до предмета висловлювання та до його аудиторії – сучасного читача і майбутніх поколінь [34].

Тісний зв'язок поезій В. Симоненка з фольклором досліджує І. Карий. Він доводить, що фольклор як явище народної культури відкрив перед письменником необмежені можливості для глибшого проникнення у духовний світ народу, його світогляд, традиції та психологію, став багатим джерелом образно-стильового збагачення індивідуальної художньої творчості, в межах якої поєднання оригінальних та запозичених елементів, трансформованих творчим обдаруванням митця, набувало нової якісної форми. Народно-поетичні мотиви у його творчості часто поєднуються з унікальними авторськими елементами, які є результатом індивідуального поетичного світобачення.

Органічний фольклоризм пісенних творів В. Симоненка зумовлений культурною обізнаністю поета й глибиною його розуміння народної духовності. Народна творчість, як зазначає науковець, виступає каталізатором поетичного мислення автора, сприяючи розкриттю внутрішнього світу ліричних героїв у відповідності з народними уявленнями. Фольклор відіграє роль активного стимулятора в процесі творчості, що

охоплює як формування ідейного задуму, так і його реалізацію, впливаючи на змістову та формальну складові поетичного твору.

Цікавим є питання публіцистичних маркерів поетичних текстів В. Симоненка, яке досліджує І. Павлюк. Він обґрунтовує важливість ролі митця і як поета-оспівувача та публіциста-наратора, і як яскравої, харизматичної особистості, здатної на активний фізичний опір несправедливості. Іноді однієї лише літературної майстерності недостатньо; саме публіцистика в поєднанні з літературою у творчості В. Симоненка виконує роль провокативного вербального «містка» між словом і дією, підтримуючи людську гідність, критичність мислення, тонку іронію та щирість переконань.

Український поет ніколи не засуджував, а навпаки, використовуючи художньо-публіцистичні засоби, зокрема сатиру, гумор та методи журналістського розслідування, аналізував суспільні явища й виявляв їхні недоліки, пропонуючи конкретні шляхи розв'язання актуальних і нагальних проблем.

І. Павлюк переконує, що поєднавши публіцистичні й художні риси у власній поетичній творчості, В. Симоненко виявив особистісні риси: громадянська мужність і стійкість, уміння думати і говорити про головне, не оминаючи суттєві проблеми часу, все те, чим жили його сучасники [50].

Г. Драпак написала статтю «Феномен В. Симоненка та українського шістдесятництва у сподіваннях емігрантів: деякі спостереження над поетикою і риторикою перекладачів». Вона пише: «Молоді й талановиті письменники ігнорували догми й канони «соціалістичного реалізму». Серед грона відчайдушних шістдесятників чільне місце посідав Василь Симоненко, поет, творчість якого довгий час не була достатньо дослідженою і належно поцінованою. Василь Симоненко почав писати замолоду, ще під час навчання у Київському університеті. Постать В. Симоненка тоді була менш помітною, ніж того заслуговувала. На це існувало багато причин. Поет був

досить скромною людиною з великими сумнівами щодо своїх можливостей. Не раз він називав себе «маленьким чорноробом поезії» [20].

І. Шанковський опублікував книгу «Василь Симоненко: Семантична студія», у якій розглядав семантичне навантаження слів і виразів у поезії В. Симоненка. Дослідник переконував, що важливий вплив на ідейне й тематичне розмаїття творчості митців має доба й оточення.

Він здійснює детальний аналіз епістолярію поета, за допомогою якого реципієнти зможуть збагнути стан душі поета, зануритися в його думки, емоції та почуття. На підтвердження своїх думок критик наводить слова відомих теоретиків: «...Найбільш очевидною причиною появи літературного твору є його творець – автор; отже, пояснення справи на підставі індивідуальності та життя самого автора являється найстаршою і найбільш усталеною методою літературного дослідження...» [85, с. 39].

Іван Дзюба написав статтю про Василя Симоненка, яка має назву «Більший за самого себе». У ній він зазначав, що «є люди, яким судилося бути більшими за самих себе. Такий Василь Симоненко. Якщо спробувати одним словом виразити головне в поезії Василя Симоненка, то це буде слово: народність» [18].

Отже, проаналізовані наукові розвідки, присвячені творчості В. Симоненка, засвідчують надзвичайне зацікавлення літературознавців постаттю поета-«шістдесятника». Літературознавці акцентували увагу на тісному зв'язку життєвого і творчого шляху майстра художнього слова, наголошували на вагомому впливові тогочасних реалій на творчий геній автора, відшуковували контактено-генетичні зв'язки з іншими відомими письменниками-класиками.

Важливим аспектом у статтях є ґрунтовний літературознавчий аналіз найвідоміших поетичних творів В. Симоненка: виокремлення жанрового, тематичного й проблемного різнобарв'я віршів, характеристика їх ліричного героя, розкриття внутрішнього стану самого автора, передача його

світовідчуття. Однак проаналізовані розвідки не вичерпують списку наукових статей, присвячених поетичній творчості В. Симоненка.

Висновки до розділу 1

Лірика – це рід літератури, у творах якого знаходять поетичне відображення почуття, роздуми людей, обумовлені певними важливими подіями чи обставинами особистого життя. Перші ліричні твори виникли ще в античні часи і знайшли всій подальший розвиток у різні історико-літературні періоди, зайнявши гідне місце поряд з епічними й драматичними.

Особливістю лірики є те, що реальність у ній відображається не шляхом розповіді про події, що відбуваються з людьми, а через передачу думок, почуттів, переживань. Спостерігається єдність думки й почуття.

Незважаючи на різні наукові дискусії, у сучасному літературознавстві існує поділ ліричних творів на певні групи: лірика громадянська (або суспільно-політична, патріотична), пейзажна, філософська, інтимна. Ліричні твори, які часто зустрічаються в українській літературі, класифікують ще й за такими жанрами: пісня, гімн, ода, послання, сатира, епіграма, епітафія та ін.

Зміст ліричного твору – це почуття, роздуми, переживання, зумовлені явищами дійсності, які письменник, відповідно до свого світогляду, відібрав, осмислив і емоційно й естетично оцінив у творі.

Форма ліричного твору – це сукупність художніх прийомів і засобів вираження змісту, те, що пов'язує елементи змісту воедино і без чого неможливе його існування. Форма так само багата й різноманітна, як і зміст. Поняття форми включає в себе і жанр твору, і його композицію, і образи. Специфіка лірики визначається особливостями відтворення в ній світу, своєрідністю її поетичної мови. У ліриці життєві явища змальовуються через почуття, переживання, роздуми, які викликані суспільно-політичними подіями, картинами природи, особистими моментами в житті людини. На відміну від епічних творів, які накреслюють широку панораму життя, у

ліричних творах немає розгорнутого сюжету, думки поета виражаються лаконічно, дуже сконцентровано. В одному рядку вірша передається те, що іноді в епічних творах розгортається в цілі розділи.

Велика кількість різнотематичних наукових розвідок відомих учених, присвячених дослідженню поетичної спадщини В. Симоненка, засвідчує актуальність його життєпису для сьогодення. Через науковий дискурс розкриваються різноманітні сторони літературного генія поета, окреслюється коло життєвих інтересів і вподобань, світогляд майстра. Рецепція поетичного доробку в літературознавчій науці дає можливість по-новому, осучаснено підійти до аналізу поетичних творів митця.

РОЗДІЛ 2

ХУДОЖНЯ СПЕЦИФІКА ЛІРИКИ В. СИМОНЕНКА

2.1. Особливості творчої манери В. Симоненка-лірика

У надзвичайно складний і напружений період радянської епохи феномен українського «шістдесятництва» сприяв появі цілої плеяди справжніх митців, поетів української національної культури, які своєю творчістю орієнтувалися на національні традиції, на входження в систему світової цивілізації та культури, пробудження індивідуальної гідності людини, усвідомлення нею своїх прав, свобод, обов'язків. Вони зуміли піднести на належний рівень справжнє українське слово, розкрити велич давніх національних традицій, своєрідність культури, характер нації.

У 50-60-ті роки громадської активності нашої нації й увійшов в українську літературу Василь Симоненко, «інтегральна частина руху шістдесятників», якого Олесь Гончар назвав «витязем молододі української поезії». Пройшовши короткий життєвий шлях, поет був сповнений жаги до життя, завзяття, гостро відчував соціальну несправедливість, виступав проти всього антилюдського, негарного, що позбавляло духовної та суспільної свободи й гармонії. Поет мав свій погляд на світ: «Світе мій гучний, мільйонноокий,/ Пристрасний, збурунений, німий, ніжний, і ласкавий, і жорстокий,/ Дай мені свій простір і неспокій, сонцем душу жадібну налий!» [67, с. 241].

У критичних матеріалах, присвячених дослідженню творчої майстерності В. Симоненка, зазначалося, що «він писав афористично, ніби готував свої думки до бронзових або гранітних літер. Він, здається, вимагав від поезії не лише нових відкриттів світу, але й створення моральних, політичних, національних, загальнолюдських обов'язків і прав, які у майбутньому суспільстві будуть домінантними» [79, с. 97].

На думку І. Кошелівця, «щоб дійти до сприймання Симоненка як поета, треба побачити його як людину. Вона виявляється в самій такій поезії, але й поза тим Симоненко залишив не одне свідчення про себе, своє розуміння світу і власного місця в ньому» [67, с. 2].

В. Симоненко став видатним поетом української культури, у творчості якого відображена фольклорна стихія, спадковість українських культурних традицій, емоційність, щирість, патріотизм і духовна національна зрілість. Митець проявив себе в різних літературних жанрах як унікальна творча особистість, яка вирізняється своєю неповторною індивідуальністю, власним баченням специфіки літературних жанрів. Він чітко розумів відмінності між об'єктивною реальністю та внутрішнім світом людини.

Творчість В. Симоненка продовжувалася протягом десяти років, за які було створено сотні зразків художнього письменства. Поет розпочав експериментувати в літературі ще в студентські роки й не полишав цієї улюбленої справи до самої смерті. У період активної літературної діяльності письменника до друку дозволяли лише твори, що пройшли сувору цензуру, тому автор поширював більшість своїх шедеврів шляхом самвидаву. Такі видання передавалися з рук у руки, переписувалися і здобували значну популярність серед прогресивної молоді завдяки виразному поетичному таланту й громадянській відвазі їхнього автора.

Журналістська діяльність надавала В. Симоненку можливість щоденно занурюватися в багатогранний світ людських життів, доль і подій, що слугували джерелом натхнення для його творчості й сприяли розвитку поетичного обдарування. Крім цього, він активно підтримував молодих поетів, допомагаючи їм розвиватися. У 1960 році, коли в Києві було засновано Клуб творчої молоді, поет приєднався до його діяльності. Творчі вечори й дискусії, які організовував клуб, проходили в різних містах України, і він активно долучався до них, подорожуючи країною для участі в літературних зустрічах. Разом із ним були й інші видатні сучасники: Василь

Стус, Ліна Костенко, Іван Світличний, Алла Горська, Іван Драч, Микола Вінграновський, Євген Сверстюк.

Поет став однією з перших жертв радянської репресивної системи 1960-х років, яка різноманітними засобами намагалася придушити рух опору «шістдесятників». Його піддавали наклепам і залякуванням, переслідували, фізично знущалися, забороняли друкувати твори й свідомо замовчували творчість після смерті.

За життя митця була надрукована лише одна збірка поетичних творів «Тиша і грім» (1962). Посмертно побачили світ інші видання різножанрових творів автора: збірки поезій: «Земне тяжіння» (1964), «Берег чекань» (1965), «Лебеді материнства» (1981); збірки новел і гуморесок: «Вино з троянд» (1965), «Півні на рушниках» (1992); казки «Цар Плаксі́й та Лоскотон» (1963), «Подорож у країну Навпаки» (1963); щоденник «Окрайці думок» (1965).

Зробимо короткий аналіз першої збірки В. Симоненка. Так, зі збірки «Тиша і грім» беруть витоки ліро-епічного художнього мислення поета. О. Мусієнко зазначав: «Симоненко вразив читача не запаморочливими формалістичними новаціями, не вишуканим мереживом слів, а осяянням краси власної душі, справжністю почуттів, інтелектуальною високістю й молодечим завзяттям» [79].

У ній сам автор постає не схожим на усталений і дещо спрощений образ, який традиційно був пов'язаний із його ім'ям. Твори, що увійшли до цієї збірки, репрезентують одну із найхарактерніших рис поезики раннього В. Симоненка: тяжіння до сконцентровано-афористичного виразу, що, як правило, виноситься насамкінець, стаючи своєрідною «силою» художнього твору.

У своїй ліриці В. Симоненко висловив усю глибину особистого досвіду: від болю й радості до надій і страждань. Його поетичне слово відзначається непередбачуваністю й здатністю охоплювати неосяжне, проникаючи в глибини смислів, недоступних мові й свідомості. Поезія митця створює можливість образного вираження культурних символів України, що

виходять за межі мовної свідомості й безпосереднього словесного вираження.

У ліриці письменника домінують мотиви любові до України, критики тоталітаризму, прославлення людей праці, утвердження унікальності особистості, а також краси материнства, жіночої долі, кохання й природної гармонії.

Ліричний герой поетичної спадщини В. Симоненка – це людина на складних перехрестях історії, поставлена в злиденні, варварські умови життя, але яка бореться проти морального занепаду, бездуховності й деградації нації. Це людина, яка любить життя. Вона втілює концепцію «нової людини» (за визначенням В. Моренця), що проголошує шістдесятницьке бачення особистості як виняткової, індивідуалізованої «людини серед людей», яка проживає буденне, повсякденне життя. Одночасно цей образ має «космічний вимір» – він піднесений до вселенської масштабності, що виражається в прагненні до висоти, яке в контексті 60-х років ХХ століття набуває рис космічної романтики, глибинної незбагненності й таємничості.

Для поезії майстра художнього слова характерний вплив кращих традицій української класичної поезії. Сам поет писав: «Щось у мене було від діда Тараса і від прадіда – Сковороди» [66, с. 3]. Відповідно, у поезії В. Симоненка знайшли відображення шевченківські традиції: щирість інтонацій і задушевна синівська розмова; ніжність і побожна любов до матері, до України; романтизм молодості; зображення життя звичайних людей, які благородними поривами хочуть змінити життя на краще («Баба Онися», «Кривда», «Дід умер», «Дума про щастя»), і навіть сатира, як у Т. Шевченка – гнівна, пророча.

Ще однією рисою поетичної спадщини В.Симоненка є актуальність. Ліричний герой багатьох поезій хвилюється за долю нащадків, за ті стосунки, що складуться між різними народами на планеті. Ось у такому поєднанні інтимного, особистісного й планетарного, всесвітнього – весь В. Симоненко.

Митець, утверджуючи словесно етичний кодекс української національної свідомості, використовував поезію як засіб донесення своїх глибоких переконань. Його творчість стала втіленням ідеалів, у які він сам беззастережно вірив і з якими був нерозривно пов'язаний на рівні естетичного чуття, мислення, світогляду та світосприйняття. Авторське поетичне слово відображало не лише переконання, а й сутність його буття, позбавлену місця для слабкодухості, підлості чи зради.

У творах В. Симоненка формується образ людини, яка вирізняється чесністю, благородством і щирими прагненнями, глибоко пов'язаної з рідною землею, духовно збагаченої та наповненої почуттям власної гідності, особистості, яка демонструє винятковість у своїй простоті. Пристрасне ставлення до навколишньої дійсності – це, за переконаннями самого митця, вагомий критерій оцінки особистості, її творчих можливостей, ставлення до дійсності [20].

Симоненкова емоційність світосприймання, постульована небайдужість фактично є утвердженням найвищої причетності («повної присутності»). В. Симоненкові *«хочеться так любити, / Щоб навіть каміння байдуже захотіло ожити і жити»*, поет звертається до сучасника: *«Хай серце дивиться! / Хай тільки правду слуха! / Хай сльози в нього котяться з очей!»* [67, с. 312]. У байдужості поет вбачає ознаки духовного занепаду, а в палахкотінні почуттів – істинне життя: *«Живе лиш той, хто не живе для себе, Хто для других виборює життя!»* [67, с. 316].

Лірика В. Симоненка відзначається метафоричністю сприйняття дійсності, з огляду на що *метафора* є одним із провідних засобів його поетичної творчості. У ліриці фіксуємо такі яскраві метафори, як *«палають хмари»*, *«ненависть регоче на вітрах»*; *«сичать образи»*, *«душа горить»*; *«проллюся крапелькою крові»*, *«шкварити байдужість на вогні»*, *«неслухняний віриш»*, *«клекаче гроза»*, *«обскубити душу»*, які надають текстові оригінальності, динамічності, злободенного значення й розкривають внутрішній світ героя.

Характерною рисою лірики В. Симоненка є медитаційність і внутрішня цілісність тематично-проблемної структури. Художній стиль поета вирізняється використанням розгалужених рядів метафор, що послідовно нанизуються, утворюючи складну образну систему. Наприклад: *«На цвинтарі розстріляних ілюзій Уже немає місця для могил. Мільярди вір зариті в чорнозем, Мільярди щастя розвіяні у прах. Душа горить. Палає лютий розум І ненависть регоче на вітрах»* [670, с. 158].

У поетичних творах В. Симоненка виразно простежуються фольклорні мотиви й символи, які поет наповнює індивідуальними художніми рисами. Водночас ці образи виступають носіями системи цінностей, що є основою народнопісенної української культури: *«Не шкодуй добра мені, людині, Щастя не жалій моїм літам – Все одно ті скарби по краплині Я тобі закохано віддам»* [67, с. 285].

У ліриці В. Симоненка можна виокремити такі символи: «лебеді», «крила», «верба», «тополя», «сонце», «світ», «блискавки», «калина». Наприклад, образ води / моря у творчості поета символізує очищення тілесне й душевне, вічність і плинність життя, життєдайне начало, джерело сил, передбачення майбутнього. Україна з поезій В. Симоненка постає як жива істота, що наділена особливими символами: *«Україно! Яка в тебе мрія шалена! / Ти не клінай очима на мрію чужу»; «Ти здави моє серце своїми руками / І угледити, що в ньому немає води. // Не сиди в пелюшках над чужими віками, / Але гордо крізь смерть до безсмертя іди»* [670, с. 30].

Отже, розкривши місце і роль В. Симоненка в історії розвитку української літератури ХХ століття й зробивши загальний огляд його творчості, можемо виокремити основні риси поетики його творчої спадщини:

- художнє зображення всіх аспектів історичного, суспільно-політичного, особистого життя ліричного героя;
- ліричний герой зображений у різних іпостасях: молодий, життєво недосвідчений юнак і зрілий, виважений, загартований досвідом чоловік;

- експериментування в різних видах за тематикою ліричних творів: громадянська (або патріотична), філософська, інтимна (або любовна);
- домінування низки провідних мотивів у ліриці: любов до рідної землі, Батьківщини, матері; кохання і любові; світової гармонії; гідність людини й цінність життя кожної окремої особистості; роль і місце поета в житті суспільства, призначення поезії; возвеличення «людини праці», засудження тоталітарної системи;
- розвінчування соціальної несправедливості, викриття політики тодішнього керівництва держави;
- майстерне використання метафори, оксюморона, персоніфікації, фольклорних тем, мотивів й образів. Вони допомагають глибше зобразити суспільні проблеми, змалювати образи, розкрити ідейний зміст твору, емоційне піднесення й настроїв ліричного героя.

2.2. Провідні мотиви патріотичної, філософської та інтимної лірики поета

Творчість В. Симоненка – видатне явище української літератури, у якому відбилися всі перипетії сучасної авторові доби й особисті почуття, враження та емоції. Бажаючи висловити свою думку про все, що відбувалося навколо і в житті, поет вдається до письменницького експериментування – від різножанрових поезій на різну тематику до актуальної викривальної сатири.

Важливе місце у творчому доробку майстра художнього твору займають вірші. Основними мотивами його поетичної творчості є любов до Батьківщини («Задивляюсь у твої зіниці», «Є тисячі доріг», «Український лев», «Лебеді материнства», «Україні» та ін.), гідність людини, возвеличення «людини праці» («Дума про щастя», «Піч», «Жорна»), призначення поета й місце поезії в суспільстві («Про поезію», «Перехожий», «Я», «Сучасна

лірика»), сатира на радянський лад і засудження радянської деспотії («Балада про зайшого чоловіка», «Некролог кукурудзяному качанові», «Суд», «Злодій», «Брама», «Гранітні обеліски, як медузи...»), кохання («Розвели нас дороги похмурі», «Дотліває холод мій у ватрі...», «Я тобі галантно не вклонюся...»), зображення життя радянських людей, які тяжко працювали на землі («Дума про щастя», «Одинока матір»), гармонія зі світом. Наявність різних мотивів, на нашу думку, можна пояснити низкою історичних та суспільно-політичних чинників: тогочасним режимом, патріотичним піднесенням митців-«шістдесятників», а також ідейно-естетичними пошуками поета.

Понад усе В. Симоненко любив Україну, свою рідну землю, народ, тому патріотична лірика посідає особливе місце в його творчості. Патріотизм для митця – це одна з найважливіших характеристик людини. У низці віршів («Україні», «Україно, п'ю твої зіниці...», «Задивляюсь у твої зіниці», «О земле з переораним чолом», «Земле рідна» й ін.), що були адресовані Батьківщині, поет передає щирі почуття любові ліричного героя до рідної землі, аналізує національну самосвідомість, звертається до зображення джерел козацького минулого.

Проаналізуємо одну з найвідоміших поезій автора – «Лебеді материнства», своєрідний заповіт митця. Вона znana як пісня «Виростеш ти, сину...» і набула великої пошани серед народу. Написана від імені матері, у формі дворядкових строф, що нагадують мелодію казкової колискової: *«Припливайте до колиски, лебеді, як мрії, / ОпустітьсЯ, тихі зорі, синові під вії»* [67, с. 67].

Рожеві лебеді випливають із туману дитинства ліричного героя, яке було наповнене теплом материнської любові, красою казки, таємничих берегів. Композиційно вірш складається з трьох частин:

- I – чарівна казка щасливого дитинства, у якій мати прагне все зробити для свого сина, оберегти його від життєвих негараздів;
- II – фантазії матері про майбутнє дитини, її юність і перше кохання;

- III – роздуми матері про змушнення сина – людини, громадянина. Мати хоче бачити дитину вільною у виборі життєвих доріг, але разом із тим вона переконана, що такі поняття, як «мати», «батько» – завжди з людиною, вони визначені вихованням, народними традиціями, і людина ні за яких обставин не має права виявляти до них неповагу: *«Можеш вибирати друзів і дружину, / Вибрати не можна тільки Батьківщину. / Можна вибрати друга і по духу брата, / Та не можна рідну матір вибирати»* [67, с. 67].

Головна думка цієї поезії міститься в оспівуванні загальнолюдських цінностей: материнства, любові до дитини, знання й збереження звичаїв і традицій рідного краю. Поетично й образно розкрито синівську любов до своєї Батьківщини, рідного народу.

Україна для поета – найдорожче у світі, вона завжди з ним, де б він не був. На підтвердження даної сентенції наведемо цитату з поезії «Україно, п'ю твої зіниці...»: *«Україно! Ти – моя молитва, / Ти моя розпука вікова... / Гримотить над світом люта битва / За твоє життя, твої права»* [67, с. 89].

Звертаючись до України в поезії «Україні», поет говорить про органічну єдність людини зі своєю Батьківщиною: *«Я ...з твоїм ім'ям вмираю / І в твоєму імені живу!»* [67, с. 92].

Поет наголошує, що без любові до Батьківщини немає справжньої людини. Для нього любити Україну – це значить жити для неї, любити її людей, творити заради неї. Автор постійно наголошує на своїй неподільності із Батьківщиною та долею українського народу. Він буде почувати себе щасливим лише тоді, коли процвітатиме його країна, буде мир і спокій, щасливо житимуть люди: *«Коли кризь розпач випнутьсь надії / І загудуть на вітрі степовім, / Я тоді твоїм ім'ям радію / І сумую іменем твоїм»*[67, с. 99].

Справжнім патріотом, на думку поета, є та людина, яка любить свою країну, працює для її розквіту, дбає про те, щоб передати майбутнім поколінням світ кращий.

В. Симоненко любив свій народ, пишався ним. У поезіях «Баба Онися», «Дід умер», «Піч», «Дума про щастя» поет оспівав прекрасних, працьовитих людей, які віддали себе іншим, трудилися заради добробуту своєї землі: *«За те, що ми в космос зняли, / Що нині здорові й живі, / Я пам'ятник бабі Онисі / Воздвиг би давно вже...»* [67, с. 226].

Героїня вірша «Баба Онися» – це стражденна сільська жінка, яка втратила трьох синів і відтоді «на кожній її волосині морозом тріщить зима». Поет застерігає читачів від бездушної прикрашальної байдужості.

Один із поетичних шедеврів автора – поезія «Дід умер» – починається доволі прозово: зі смерті «старезного діда», якого закопали у святу землю. Ліричного героя непокоять постійні роздуми про життя і смерть, він не знаходить конкретної відповіді. Відтак пройде певний час і над такими ж питаннями почнуть задумуватися його онуки, в очах яких *«ще віки променітимуть його пристрасть і гнів, його радощі й муки, що, вмираючи, він передав для живих»* [67, с. 226].

Отже, у цій поезії мотив безсмертя людського духу передано не лише за допомогою роздумів від першої особи, а через осмислення життєвого досвіду цілого хліборобського роду, тієї нелегкої селянської долі, замореної голодом, топтаної і трамбованої, але жилавої і живучої.

Таким чином, своїми поетичними шедеврами поет наголошує, що через які б труднощі не проходив український народ, завжди наші предки думали про нащадків, тому й нащадки повинні думати про своїх спадкоємців, берегти для них духовність, внутрішню красу, гуманність [41].

У низці поетичних творів («Балада про зайшого чоловіка», «Некролог кукурудзяному качанові», «Суд», «Злодій», «Брама», «Де зараз ви, кати мого народу?», «Гранітні обеліски, як медузи...», «Дума про щастя») В. Симоненко засуджує тоталітарну систему. Одним із таких віршів є «Де зараз ви, кати мого народу?» – це праведний гнів і вистраждана гордість, це вірш-плакат, що рясніє знаками оклику, експресивною лексикою, публіцистичними інтонаціями.

Волелюбність, козацька ненависть до гніту й підлоти, осуд і зневага до перевертнів, завойовників, які віками поневолювали народ України, – усе це звучить у поезії. Вірш адресований катам українського народу всіх часів: *«Народ росте, і множитья, і діє / Без ваших нагаїв і палаша...»* [67, с. 102]. Поет твердо вірить у невмирущість українського народу, України, їх силу і міць: *«Народ мій є! Народ мій завжди буде! / Ніхто не перекреслить мій народ!»* [67, с. 103].

У поезії *«Задивляюсь у твої зіниці...»* ліричний герой з перших рядків захоплюється величчю рідної України, бо дивиться в зіниці, а в них усе: перемоги, розпач, щасливі години переживання, захоплення, мужність і зрада.

Автор звертається до Батьківщини, порівнює її з дивом, яке неповторне й водночас загадкове: *«Україно! Ти для мене – диво! / І нехай пливе за роком рік, / буду, мамо, горда і вродлива, / З тебе дивуватися повік»* [67, с. 153]. Отже, час іде, але ліричний герой має переконання, що Україною будуть захоплюватися, любити її і захищати буде не одне покоління.

В. Симоненко символічно відображає глибоку тривогу й надію, пов'язану з долею України, закодовуючи ці почуття в численних поетичних образах. Він підносить Україну до рівня символів й алегорій, часто уособлюючи її у вигляді «плідної матері-землі», образу сільськогосподарського роду, Мадонни-Матері. У калейдоскопі буденних справ, «куцих і малих днів» ліричний герой ніби на мить зупинився, щоб перевести подих, подивитися в материні очі, набратися натхнення, мужності й сил для подальших битв. Як із матір'ю, він прагне залишитися з Україною на самоті, щоб сповідуватись перед нею в найсокровенніших помислах і тривогах: *«Хай мовчать Америки й Росії, / Коли я з тобою говорю!»* [67, с. 153].

В аналізованій поезії любов поета до Батьківщини наповнена гірким болем і скорботою: він яскраво уявляє її трагічну історичну долю протягом

століть та з болем відчуває сучасний стан рідної землі, що її «вінчали з кривдою і злом».

Для ліричного героя поезії Україна постає не лише як «молитва» – символ найсокровеннішого й найціннішого, але і як «вікова розпука», що відображає тривалу історію поневолення й втрату державності, розкриває долю українського народу у складі «сім'ї народів» СРСР. Автор усвідомлював своє найвище призначення – творити на благо України й сприяти наближенню її незалежності: *«Ради тебе перли в душу сію, / Ради тебе мислю і творю...»* [67, с. 153].

Доля України для ліричного героя – найважливіша. Про це свідчать звертання до Батьківщини: *«Україно! Ти для мене диво», «Буду, мамо, горда і вродлива...», «Рідко, нене, згадую про тебе...», «Україно! Ти моя молитва, Ти моя розлука вікова...»*. Наведені цитати засвідчують ніжність, захоплення, любов до Вітчизни, біль за її страждання. Ліричний герой залишає лише право пролитися *«крапелькою крові на твоє священне знамено»* [67, с. 59].

В. Симоненко був свідком того, як у радянській ідеології індивідуальність людини пригнічувалась через її розчинення в колективній масі, що сприяло формуванню безвідповідальності й зниженню прагнення до позитивних змін у суспільстві. Прогресивні суспільні й культурні діячі протестували проти цього, влучним і сміливим поетичним словом боролися і заявляли про свою свободу й самодостатність. Виявом таких переконань став вірш *«Я...»* В. Симоненка – лірична й водночас маніфестальна сповідь поета про своє «я», горде, безкомпромісне, гідне звання людини [62].

Бездушне чиновництво намагалося зробити з народу *«сіру слухняну масу»*, бездумного *«гвинтика»*, що прямує в якесь міфічне *«світле майбутнє»*. У поезії В. Симоненка *«Я...»* зображено радянського бюрократа з *«очима, повними блекоти»*, який виявляє зневагу до ліричного героя через його небажання підкорятися ідеологічній нормі *«радянського народу»* і готовність протестувати проти соціальної несправедливості. Образ представника

владної номенклатури постає відразливим і негативним: у нього «обличчя рябе» потворно кривиться від гніву, він буквально «ладен... розіпнути» кожного.

Незважаючи на повчання партократа, ліричний герой не сумнівається, що кожна людина має високе призначення, якщо наділена гідністю: *«На світі безліч таких, як я, / але я, їй-Богу, один. / У кожного “Я” є своє ім'я, / На всіх не нагримаєш грізно, / ми – це не безліч стандартних “я”, / А безліч Всесвітів різних»* [67, с. 88]. Уже те, що «Я» для позначення особистості автор пише з великої літери, а для позначення «я» в масі вживає малу, виразно підкреслює асиміляцію кожного, хто погоджується стати частинкою натовпу. Висновок В. Симоненка афористичний: *«І тільки того поважають мільйони, / Хто поважає мільйони “Я”»* [67, с. 88].

Поет наголошує: людина без гідності – не особистість, а лише позбавлена волі маріонетка, якою може маніпулювати будь-який негідник. Людина ж, на думку автора, має починатися з гідності, самоповаги й усвідомлення своєї самодостатності.

У поетичних текстах В. Симоненка розкривається сувора правда про радянський устрій. Митець, використовуючи засоби сатири, зображує представників державної системи, а радянську деспотію піддає гострій критиці. У вірші «Пророцтво 17-го року» поет засуджує дії «катів-тиранів» і висловлює попередження про неминучу відповідальність за їхні злочини. Імпульсом для створення цього ліричного твору стало відвідування письменником поховань жертв сталінських репресій у Биківні. Ця подія залишила глибокий слід у душі поета, загостривши його гнів і відразу до тиранії. Вражений масштабами злочинів, він у вірші пророкує, що на зміну тиранічному режиму неминуче прийде справедливе суспільство, коли *«Встане правда і любов на світі, / І на сторожі правди стане труд»* [67, с. 302].

У вірші «Дерев'яний ідол» автор викриває не лише окремих обивателів, а передусім розвінчує тогочасну систему, яка перетворює людей на

«гібридів», які ніби втрачають людську подобу й під гнітом стають схожими на «дуба і лозу». Цікаво те, що одного разу ліричний герой став свідком незвичайної події – переродження дерев'яного ідола: *«Я побачив, що в тебе згинаються ноги, / І від подиву ледве не вмер. / Дерев'яний мій ідоле, це ж задля кого / Ти дугою зробився тепер?»* [67, с. 562]. Така деталь є важливою для самого автора, адже він піддав сумніву тезу про те, що *«дуби ні перед ким не гнуться до землі»* [67, с. 562]. На прикладі створеного алегоричного образу В. Симоненко зобразив узагальнений образ бюрократа, учинки й життєва позиція якого залежать від ситуації, що складається. Для одних людей він постає ідолом, а перед іншими плазує. Поет пророкує ідолові світле майбутнє, бо він живе й працює в умовах всевладдя бюрократизму: *«Будеш, ідоле мій, ти живий і здоровий, / Доки буде живить тебе дощ паперовий»* [67, с. 563].

Окреме місце в поетичній спадщині В. Симоненка займає *філософська лірика*. Завжди важливим для митця було питання ролі й місця поета в світі, його високе призначення. Критики підкреслюють високу авторську вимогливість до власної творчості. Вже зі студентських років майбутній класик усвідомив своє особистісне й творче покликання. На сьогодні його поетична спадщина відображає глибокі роздуми над питаннями ролі митця й мистецтва в українській літературі й культурі, оскільки творчість виражає його світоглядні позиції.

Аналіз ліричних творів майстра поетичного слова свідчить про його нестримне прагнення осягнути процес становлення й самоствердження митця в суспільстві, а також визначити важливе значення художнього слова в соціокультурному контексті. Поет вирізнявся стійкістю і внутрішньою силою, не нарікав на власну долю й не жалкував за пережитим: *«Я хочу бути несамовитим, // Я хочу в полум'ї згоріть, // Щоб не жаліти за прожитим, // Димком на світі не чадіть»* [67, с. 117].

У поезії *«Ти знаєш, що ти – людина?»* автор закликає читача до самоповаги в тому розумінні, що кожна людина неповторна, має право на

повагу, любов, щастя, свободу. Поет ніби примушує замислитись над простими і водночас надзвичайно складними питаннями: *«Ти знаєш, що ти – людина?/ Ти знаєш про це чи ні?/ Усмішка твоя – єдина,/ Мука твоя – єдина,/ Очі твої – одні»* [67, с. 119].

Автор підкреслює унікальність людського існування, зазначаючи, що його не можна повторити чи відтворити. Він наголошує на невід'ємному праві людини на свободу, щастя, визнання людської гідності, а також на можливості реалізовувати своє життя відповідно до власних прагнень. Для поета людина постає як цілісний світ зі своєю неповторною сутністю.

Автор змушує кожную особистість задуматися над питанням правильності вибору життєвого шляху, мети життя, наслідків свого проживання, оскільки *«завтра на цій землі / Інші ходитимуть люди, / Інші кохатимуть люди – / Добрі, ласкаві й злі»* [67, с. 120].

У цьому творі митець розкриває історичну місію людини на землі. Вона полягає в тому, щоб творити добро, жити за законами людської моралі, поважати й цінувати неповторність людської особистості. Утілена в цьому творі поетична ідея прямо протилежна до міщанських гасел жити одним днем. Якраз навпаки, усвідомлення кожним своєї неповторності й унікальності сприятиме гармонізації його стосунків з оточенням, буде запорукою того, що усе – і почуття, й думи, і вчинки неповторно повторяться в прийдешніх поколіннях.

Таким чином, філософська спрямованість, глибина гуманізму, оптимізм – характерні риси філософської лірики В. Симоненка.

Про силу кохання ліричного героя, закоханість його молодого серця йдеться в циклі віршів інтимної лірики митця, у якому домінує мотив кохання і світової гармонії. Художньо й естетично довершеними постають твори, що увійшли до найкращого фонду української поезії: *«Спади мені дощем на груди...»*, *«Вона прийшла»*, *«Є в коханні і будні, і свята...»*, *«Море радості»*, *«Коли б тобі бажав я сліз і муки...»*, *«Ну скажи – хіба не фантастично...»* й ін. Для ліричного героя поезій В. Симоненка найвищим

дарунком долі є любов, яку потрібно оберігати, бо кохана є чистою, непорочною та недосяжною: *«Навіть в снах я боюсь доторкнутись до тебе, // Захмелить, одурити від твого тепла. // Я кохаю тебе. Мені більше не треба, // Адже й так ти мені стільки щастя дала»* [67, с. 34].

В інтимній ліриці митця герой постає то романтичним і закоханим юнаком, то зрілою людиною з великим життєвим досвідом, здатною до філософських узагальнень. Поет, який прожив лише двадцять вісім років, пізнав радість кохання й батьківську любов до маленького сина, підніс інтимну лірику до висот філософських узагальнень: *«Мені здається, – може, я не знаю, – / Було і буде так у всі часи: / Любов, як сонце, світу відкриває / Безмежну велич людської краси. / І тому світ завжди благословляє / І сонце, що встає, і серце, що кохає»* [67, с. 25].

У низці поезій: «Любов», «Вона прийшла», «Є в коханні і будні, і свята...» та інших розкрито інтимні почуття ліричного героя. Наприклад, у вірші «Вона прийшла» митець намагається передати час зародження прекрасного почуття в душі ліричного героя. У трьох невеликих строфах вірша він описує розгублення – «вона прийшла». У третій строфі ліричний герой називає її, бо відчув і не міг не впізнати: «прийшла любов». Усіма фразами цього твору В. Симоненко підкреслює велику всепідкоряючу силу любові.

На думку поета, кохання – це всесильне почуття, яке оновлює людину, робить її життя змістовним, захопливим. З поезії постає яскраво змальований образ вимріяної в снах любові: *«Вона прийшла, завітчана і мила, / І руки лагідно до мене простягла, / І так чарівно кликала й манила, / Такою ніжною і доброю була»* [67, с. 26].

У кожній строфі поезії повторюються слова, винесені і в заголовок твору: «Вона прийшла», «Прийшла любов». Цим прийомом В. Симоненко підсилює основну думку: у душу ліричного героя, у його молоде життя надійшло свято кохання.

Красу й щирість почуттів ліричного героя передано в поезії «Є в коханні і будні, і свята...». Автор розкриває складність і суперечливість інтимних почуттів людини, запевняє, що сила кохання й людяності завжди перемаже дріб'язкові образи: *«Бо тебе і мене б судила / Не образа, не гнів – любов. / В душі щедро б вона світила, / Оновляла їх знов і знов»* [67, с. 26].

Кохання приносить ліричному героєві не лише щастя, а й страждання, та все одно він задоволений тим, що з'явилися нові емоції та почуття. Він сам кохав, як жив – сильно, безоглядно. І це відбилося в його інтимній поезії: *«Я тебе не хочу обминути, / Я тебе не смію обійти. / Дай мені губами зачерпнути / Ніжної твоєї доброти»* [67, с. 89].

У поезії «Компаньйонка» через романтичну, прозоро-печальну оповідь-сповідь розкривається реальна життєва колізія особистого життя вразливого ліричного героя. Дія в поезії відбувається не на тлі вселенських стихій, а в цілком реальній ситуації – на вокзалі, в оточенні звичайних побутових деталей: *«Біля кіоску пінилися бокали, / Бідовий хлопець пиво розливав... / Тепер я знаю: ти тоді чекала, / Щоб я нарешті все-таки сказав»* [67, с. 91].

Ліричний герой, боячись і будучи невпевненим у своїх почуттях, не розкрився коханій. Як говорить поет, така ситуація є типовою в людському житті. Пройшов певний час, і цей спогад, самокартання виринають під час повторної зустрічі з нею на тому ж вокзалі, коли все повертається, мов «забутий сон», а наяву стоїть реальний суперник – не вітер, і не сонце, і не дощ, а той, хто вартує чемодани: *«Я знов мовчу. Бо що мені казати? / Все – як тоді. А втім – різниця є, / Бо ти тепер уже не хочеш ждати / Бо ти спішиш до нього у фойє»* [67, с. 91].

Таким чином, для ліричного героя настає усвідомлення, що він втратив свій шанс, упустив кохану, минуле більше не повернеться. А в теперішньому її житті вже є чоловік.

Поезія «Ну скажи – хіба не фантастично...» переконливо засвідчує, що В. Симоненко сприймав кохання як особливий подарунок долі. Поет інтуїтивно розумів, що здатність любити – це рідкісний дар, подібно до

щастя бути коханим. Ліричний герой вірша не може пробачити собі втрату кохання: *«Ну скажи – хіба не фантастично, / Що у цьому хаосі доріг / Під суворим небом, / Небом вічним, / Я тебе зустрів і не зберіг!»* [67, с. 93]. Він розуміє, що подібна ситуація – не рідкість, але визнання факту не полегшує любовних мук серця, тому *«так трагічно / Те, що ти чиясь, а не моя»* [67, с. 93].

Назва ще однієї поезії «Ікс плюс ігрек» була нав'язана написами, які зазвичай залишають закохані підлітки, використовуючи ініціали своїх імен і імен обранців. Ліричний герой твору – закоханий юнак, охоплений хвилюваннями. Він уперше в житті наблизився до великої таємниці кохання, відчувши її серцем: *«Який там розум! / Просто здорово, що ти є! / Що вслухається в ніжні погрози / Збаламучене серце моє. / Я не заздрю уже нікому – / Де ще мудрих таких знайти? / Одному лиш мені відомо: / Ікс плюс ігрек – це будеш ти»* [67, с. 101]. Попри всю грайливість і юнацьку наївність, почуття ліричного героя б'ються навколо «вічної загадки любові». Ця поезія не є професійно досконалою, але вона приваблює непідробною щирістю, що проступає крізь усі іронічні інтонації, мета яких – самозахист.

У поезіях «Ти не можеш мене покарати...», «Буду тебе ждати, там, де вишня біла...», «Коли б тобі бажав я сліз і муки...», «Є в коханні і будні, і свята» розкривається багатогранний спектр піднесених емоцій, що віддзеркалюють велич людської краси. В. Симоненко, будучи особистістю з глибоким внутрішнім світом, говорив у своїх віршах про любов особливо щиро і відверто. Його поетичне слово залишалося чистим і величним навіть у моменти внутрішніх невдач, коли він не зміг повністю висловити свої почуття до коханої: *«Не вір мені, бо я брехать не вмю, / Не жди мене, бо я і так прийду. / Я принесу тобі свою надію, / Я подарую смуток і біду»* [67, с. 105].

Таким чином, у поетичній творчості В. Симоненка мотив кохання втілюється через образ коханої, що поєднує риси жінки, музи й символічний образ України. Інтимна лірика відображає складний та багатогранний

внутрішній світ закоханої особистості, передаючи спектр її емоцій: від надії, радості й захоплення до смутку через нерозділене кохання, ревності й сумніви. Водночас, основою стосунків, на думку поета, залишаються повага до обраної, терпіння, мудрість, відповідальність та прагнення розвивати вміння любити. Ліричний герой демонструє готовність долати будь-які випробування, щоб підтвердити силу своїх почуттів і досягти гармонії з власним «я» та навколишнім світом. Глибоко поетичне відображення в інтимній ліриці В. Симоненка загальнолюдського почуття забезпечує їй довговічність [61].

Отже, враховуючи проаналізовані поезії, можемо виділити основні групи (патріотична, філософська, інтимна) і мотиви лірики В. Симоненка:

- оспівування образу України як єдиної, безмежно дорогої для кожного українця Вітчизни, без якої життя втрачає смисл;
- утвердження неповторності кожної особистості, національної гідності як головної передумови повноцінного життя всього народу, високої цінності людини праці;
- осмислення буття – природи, людини, суспільства; новаторство у широкому, непідробному інтересі до внутрішнього світу людини;
- оптимізм, патріотизм, жадоба до життя й творчості, віра в майбутнє рідного народу, у перемогу добра й справедливості;
- викриття сваволі чиновників-бюрократів, обивательщини, догматизму, лакейства і конформізму.

Висновки до розділу 2

Серед основних рис поетики творчого спадку В. Симоненка вирізняються такі:

- художнє охоплення різноманітних аспектів історичного, суспільно-політичного та особистого життя ліричного героя;

- багатогранне зображення ліричного героя, який постає в різних іпостасях: як юнак, який лише пізнає життя, і як досвідчений, зрілий чоловік, загартований життєвими випробуваннями;
- експериментування в різних жанрах лірики: громадянській (або патріотичній), філософській, інтимній (або любовній);
- домінування низки провідних мотивів, зокрема любові до рідної землі й Батьківщини, сімейних цінностей, світової гармонії, гідності особистості й цінності кожного життя, місії поета в суспільстві й значення поезії, возвеличення «людини праці» і засудження тоталітаризму;
- критика соціальної несправедливості й викриття політики тогочасного державного керівництва.

Упевненість у майбутньому, віра в перемогу добра й справедливості – все це знаходить вияв у поезії В. Симоненка. Митець прагнув наблизити читачів до ідеалів добра, справедливості, гуманізму, правди – тих загальнолюдських цінностей, за якими не губилися ідеї національної свідомості, патріотичних почуттів.

У кожному слові молодого поета звучить любов: до своєї землі, людини, Батьківщини. Образ України як єдиної, безмежно дорогої для кожного українця; звернення до земляків її любити – це наскрізний мотив низки поезій: «Лебеді материнства», «Україні», «Україно, п'ю твої зіниці...», «Земле рідна! Мозок мій світліє...» й інших.

Повага до людини, її власної гідності, права на особисту свободу, прагнення жити так, як вона хоче – у цьому філософська наснаженість і гуманістична спрямованість філософських поезій митця («Ти знаєш, що ти людина?»). Він висловлює переконання, що кожна особистість здатна зробити багато добрих справ на землі й залишити після себе пам'ять у нащадків.

Інтимна лірика майстра художнього слова – це «цілюща злива розбурханих почуттів», адже поезії про кохання – ліричні, сповнені нестримних і пронизливих емоцій. Кохання пробуджує особистість до

нового, повноцінного життя, даруючи водночас і сум, і радість, і відчай, і щастя.

Водночас інтимна атмосфера лірики набуває ідеалізованого і десь аж фетишизованого ореолу. Не дивлячись на те, що інколи вірші можуть мати різних адресатів, все одно їх ідеал – романтично-недосяжне, не збагнуте й незбагненне поривання до чогось загадкового, таємничого і нездійсненого.

Специфічним є ліричний герой поетичних творів В. Симоненка. У патріотичних творах – це образ люблячого сина-патріота, що гостро відчуває свій кровний зв'язок із рідною землею і готовий на самопожертву заради її щасливого майбутнього. Для нього Україна – найкраща з-поміж усіх інших країн, яка заслуговує бути вільною та розвинутою. В інтимній ліриці – це однолюб, недосвідчений чоловік, який сумує за втраченим юнацьким почуттям.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ЛІРИКИ В. СИМОНЕНКА НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В 11 КЛАСІ

3.1. Аналіз шкільних програм і підручників в аспекті досліджуваної проблеми

Одним із пріоритетних завдань вивчення української літератури в сучасній школі є формування й розвиток літературної компетентності учнів, що охоплює здатність аналізувати, інтерпретувати й критично оцінювати художні твори. Такий варіант підкреслює важливість розвитку компетентностей й конкретизує її ключові аспекти, що відповідає академічному стилю викладу.

Укладачі чинних навчальних програм трактують дану дефініцію як «готовність і здатність працювати з текстами різних художньо-естетичних систем, культурно-історичних епох, світоглядних орієнтирів, традицій і стилів: розуміти зміст прочитаного, з'ясувати авторську позицію і художні засоби донесення її до читача, творити на основі прочитаного власні смисли щодо порушених проблем, висловлювати власну (подеколи критичну) позицію стосовно прочитаного, сприймати художній твір як чинник формування життєвого досвіду та соціально-психологічного й соціокультурного становлення» [82, с. 6].

У модельних навчальних програмах і в чинній навчальній програмі з української літератури для 8-9 класів окреслено основну мету вивчення української літератури в школі: «формування компетентного читача; підвищення загальної освіченості молодого громадянина України, досягнення належного рівня сформованості вміння прилучатися через художню літературу до фундаментальних цінностей, культури, розширення культурно-пізнавальних інтересів школярів; сприяння всебічному розвитку, духовному збагаченню, активному становленню й самореалізації особистості

в сучасному світі; виховання національно свідомого громадянина України; формування та ствердження гуманістичного світогляду особистості, національних і загальнолюдських цінностей» [59].

Серед низки конкретних завдань вивчення української літератури цінними для нашого магістерського дослідження є наступні:

- удосконалення вмінь діалогічної взаємодії з текстом, умінь аналізувати й інтерпретувати художній твір; збагачення читацького досвіду, розширення кола читання, вироблення алгоритму прочитання художніх творів різних естетичних систем, напрямів, жанрів, стилів;
- формування культури художнього сприймання, естетичних потреб, смаку, почуттів, читацької культури, установок, мотивів, здатності сприймати художній твір з естетичних позицій, розглядати його в єдності змісту і форми [82, с. 6].

Мета і зазначені завдання літературної освіти реалізуються під час вивчення творів різних літературних родів, зокрема лірики. Згідно з сучасними нормативними документами, вивчення ліричних творів у школі не може обмежуватися лише їхнім аналізом. Важливо також стимулювати учнів до інтерпретації тексту, формування самостійних оцінок, а також критичного осмислення ідей і емоцій, представлених автором. Це співзвучно з тими рекомендаціями авторів навчальних програм, які наголошують, що в пам'яті здобувачів освіти залишаються ті елементи, що мають емоційне забарвлення.

Відповідно, за чинними модельними й навчальними програмами ліричні твори вивчаються, починаючи з п'ятого класу. Лірика різножанрово і різнотематично представлена в чинних нормативних документах із української літератури, починаючи з базової школи. Крім того, творчість поетів (Т. Шевченка, О. Пчілки, Лесі Українки, Б. Лепкого, П. Тичини, А. Качана, В. Сосюри, Л. Костенко та ін.) – це репрезентація всіх історико-літературних періодів розвитку української класичної літератури.

З метою цілісного шкільного аналізу ліричних творів укладачі програм звертають особливу увагу на теоретико-літературні поняття, необхідні для

роботи з текстами художніх творів. Проаналізувавши запропоновані дефініції (поняття лірика, ліричний герой, мотив у ліричному творі, патріотична лірика, епітет, пейзажна лірика, народнопісенна лірика, жанри лірики, громадянська лірика, інтимна лірика, вільний вірш, верлібр, порівняння, метафора, уособлення, постійний епітет, художній паралелізм, стопа, двоскладові віршові розміри: ямб, хорей (повторення та поглиблення), строфа, катрен і дистих та ін.), можемо узагальнити, що це необхідна основа для розуміння здобувачами освіти специфіки якраз ліричних творів. Крім того, згадані терміни подаються з урахуванням принципу «від простого – до складного».

У старших класах вивчення лірики поетів-класиків (І. Франко, Л. Українка, М. Вороний, О. Олесь, П. Тичина, Є. Плужник, М. Рильський, Д. Павличко, І. Драч, М. Вінграновський, Л. Костенко, В. Стус) тісно пов'язано з дослідженням їхньої біографії, особливостей творчого методу, особистого внеску в розвиток українського класичного літературного процесу.

Творчість В. Симоненка за чинними програмами вивчається в основній (за різними модельними програмами) і старшій школі. Зокрема, за модельною навчальною програмою «Українська література. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Заболотний О. В., Слоньовська О. В., Ярмутьська І. В.) пропонується такий зміст навчального матеріалу: «Василь Симоненко. «Лебеді материнства», «Гей, нові Колумби й Магеллани...». Короткі відомості про митця. Мотив уславлення материнської любові, яка супроводжуватиме дитину протягом життя, у поезії «Лебеді материнства»; вічний зв'язок із рідною землею. Возвеличення любові до матері, до Батьківщини. Образи-символи у творі. Романтичний порив, прагнення руху вперед, жага нових відкриттів у поезії «Гей, нові Колумби й Магеллани...». Змалювання ідеї сенсу людського життя в пошуках, мандрах, у бажанні самоствердитися. Заперечення байдужості, пасивності. Алегоричні та символічні образи твору» [59, с. 11]. Більш детальну увагу укладачі

програм звертають на уславлення материнської любові, патріотичні почуття, символіку в поезії «Лебеді материнства», прагнення відкриттів, пошуків у поезії «Гей, нові Колумби й Магеллани...».

За програмою з української літератури для 10-11 класів (рівень стандарту) творчість В. Симоненка пропонується вивчати протягом двох уроків (2 год.):

- Коротко про митця («витязь молоді української поезії»). Традиційність його лірики. Образ України, громадянський вибір поета («Задивляюся у твої зіниці...»). Мотив самоствердження людини у складному сучасному світі, її самодостатність і самоцінність («Я...»).
- Інтимна лірика В.Симоненка («Ну скажи, хіба не фантастично...», «Ікс плюс ігрек»). Роздуми над поезією та її мотивами [47, с. 34]

У програмі з української літератури для 10-11 класів (профільний рівень) укладачі програми теж пропонують 2 години на вивчення художньої спадщини В. Симоненка. При цьому вони наголошують на розгляді не лише програмових поезій, а й «“Казка про дурила”» – казка для дорослих, алегоричної розповіді про втрачену й віднайдену Батьківщину. Особливості жанру. Поема-містерія. Пошук автором форм історіософського та національного міфотворення» [82, с. 43].

Опанувавши програмовий матеріал, старшокласники набудуть низки ключових і предметних компетентностей, задекларованих у програмах, та сформулюють емоційно-ціннісне ставлення:

- *ключові компетентності*: учень/учениця знаходить необхідну інформацію у підручниках й інших друкованих і електронних джерелах, критично осмислює її, виокремлює головну і другорядну; згортає і розгортає текстову інформацію; аналізує, систематизує й узагальнює, представляє у формі таблиці, схеми тощо і навпаки; визначає межі власного знання і незнання, відрізняє нове знання від уже відомого; висловлює міркування з приводу змісту твору, порушених проблем, проводить аналогії із сучасним життям; визначає роль прочитаного для особистісного і читацького розвитку;

- *предметні компетентності*: учень/учениця знає культурно-історичні витоки та естетичний світогляд шістдесятників, розповідає про «шістдесятництво» як феномен українського опозиційного руху; називає і вміє розрізняти представників «шістдесятників» у літературі і мистецтві; пояснює естетичні засади «шістдесятництва»; називає факти життєвого і творчого шляху, пояснює громадянську позицію митців; аналізує поезії, визначає основні жанри, провідні мотиви, художні особливості індивідуального стилю автора;

- *емоційно-ціннісне ставлення*: учень/учениця усвідомлює і може пояснити роль «шістдесятників» як фундаторів опозиційного руху в радянській системі; формує своє ставлення до прочитаних творів [47, с. 43].

Зміст програмового матеріалу, присвяченого поетичній творчості В. Симоненка, систематизовано у підручниках з української літератури для 11 класу. У магістерському дослідженні проаналізували навчальні видання, орієнтовані на старшу школу та розроблені відповідно до рівня стандарту, з урахуванням методичних вимог щодо шкільного аналізу ліричних творів, повноцінне впровадження якого розпочинається з 10 класу.

У ході аналізу навчальних видань розглядаються такі аспекти:

- відповідність змісту вступних статей і тематичних розділів підручників програмовим вимогам;
- інтеграція біографічного контексту у відображення картини світу митця;
- глибина шкільного аналізу поетичних творів відповідно до вимог його проведення;
- наявність завдань різного рівня складності та творчих робіт;
- використання ілюстративного матеріалу в навчальному процесі.

У підручнику з української літератури (за ред. Л. Коваленко) у розділі «Літературне шістдесятництво» пропонується вивчення творчості В. Симоненка. Матеріал про митця подано під назвою «Поет гніву та любові», який поділено на дві частини: «Життєвий і творчий шлях», «Аналіз

поезій». Автори навчального видання подають коротку інформацію про дату і місце народження поета, простежують етапи його літературного становлення, розкривають специфіку творчого почерку. Детальну увагу приділяють аналізу програмових поетичних творів «Задивляюсь у твої зіниці...» і «Я...».

З метою перевірки рівня засвоєння нового теоретичного матеріалу автори в рубриці «Запитання і завдання» подають низку запитань для старшокласників:

- *Розкажіть коротко про життєвий шлях поета.*
- *Назвіть поетичні збірки В.Симоненка та визначте їхню тематику.*
- *Проаналізуйте вірші «Задивляюсь у твої зіниці...» і «Я...» [32, с. 199].*

Рубрика «Домашнє завдання» допоможе вчителю творчо підійти до формулювання домашнього завдання, орієнтуючись на рівень літературної підготовки здобувачів освіти, рівень їхніх навчальних досягнень. Так, наприклад, автори пропонують такі варіанти домашніх завдань:

- *Самостійно прочитайте та схарактеризуйте зразки інтимної лірики поета. Напишіть есе, обравши до нього епіграфом слова В. Симоненка: Прийшла любов непрохана й неждана — ну як мені за нею не піти?*

- *Доберіть із творів В. Симоненка приклади двоскладових і трискладових віршових розмірів [32, с. 199].*

Пізнавальним і корисним щодо вивчення творчого спадку В. Симоненка є підручник з української літератури для 11 класу (рівень стандарту, за ред. А. Фасолі). Так, у рубриці «Літературне шістдесятництво» автори видання детально аналізують художню творчість В. Симоненка. Цікавими є рубрики «Знайомство здалеку і зблизька», «Читацькі діалоги», «Культурно-мистецький контекст», «Читацьке дозвілля», «Ваші читацькі проєкти», в яких різнобічно розкрито творчий геній українського поета-«шістдесятника», репрезентовано цікавий, багатий і неповторний художній поетичний світ поета, представлено його як особистість.

Низка запитань і завдань, що вміщені в розділі, складають практичний інструментарій, що допомагає, на нашу думку, вести конструктивний «діалог» із творами, і націлює здобувачів освіти на формування вмінь шкільного аналізу ліричних творів. Візьмемо декілька для прикладу:

- *«Немає нічого страшнішого за необмежену владу в руках обмеженої людини». Прокоментуйте ці слова В. Симоненка. Поясніть його громадянську позицію.*

- *Стисло схарактеризуйте творчий доробок В. Симоненка в контексті доби шістдесятників [83, с. 165].*

Інтерактивність підручника засвідчують завдання, пропонувані його авторами здобувачам освіти. Досліджуючи царину лірики В. Симоненка, старшокласники мають можливість знайти в мережі інтернет і переглянути документальний фільм про «шістдесятників» і порівняти долю деяких із них із долею поета, скористатися інформацією, що «схована» в QR-коді і подумати над відповіддю на запитання: Яким постає перед нами В. Симоненко як людина?

Узагальнити вивчений теоретичний матеріал і творчо застосувати набуті знання здобувачі освіти мають можливість, готуючи мультимедійну презентацію або буктрейлер на одну з тем: *«Шевченкові мотиви у творчості Василя Симоненка», «Мистецька симоненкіана: увіковічення пам'яті поета у творах мистецтва», «Щоденники Василя Симоненка: відвертий діалог із собою та епохою» [83, с. 167].*

На тонких знавців, сміливих відкривачів-першопрохідців розрахований підручник із української літератури для 11 класу під загальною редакцією О. Слоньовської. У ньому автори розкривають життєвий і творчий шлях В. Симоненка у тісному взаємозв'язку з творчістю «шістдесятників». Аналізуючи творчий доробок класика, укладачі акцентують увагу на ідейному спрямуванні його творів, обґрунтовують низку актуальних проблем, які розкриваються в програмових творах автора. Ґрунтовно проаналізовано поезії «Задивляюсь у твої зіниці...», «Я...», визначено

домінантні риси авторського почерку: історіософічність, симфонічність, наявність символіки, антитези, риторичних запитань.

Краще зрозуміти навчальний матеріал, що стосується творчості В. Симоненка, здобувачам освіти допоможе рубрика «Діалог із текстом». Даючи відповіді на запитання, запропоновані в ній, старшокласники мають можливість перевірити рівень засвоєння теми уроку, зрозуміти свої досягнення або прогалини. Автори пропонують низку запитань, серед яких найбільш цікавими, на нашу думку, є такі:

- *У чому саме радянська цензура вбачала крамольність Симоненкового вірша «Я...»? Доведіть, що ця поезія – яскравий зразок громадянської лірики.*
- *Чим саме поезія «Задивляюсь у твої зіниці...» була небезпечною для тоталітарної системи?*
- *Яким у вірші «Я...» показано представника влади? Чому він справляє на читача неприємне враження? [71, с. 205].*

Задля реалізації змістового компонента програми, досягнення зв'язку між літературними творами у підручнику запропоновано рубрику «Діалоги текстів». Вона спонукатиме здобувачів освіти пригадати вивчений матеріал на уроках історії, зарубіжної літератури, надасть їм можливість висловити думки про творчість В. Симоненка, значно розширить поле розуміння програмових творів. Наприклад:

- *З твором якого українського чи зарубіжного поета/поетки Ви можете порівняти вірш «Задивляюсь у твої зіниці...»?*
- *Порівняйте інтимну лірику В. Симоненка з поезією про кохання поетів/поеток, які ви вивчали в курсі зарубіжної літератури [71, с. 205].*

Завдання рубрики «Мистецькі діалоги» спрямовані на дослідження глибинних взаємозв'язків між літературою та іншими видами мистецтва. Виконуючи творчо-дослідницькі завдання, здобувачі освіти набувають навичок порівняння літературного твору з іншими мистецькими формами, аналізуючи спільні й відмінні риси. Наприклад, у межах вивчення поезії В. Симоненка укладачі навчального посібника пропонують старшокласникам

розглянути картини О. Шупляка, О. Заливахи, Ж. Вол та спробувати пояснити, як ці картини можуть ілюструвати зміст поетичних творів митця.

Тематично багату й естетично досконалу ліричну творчість В.Симоненка пропонує детально, під науковим кутом зору розглядати О. Авраменко у своєму підручнику з української літератури для 11 класу. У розділі «Літературне шістдесятництво» автор подає теоретичний матеріал про літературу письменників-«шістдесятників». Розповідь про В. Симоненка укладач підкріплює яскравим доречним ілюстративним матеріалом (портрет, члени родини автора, обкладинки надрукованих творів).

Подаючи літературознавчий матеріал, що стосується життя і творчості класика, О. Авраменко відразу сконцентровує увагу здобувачів освіти, ставлячи перед ними завдання, що сприяють уважному прочитанню, концентрації учнівської уваги, розвитку вміння виокремлювати основне із загалу інформації. Наприклад: *«З яким образом асоціюється Україна в поезії В. Симоненка «Задивляюсь у твої зіниці...»? Охарактеризуйте його», «Заповніть літературний паспорт до вірша В. Симоненка «Я...» [1, с. 193].*

Цікавим є завдання, що спроектовує на розкриття тісного зв'язку літератури з іншими видами мистецтва: *«Роздивившись картину А. Горської «Портрет В. Симоненка», прочитайте матеріал рубрики «До речі...». Опишіть картину й прокоментуйте символіку образів і кольорів» [1, с. 193].*

Автори підручника з української літератури для 11 класу (профільний рівень) О. І. Борзенко, О. В. Лобусова наголошують на тому, що не просто вивчати літературу ХХ століття, адже це був час з особливими уявленнями про людей, їхню роль у суспільстві. З-поміж імен відомих українських митців укладачі акцентують увагу й на постаті В. Симоненка. Невелика вступна стаття про майстра художнього слова розкриває основні факти з його біографії, автори наголошують на місці народження, першій поетичній збірці, виданнях, що побачили світ уже помертвено.

Важливою складовою є читацький практикум (наявність самих текстів поетичних творів) і літературознавчий коментар (повноцінний аналіз

програмових поетичних творів): «Задивляюсь у твої зіниці...», «Є в коханні і будні, і свята...», «Казка про дурила». Увіразнює літературознавчий матеріал вдало, на нашу думку, підібрана наочність: картини М. Примаченко «Лижебока ліг під яблуною», О. Заливахи «Розвинутий соціалізм», «Двоє», Г. Севрук «Вершник».

Рубрики «Опрацьовуємо прочитане», «Виявляємо літературну компетентність» націлюють здобувачів освіти сконцентрувати свою увагу, пригадати теоретичний матеріал, адже запитання і завдання, розміщені в них, спроектовують на творчість, пошук відповідей, різноманітних нестандартних рішень, апелюють до здобутих раніше знань. Наведемо деякі приклади:

- *Яке враження справила на вас ця поезія («Задивляюсь у твої зіниці...»)? Які літературні, мистецькі асоціації у вас виникли? Обговоріть їх з однокласниками, однокласницями.*

- *До якого виду лірики, на вашу думку, належить цей вірш? Обґрунтуйте свої міркування [7, с. 154].*

Яскраво представлені інтерактивні методи, прийоми і види робіт у підручнику:

- *Відобразіть поезію «Задивляюсь у твої зіниці...» у «хмарині тегів».*

- *Доведіть або спростуйте тезу: «Вірш Василя Симоненка «Задивляюсь у твої зіниці...» написаний шестистопним ямбом».*

- *Напишіть тези до виступу за темою «Ліричний герой поезії Василя Симоненка «Задивляюсь у твої зіниці...».*

- *Напишіть есей «Образ України в поезії Василя Симоненка «Задивляюсь у твої зіниці...» [7, с. 154].*

Це творчо-пошукові завдання різного рівня складності, тому учні мають можливість обрати те, яке зможуть виконати. Це позитивне досягнення навчального видання, адже старшокласники мають можливість відчутти себе творцями, конструкторами, проектувальниками нових ідей та рішень, розкрити в повній мірі власний творчий потенціал, виявити своє бачення.

Рубрика «Коментар фахівця» поглиблює теоретичні знання здобувачів освіти, адже це думки, роздуми, оцінки поважних науковців про поетичну творчість В. Симоненка.

Для національно свідомих, громадянсько активних, інтелектуально зрілих, морально стійких здобувачів освіти розрахований підручник із української літератури для 11 класу за заг. ред. О. Слоньовської (профільний рівень). У рубриці «Шістдесятництво як суспільне і мистецьке явище» з-поміж інших митців розглядається творчість В. Симоненка. Життєвий і творчий шлях митця розглядається крізь призму суспільно-політичних, соціальних й економічних умов розвитку суспільства ХХ століття. Важливим «вкрапленням» до наукової статті є низка ілюстративного матеріалу: пам'ятник В. Симоненку в Черкасах, обкладинки видань творів різних років, картини В. Зарецького «Блискавка», О. Шупляка «Гніздечко», А.Ковач «Побачення під дощем».

Важливі рубрики «Діалог з текстом», «Діалоги текстів», «Мистецькі діалоги», «Діалог з науковцем» розкривають багатовекторність творчого доробку В. Симоненка, спонукають старшокласників до власного наукового пошуку, розроблення та презентації власних креативних ідей щодо вивчення патріотичної та інтимної лірики поета, сприяють ефективній роботі в групах, в парах. Наведемо деякі приклади таких завдань:

- *Користуючись мережею інтернет, прослухайте пісню на слова В. Симоненка «Виростеш ти, сину» у виконанні Раїси Кириченко та хорового колективу. Які враження у вас викликав цей музичний твір?*
- *Прочитайте самостійно вірш «Тиша і грім» з однойменної збірки В. Симоненка і скажіть, наскільки картина В. Зарецького «Блискавка» відповідає його змісту. Що мав на увазі поет під метафоричними образами тиші та грому? Чи можна було б цією картиною проілюструвати згадану поезію в збірці? Обміняйтеся думками в класі.*
- *Розгляньте фото пам'ятника В. Симоненку в Черкасах, опишіть цей монумент та окресліть символіку, яку він виражає [72, с. 225].*

На допомогу здобувачам освіти прийде детальний аналіз тих поезій В. Симоненка, що передбачені програмою для текстуального вивчення, адже укладачі навчального видання акцентують детальну увагу на жанровій специфіці творів, ідейному спрямуванні, образів ліричного героя, низці художніх засобів, що допомагають авторові розкрити глибинну сутність віршів.

Таким чином, проаналізувавши чинні підручники з української літератури для 11 класу, можемо зробити такі висновки:

- теоретичний матеріал, уміщений у них, відповідає змістові програмового матеріалу;
- відомості про життєвий і творчий шлях поета подані з акцентом на головні події;
- достатня кількість різноманітних запитань і завдань для перевірки рівня набутих знань і сформованих умінь і навичок.

Відтак, важливою лакуною проаналізованих навчальних видань є відсутність зв'язку із сучасністю й недостатня кількість інтерактивних форм і видів робіт.

Перебуваючи на навчально-заліковій практиці в закладі загальної середньої освіти, де старшокласники навчаються за програмою з української літератури рівня стандарту, і на виробничій практиці в закладі фахової передвищої освіти, нами було проведено анкетування серед здобувачів освіти (11 осіб) із метою визначення рівня розуміння ними окресленої проблеми. Здобувачі освіти отримали анкети і мали час, щоб подумати й відповісти на її запитання.

Анкета для здобувачів освіти

Шановні здобувачі освіти, просимо вас відповісти за запитання анкети.

1. Пригадайте, які факти із життя і літературної діяльності В. Симоненка вам запам'яталися.

2. Назвіть програмові твори поета, які Ви детально аналізували на уроках української літератури.
3. Які види робіт, завдання Ви виконували, коли вивчали творчість В. Симоненка?
4. Чи виникали у Вас труднощі під час аналітичної роботи з лірикою В. Симоненка? Якщо так, то вкажіть які саме.
5. Що б Ви хотіли змінити у вивченні теми «Творчість В. Симоненка»?

Відповіді здобувачів освіти на запитання анкети були цікавими і неоднорідними. У процесі їх кількісної та якісної обробки прийшли до наступних висновків:

- результати опитування на перше запитання виявили різноманітність за змістом й обсягом відповідей. Зокрема, 15% респондентів продемонстрували глибокі знання, відтворивши ключові факти з біографії В. Симоненка, зокрема його народження на Полтавщині, зростання без батька, окупаційні роки, навчання в університеті, літературна діяльність і пов'язані з нею твори. Більшість, а саме 60% опитаних, надали поверхневу інформацію, обмежившись загальними відомостями про літературну діяльність митця та назвавши лише програмові твори, тоді як аспекти його біографії залишилися поза їхньою увагою. Решта 15% респондентів визнали питання складним і не змогли пригадати навіть базових фактів, пов'язаних із постаттю В. Симоненка.

- друге запитання анкети виявилось не надто складним для здобувачів освіти. Більшість респондентів (90%) назвали поезії «Задивляюсь і твої зіниці...» і «Я...». Лише 10% опитаних пригадали тільки твір «Задивляюсь у твої зіниці...» або взагалі не змогли назвати, які ліричні твори В. Симоненка вивчали текстуально на уроках української літератури.

- третє запитання було найскладнішим для здобувачів освіти, адже практично вони не згадали жодного виду роботи. Це свідчить про те, що вчителі/викладачі літератури не наголошують на видові роботи, а просто формулюють завдання, і, як наслідок, реципієнти не орієнтуються у

педагогічній термінології і їм важко зрозуміти зміст поняття «вид діяльності». 40% опитаних змогли пригадати лише декілька орієнтовних запитань, над з'ясуванням змісту яких вони працювали на уроках літератури. Вони пригадали такі запитання: «Як ви розумієте вірші В. Симоненка “Задивляюсь у твої зіниці...”, “Я...”»?», «Назвіть засоби художньої виразності, які зустрічаються в поезіях», «Охарактеризуйте образ ліричного героя віршів», «Подумайте, як розкривається тема кохання в поезіях В. Симоненка».

- на основі аналізу відповідей здобувачів освіти на четверте запитання було узагальнено їхні думки й виокремлено кілька основних труднощів: значний обсяг і складність літературознавчого матеріалу; труднощі у сприйнятті, розумінні й аналізі поетичних творів В. Симоненка; складність символічного наповнення поезій автора; невміння ефективно інтегрувати знання з інших навчальних дисциплін під час аналізу лірики поета.

- на заключне запитання анкетування респонденти виявили найбільшу активність. Вони висловили пропозиції щодо вдосконалення процесу навчання, зокрема: збільшення кількості занять, присвячених вивченню творчості В. Симоненка; спрощення та підвищення доступності теоретичного матеріалу; розширення варіативності наочного представлення його творчості; а також посилення уваги до міждисциплінарних зв'язків літератури з іншими видами мистецтва під час аналізу лірики поета.

Таким чином, результати анкетування засвідчили, що здобувачі освіти мають певні лакуни у вивченні біографії В. Симоненка, що й стало поштовхом до розроблення методичних рекомендацій із метою покращення ситуації, що склалася.

3.2. Специфіка вивчення ліричних творів на уроках української літератури в старшій школі

У процесі реформування сучасної освіти в Україні, що орієнтується на поступову інтеграцію найкращих світових практик, передбачено інноваційні підходи до організації освітнього процесу. Традиційно шкільний курс української літератури мав на меті забезпечення теоретичних знань, розвиток практичних умінь і навичок. У сучасному розумінні ці аспекти трактуються як компетентність, а підхід до організації освітнього процесу – як компетентнісний.

Література відіграє значну роль у формуванні як загальних, так і предметних компетентностей, а також морально-етичних, політичних та патріотичних переконань особистості. Вивчення художніх творів різних родів і жанрів літератури становить засадничу основу формування творчого читача із самостійним критичним мисленням.

Проблема шкільного вивчення ліричних творів не є новою, адже вона перебувала в центрі уваги провідних методистів різних періодів розвитку методики як науки. Л. Башманівська, Н. Волошина, Г. Клочек, О. Куцевол, А. Лісовський, Л. Мірошніченко, В. Неділько, Є. Пасічник, В. Пахаренко та інші розкривали виховний вплив ліричних творів на формування внутрішнього світу реципієнта. До проблеми шкільного аналізу лірики та її жанрових різновидів зверталися Є. Волощук, Б. Бігун, О. Гаврилук, І. Пилипейко, І. Маринчук, А. Ситченко, Г. Токмань, Є. Шаповалов. Вони також обґрунтовували важливість цілісного сприйняття й аналізу лірики.

У своїх дослідженнях автори одного з перших підручників із методики навчання української літератури Т. та Ф. Бугайки звертали особливу увагу на питання вивчення ліричних творів, акцентуючи на необхідності їх комплексного аналізу. Вони обґрунтовували тезу про те, що лише цілісний підхід дозволяє зберегти відчуття художньої цінності та унікальності авторського підходу до зображуваних проблем. Дослідники наголошували, що «механічне виокремлення художніх засобів без урахування їх змістової

ролі» залишається поширеною практикою в школах, що, відповідно, сприяє появі у школярів формалістичного погляду на літературний твір.

Науковці відзначають, що формування в здобувача освіти здатності сприймати естетичну цінність поетичного слова неможливе без систематичного розвитку цього вміння з боку вчителя літератури. Педагог повинен вибудовувати методику навчання таким чином, щоб художні засоби, використані у віршах, стимулювали у здобувачів освіти асоціативне мислення, сприяли розвитку продуктивного образного мислення та активізували творчу уяву. Однак, як зауважують дослідники, цілісне сприйняття поезії часто руйнується через використання шаблонних схем аналізу, стандартних запитань від учителя та надмірне акцентування на пошуку художніх засобів [8].

Про важливості первинного сприйняття ліричного твору наголошує В. Неділько в науково-методичних розвідках: «Невдало чи просто не майстерно прочитана лірика – це лірика загублена. Учні не сприймуть її душею, серцем...» [49, с. 173]. Тому перед учителем стоїть непросте завдання – так процитувати лірику, щоб вона вразила навіть того учня, який ніколи не цікавився поезією. Найбільше враження на здобувачів освіти справляє читання ліричного твору напам'ять учителем або заздалегідь підготовленим учнем.

Методист вважає, що ефективним підходом до аналізу ліричних творів є застосування різноманітних видів бесід і самостійної роботи учнів. Зокрема, бесіда сприяє покроковому аналізу поетичного тексту, включаючи визначення його змісту, основної ідеї, образної системи й емоційної наповненості. У цьому процесі необхідно враховувати вікові й психологічні особливості здобувачів освіти. Самостійну роботу, як зазначає дослідник, доцільно організовувати на завершальних етапах аналізу, коли учні вже мають загальне уявлення про вірш і можуть сформулювати власні міркування.

Науковець Б. Степанишин розробив і запропонував низку цінних практичних рекомендацій щодо шкільного вивчення ліричних творів. Він переконував, що ефективність проведення уроку, зокрема присвяченого вивченню лірики, залежить від сукупності важливих факторів, таких як психологічний стан вчителя й учнів, належна підготовка словесника до заняття й забезпечення учнів якісними підручниками.

Подібно до своїх попередників, методист надає великого значення первинному, виразному прочитанню поезії, бажано напам'ять. Педагог, цитуючи твір, має продемонструвати свої ораторські здібності, забезпечуючи виразне й переконливе звучання тексту, щоб у свідомості учнів виникали відповідні картини й образи. Як підкреслює методист, «...адекватне виразно-художнє прочитання тексту в класі є важливим. Жоден аналіз не здатен компенсувати помилки в первинному сприйнятті твору. Учитель повинен звертати увагу не лише на техніку читання (логічні наголоси, паузи, ритм), але й на силу почуття, емоційну напругу, щирість вираження, адже таке читання є частиною аналізу» [74, с. 58]. Якщо словесник своїм виразним цитуванням зумів зацікавити слухачів, то можна констатувати, що половину мети він досягнув.

Вторинне прочитання поезії треба організовувати з урахуванням активної участі учнів. Дослідники рекомендують застосовувати метод коментованого читання, який сприяє самостійному розкриттю змісту твору та його інтерпретації читачами. Під час аналізу лірики ефективним є використання бесіди, для якої вчитель заздалегідь формулює запитання, готуючись до проведення уроку літератури.

Є. Пасічник, автор підручника «Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах», підкреслював значущість естетичних реакцій учнів у процесі аналізу ліричних творів. Науковець зауважував, що в навчальній практиці часто виникає явище, яке він описує як «емоційна відчуженість» учнів, що поєднується з приглушеною емоційною залученістю вчителя, його байдужістю до емоційних переживань ліричного

героя й використанням стандартних, рутинних фраз. Такий підхід, як стверджував методист, може сприяти не лише поверхневому розумінню ліричних творів, але й формуванню в учнів негативного ставлення до лірики як роду літератури.

Науковець уперше аргументує важливість шкільного аналізу ліричного твору, вказуючи на його істотні відмінності від літературознавчого: «Аналізувати ліричний вірш – означає вчити дітей заглиблюватися у його поетичні образи, спостерігати, як вимальовується одна за одною картини або змінюються почуття, настрої ліричного героя, чим вони викликані та як усе це безпосередньо виражається в контексті твору. Важливо, що хоче сказати поет, який характер має мова вірша і як вона виражає авторську ідею» [51, с. 305].

Повторне перечитування поезії має надзвичайно важливе значення, адже саме в цей момент, за твердженням дослідника, відбувається глибока взаємодія реципієнта з ліричним героєм, з власним внутрішнім світом та з однокласниками. Навіювання і сугестія, що супроводжують сприйняття читачем емоцій і вражень, вкладених автором у поетичний текст, є цінними та важливими для інтерпретацій поетичного твору здобувачами освіти. Наявність таких когнітивних процесів свідчить про активну фазу розвитку творчої уяви учнів і стимулює їхню фантазію.

У науковій парадигмі навчання української літератури вчитель-філолог відіграє ключову роль у формуванні в учнів практичних умінь та навичок аналізу поетичних творів. Це включає здатність до глибокого осягнення змісту, розуміння ідейно-тематичної спрямованості тексту. Науковці зазначають, що найвищий рівень аналізу поезії досягається через особистісну інтерпретацію учнів, яка має формуватися спонтанно в процесі уроку, без навідних запитань з боку вчителя.

Наприкінці ХХ – початку ХХІ століть у методичні науки з'явилися вагомі напрацювання таких учених, як О. Ісаєва, О. Куцевол, Л. Мірошниченко, Г. Токмань. Так, О. Ісаєва у низці монографій приділяє

велику увагу процесу читання художніх творів, враховуючи їх родово-жанрову приналежність, учена особливо акцентує увагу на виразному читанні поетичних текстів.

Методист формує основні вимоги до виразного читання: 1. Відтворення емоційної насиченості твору; 2. Розуміння ідейно-художнього смислу, а не лише фактичного змісту тексту; 3. Уміння висловлювати особисте ставлення, передавати зміст і настрій слухачам [29, с. 69].

У науковому дослідженні виокремлюються основні чинники, що стимулюють учнів і сприяють виникненню інтересу до читання ліричних творів, а саме: інтелектуальний, естетичний, особистісний та практичний аспекти. Інтелектуальний компонент передбачає засвоєння певного обсягу знань, естетичний – формування та розвиток емоційної сфери, отримання естетичної насолоди від читання; особистісний – сприяє процесу самопізнання, розвитку індивідуальних читацьких інтересів; практичний – пов'язаний з реалізацією набутих умінь та навичок [29, с. 19]. На думку дослідниці, якщо педагог ставитиме перед собою завдання розвивати ці складники в учнів, це сприятиме формуванню сталого інтересу до читання ліричних творів.

У підручнику «Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах» Л. Мірошниченко акцентує увагу на значущості шкільного аналізу поетичних творів. Дослідниця підкреслює, що ґрунтовний повний шкільний аналіз ліричних творів є можливим та доцільним переважно для старшокласників, коли учні здатні до більш глибокого розуміння художніх текстів. Професор зазначає: «Вчити учнів аналізувати художній твір – це означає виокремлювати його складові, досліджувати їх, робити аргументовані висновки; синтезувати окремі частини, щоб побачити твір у цілому: відчутти його естетичну цінність, усвідомити зміст, дати самостійну, критичну, обґрунтовану оцінку» [44, с. 204].

Важливими і цікавими у контексті магістерського дослідження є етапи вивчення ліричних творів, виокремлені методистом: підготовка до

сприйняття ліричного твору – читання твору – навчальна пауза – повторне читання – словникова робота – бесіда за змістом прочитаного – використання елементів аналізу – повторне читання – вивчення напам'ять – творчі усні та письмові роботи учнів [44, с. 292]. Високоєфективним також вважаємо метод творчого читання, запропонований і обґрунтований Л. Мірошніченко.

А. Ситченко, аналізуючи питання методики вивчення ліричних творів, виокремлює три ключові проблеми, з якими пов'язана специфіка цього процесу: дослідження образу ліричного героя, особливості поетичної мови та мета аналізу різноманітних жанрових форм лірики. Науковець наголошує, що аналіз поезії спрямований на поглиблення початкового враження від твору, а також на розкриття його прихованих аспектів [68].

Таким чином, роботи методистів мають вагомe значення для теоретичного і практичного розширення методики вивчення ліричних творів, аналізу різних підходів до інтерпретації лірики і її жанрових різновидів.

Для ефективної роботи з вивчення ліричного твору на уроках української літератури вчителі повинні розуміти специфіку цього вікового періоду старшокласників. Юнацький вік дійсно супроводжується значними фізичними, емоційними та психологічними змінами, що іноді можуть ускладнювати освітній процес. Зокрема, через інтенсивний, але нерівномірний розвиток фізичних і нервових систем здобувачі освіти можуть проявляти нестабільність характеру, підвищену емоційну збудженість і різкі коливання настрою.

Психологи надають певні практичні поради вчителям у роботі із цією віковою групою:

1. *Дотримуватися терпіння та розуміння.* Неврівноваженість та емоційні сплески є нормальними у цьому віці, і варто сприймати їх без зайвого осуду.
2. *Враховувати індивідуальні особливості.* Кожна дитина розвивається у власному темпі, тому важливо звертати увагу на її індивідуальні потреби та особливості.

3. *Забезпечувати підтримку і створювати атмосферу довіри.* Старшокласники часто відчують потребу у визнанні та підтримці, тому щира підтримка з боку вчителя може зміцнити відносини з учнями та значно покращити освітній процес.
4. *Навчати емоційної грамотності.* Допомога у розумінні та управлінні своїми емоціями може бути надзвичайно корисною для здобувачів освіти, сприяючи розвитку самоконтролю [4].

Такі підходи, на нашу думку, допоможуть учителям краще адаптувати методи виховання й навчання до потреб учнів старшого шкільного віку, сприяючи їх гармонійному розвитку.

У старшому шкільному віці відбуваються суттєві зміни в особистісному розвитку, обумовлені якісним прогресом у становленні самосвідомості, що визначає нове ставлення особистості до навколишнього середовища. Ключовим психологічним новоутворенням цього періоду є усвідомлення особистістю власної дорослості, яке супроводжується зміною самоідентифікації – перехід від дитячої позиції до відчуття дорослості. Початок формування й подальший розвиток самосвідомості суттєво впливають на всі аспекти психічного життя здобувача освіти, включаючи його навчальну діяльність, характер стосунків з однолітками й дорослими. У цьому віці також активно розвиваються світоглядні позиції, моральні переконання, базові принципи й ідеали, а також формується система оцінних суджень, які стають важливими чинниками у становленні поведінкових моделей старшокласника.

У цьому віковому періоді спостерігається зростання рівня самостійності дитини, ускладнення та змістовне збагачення її міжособистісних відносин, а також суттєве розширення й трансформація спектру діяльності. Водночас відбувається формування стійкої установки на відповідальність за власні дії та дії інших, що закладає основу для подальшого соціального й особистісного розвитку.

Перехід до старшого шкільного віку супроводжується суттєвими змінами в навчальній діяльності здобувачів освіти, значно підвищується рівень їхньої самостійності. Крім того, відбувається інтенсивний розвиток мовленнєвої діяльності, що супроводжується виконанням різних комунікативних завдань і вдосконаленням методів їх вирішення. Особливо це помітно у старшокласників, які розвивають вміння формувати й формулювати думки.

Під час цього вікового періоду відбуваються суттєві зміни в когнітивних процесах, зокрема в пам'яті й увазі. Старшокласники поступово опановують навички організації і контролю за власними психічними функціями. Спостерігається помітне поліпшення здатності до запам'ятовування як вербальної, так і абстрактної інформації. Збільшується обсяг матеріалу, що може бути збережений у пам'яті, а також швидкість його засвоєння. Механічне запам'ятовування починає поступатися місцем логічному та осмисленому запам'ятовуванню, що сприяє підвищенню продуктивності пам'яті [4].

З огляду на ці особливості, для вчителів стає важливим навчати здобувачів освіти ефективним методам логічного запам'ятовування, включаючи смислову систематизацію, виділення ключових опорних думок, побудову структурованих висловлювань і складання схематичних планів текстів. Пам'ять старшокласників набуває здатності до встановлення складніших асоціативних зв'язків, що дозволяє поєднувати нову інформацію з раніше засвоєним матеріалом, інтегруючи її в систему набутих знань [4, с. 98].

У старшому шкільному віці спостерігається інтенсивний розвиток теоретичного рефлексивного мислення, що супроводжується вдосконаленням таких розумових операцій, як класифікація, аналогія та узагальнення. Учні в цьому віці набувають навичок самостійного й творчого мислення, формулювання узагальнень, висновків та обґрунтування аргументів.

Результати досліджень у галузі рецептивних видів комунікативної діяльності старшокласників набувають особливого значення для методики вивчення ліричних творів. У цьому віці здобувачі освіти демонструють удосконалені навички читання, які охоплюють не лише технічну сторону процесу, але й глибше розуміння прочитаного. Розвиток механізмів осмислення та усвідомлення стає ключовим фактором для покращення процесу читання й розуміння тексту. Школярі цієї вікової категорії опановують як психологічні стратегії читання, спрямовані на осмислення під час сприйняття тексту, так і психологічні тактики, що допомагають удосконалити процес розуміння прочитаного.

Розвиток уваги характеризується певними суперечностями. З одного боку, у цьому віковому періоді відбувається формування стійкої довільної уваги, що свідчить про поступове підвищення рівня самоконтролю й організованості. З іншого боку, інтенсивний емоційний та соціальний досвід, численні враження й імпульсивні дії часто призводять до нестійкості уваги, що спричиняє її швидке розсіювання. Значно підвищується здатність здобувачів освіти концентруватися, а також ефективно переключати увагу між різними завданнями та видами діяльності. На відміну від підлітків вони здатні здійснювати перебудову діяльності без потреби в особливій психічній підготовці [4].

Формування позитивного ставлення здобувачів освіти до навчальної діяльності значною мірою залежить від змістовності й привабливості літературознавчого матеріалу, його зв'язку з реальним життям і практичним застосуванням.

У старшому шкільному віці інтереси учнів важко чітко визначити: вони можуть охоплювати широкий спектр тем (коли інтереси учнів різнобічні) або бути вузькими (коли зосереджені на одному напрямі), варіюватися за стійкістю, глибиною і стабільністю. У сучасному інформаційному суспільстві здобувачі освіти здобувають великий обсяг інформації в

обмежені терміни, що потребує формування навичок швидкого читання та вибіркового сприймання інформації з метою виокремлення нового матеріалу.

Розвиток різних інтересів демонструє поглиблення суспільно-політичних уподобань, які вони переважно задовольняють через інтернет. Інтереси стають не лише більш різноманітними, а й глибшими, набуваючи особливої значущості й змістовності. В окремих випадках захоплення стають настільки серйозними, що повністю поглинають учнів, що може призводити до нехтування іншими сферами діяльності. У них розвиваються аналітико-синтетичні здібності до сприймання предметів і явищ, збільшується обсяг інформації, яку вони здатні засвоїти.

Таким чином, урахувавши вище проаналізовані психолого-педагогічні й методичні джерела, можемо зробити висновок, що старший шкільний вік розглядається як складний етап, пов'язаний, по-перше, з інтелектуалізацією психічних функцій та пізнавальної діяльності, по-друге, з удосконаленням комунікативних навичок. Аналіз літератури засвідчує думку про те, що розвиток психофізіологічних механізмів сприймання і спрямованість особистості старшокласників створюють сприятливі умови для їхнього осмислення ліричних творів на уроках української літератури в старших класах.

3.3. Методичні рекомендації до вивчення лірики В. Симоненка в 11 класі

Оновлення завдань і змісту сучасної шкільної освіти здійснюється відповідно до чинних державних стандартів, які орієнтовані на реалізацію розвивальних, культурологічних і виховних аспектів формування особистості освіченої людини. Важливу роль у цьому процесі відіграють уроки української літератури, що створюють умови для практичного застосування сформованих компетентностей. Такі заняття сприяють розвитку творчих

підходів до вирішення проблемних ситуацій, формуванню критичного мислення, навичок роботи з різноплановою інформацією, а також забезпечують підготовку до мобільності й адаптивності в сучасному суспільстві.

Творчість видатного українського письменника В. Симоненка становить значний науково-методичний інтерес у контексті шкільного навчання, як для учнів, так і для педагогів. Зокрема, перед учителями-словесниками постає завдання розробки та впровадження ефективних форм, методів, прийомів і видів навчальної діяльності, що сприятимуть успішному вивченню спадщини поета.

У процесі вивчення творчості В. Симоненка на уроках української літератури в 11 класі доцільним є впровадження різноманітних видів навчальної діяльності. Основне завдання при цьому – створення умов для самостійного емоційного сприйняття здобувачами освіти естетичної краси художнього слова, що, відповідно, сприятиме глибшому зануренню в літературний текст і формуванню естетичного смаку.

Учитель повинен зосереджувати учнів на роботі з тими текстами, які вважаються обов'язковими. Чинна шкільна програма пропонує для текстуального вивчення патріотичну та інтимну лірику В. Симоненка, а в профільних класах ще й сатиричний твір – «Казка про Дурила».

Чинна шкільна програма з української літератури (рівень стандарту) пропонує вивчення творчості В. Симоненка в 11 класі в розділі «Літературне “шістдесятництво”», де розглядається творчість письменників-«шістдесятників» В. Симоненка, П. Тичини, І. Драча, М. Вінграновського, Г. Тютюнника. Укладачі програми пропонують орієнтовно 6 годин на вивчення теми. На нашу думку, методична система роботи з вивчення лірики В. Симоненка може бути спланована наступним чином:

- 1 урок: Коротко про митця («вигляд молодого українського поезії»). Традиційність його лірики. Образ України, громадянський вибір поета («Задивляюсь у твої зіниці...»). Мотив самоствердження людини у

складному сучасному світі, її самодостатність і самоцінність («Я...»).

2 урок: Інтимна лірика В. Симоненка («Ну, скажи, хіба не фантастично...»), «Ікс плюс ігрек»). Роздуми над поезією митця та її мотивами.

Як бачимо, на обох уроках вивчається поетична творчість В. Симоненка, тому ми обираємо традиційний тип уроку – урок засвоєння нових знань і розвитку на їх основі умінь і навичок, що передбачає текстуальне вивчення програмових творів, їх детальний шкільний аналіз. Етапи, прописані в конспектах експериментальних уроків (Додаток А), відповідали їх типові й мали відповідну структуру: актуалізація опорних знань; повідомлення теми, мети, мотивація навчальної діяльності; сприймання та засвоєння нової навчальної інформації; підсумок уроку; оголошення і коментар домашнього завдання.

Ураховуючи основну поетапність вивчення творів в їх родово-жанровій специфіці, дотримуємося таких етапів розгляду поезій: підготовка до сприйняття ліричного твору; його читання; аналіз; підведення підсумків.

Етап підготовки до сприйняття поезії є ключовим і надзвичайно важливим, оскільки саме на цьому етапі вчитель-словесник повинен зацікавити здобувачів освіти новою темою та особистістю автора, а також сприяти актуалізації раніше здобутих знань. Ефективність цього етапу значною мірою визначає успішність процесів читання й аналізу твору. З огляду на це, доцільним є використання практично орієнтованих форм роботи. Наприклад, *літературна хвилинка «Продовжи речення»*, яка сприятиме актуалізації набутих на попередньому уроці знань старшокласників:

- *Нью-Йоркська група виникла ... (в другій половині 50-х років в українському кварталі Нью-Йорка).*
- *Представники нью-йоркської групи ... (Богдан Бойчук, Емма Андіївська, Віра Вовк, Юрій Тарнавський та інші).*

- *Василь Голобородько, Віктор Кордун, Микола Воробйов – представники ... (постшістдесятництва, витісненого покоління).*
- *Письмо, насичене міфологією, філософськими роздумами, художньою умовністю називаємо ... (хімерною прозою).*
- *Нове явище в українській культурі в період «відлиги» називається ... («шістдесятництво»).*

На другому уроці задля активування й концентрації уваги здобувачів освіти на етапі підготовки до сприйняття можна застосувати *цитатний диктант*, який дасть можливість здобувачам освіти пригадати фрази із найбільш відомих поезій В. Симоненка. Наприклад:

*Можеш вибирати друзів і дружину,
Вибрати не можна тільки Батьківщину.
Можна вибрати друга і по духу брата,
Та не можна рідну матір вибирати («Лебеді материнства»)*

*Народ мій є! Народ мій завжди буде!
Ніхто не перекреслить мій народ!
Поцезнуть всі перевертні й прибуду,
І орди завойовників – заброд («Де зараз ви, кати мого народу?»).*

Отже, перед проведенням безпосереднього виразного читання поезій В. Симоненка необхідно здійснити ретельну підготовчу роботу, спрямовану на активізацію уваги учнів, орієнтацію їхніх думок і емоцій, актуалізацію життєвих вражень, формування відповідних асоціацій та закріплення раніше набутих знань.

Читання є ключовим етапом у процесі текстуального аналізу лірики класиків української літератури. На нашу думку, первинне ознайомлення з програмовими творами, такими як «Задивляюся у твої зіниці...», «Я...», «Ну, скажи, хіба не фантастично...», «Ікс плюс ігрек» доцільно доручати вчителю або спеціально підготовленому учневі. Виразне й правильне прочитання цих творів сприяє глибшому емоційному сприйняттю й формуванню цілісного

враження від художнього тексту. Другий етап передбачає самостійне ознайомлення здобувачів освіти зі змістом ліричних творів, що повинно відбуватися в умовах класної роботи під керівництвом учителя. Здобувачі освіти мають перейнятися настроями поезій автора, вишукувати для себе те золоте зерно, яке здатне справити на них незабутнє враження.

Аналіз лірики В. Симоненка є ключовим етапом її вивчення, від якого значною мірою залежить якість розуміння здобувачами освіти тексту на рівнях змісту й форми в їхньому мистецькому взаємозв'язку. Ефективна організація аналізу тематично й ідейно складних поезій вимагає від учителя-словесника дотримання низки основоположних принципів. Серед них варто виокремити науковість, врахування вікових і психологічних особливостей учнів, забезпечення єдності змісту і форми, емоційну залученість, а також використання структурованої методики аналізу ліричних творів, що відповідає сучасним освітнім стандартам для старших класів.

Аналізуючи поезії В. Симоненка, доцільно зосередитися на їх жанровій специфіці, ідейно-тематичному наповненні, характеристиці образу ліричного героя, а також на актуальності тематики творів. У розроблених планах-конспектах уроків було забезпечено дотримання послідовності етапів аналізу. Відповідно, було розроблено низку методичних прийомів і видів навчальної діяльності. Наведемо приклади деяких із них.

***Колективна робота над ідейно-художнім аналізом поезії
«Задивляюсь у твої зіниці...»***

- Укажіть, до якого виду лірики належить аналізована поезія.
- Визначте жанр твору.
- Розкрийте ідейно-тематичне спрямування поезії.
- Назвіть головні образи твору.

***Робота з узагальнювальною таблицею «Художні образи поезії
«Задивляюсь у твої зіниці...»»***

Художні засоби	Приклади з твору
Епітети	«червоні блискавиці», «мама, горда і вродлива»,

	«святе синівське право», «дні, занадто кучі та малі», «зіниці голубі, тривожні», «розпука вікова», «хмари бурякові», «священне знамено»
Метафори	«пливе за роком рік», «перли в душі сію», «мовчать америки й росії», «чорти живуть на небі», «палають хмари», «сичать образи»
Звертання	«Україно!», «недруги лукаві!», «друзі!»
Гіпербола	«битви споконвічний грюк»
Риторичне запитання	«Як же я без друзів обійдуся, без лобів їх, без очей і рук»
Риторичні оклики	«Ти для мене диво!», «Одійдіте, недруги лукаві!», «Друзі, зачекайте на путі!», «Чуєш – битви споконвічний грюк!»
Літота	«Я проллюся крапелькою крові»

Прийом «Я знаю».

- З яким твором поета перегукується цей вірш?
- Які рядки ви б назвали «крилатими», афористичними, близькими до основної думки твору?
- Виділіть фразеологізми, ужиті в поезії, визначте їхню роль у творі.

Отже, наведені види роботи, як і всі інші, що вчителі можуть застосовувати, мають не затеоретизувати художнє слово, а навпаки, допомагати учням осягати його мистецьку силу.

На завершення вивчення творчості В. Симоненка можна запропонувати старшокласникам опрацювати статтю О. Гончара «Витязь молодії української поезії», у якій є такі слова про автора: «Перед нами молода людина, яка до важливих життєвих істин здобувалась сама, жила своїм розумом, не позиченими уявленнями; перед нами образ людини, для якої естетичною нормою стала сувора, майже аскетична вимогливість до себе, прагнення самовдосконалюватися, готовність взяти будь-який труд, будь-

який випроб на себе ради щастя народу, Батьківщини, людства». Доцільно поставити одинадцятикласникам такі запитання:

- Яку роль відіграють критичні статті для розуміння художніх текстів?
- Коли саме була написана О. Гончарем стаття «Витязь молодії української поезії»? Чи вдалою є її назва? Чому Василя Симоненка автор називає «Витязем молодії української поезії»? Чи погоджуєтесь ви з такою думкою О. Гончара? Чому?
- Як саме розцінює О. Гончар патріотичні мотиви в ліриці В. Симоненка?
- Що сказано в статті про «шевченківські інтонації» лірики молодого поета?
- Прокоментуйте таку цитату О. Гончара «Не примеркла з літами поетична зоря Василя Симоненка. Горить високим, чистим світлом в небі українського письменства. По цій високості й чистоті, по алмазному блиску впізнаємо її серед інших. Є в його творчому доробку речі, які сьогодні можна назвати класичними».

Належне опрацювання кожного з наведених запитань допоможе учням глибше зрозуміти талант поета й ту роль, яку відіграє його творчий доробок зараз. Старшокласники повинні збагнути, що Василь Симоненко – митець, патріотична й громадська лірика в доробку якого займала особливе місце. Він був совістю своєї доби й головним докором усім талановитим сучасникам, які заради кар'єри пішли на компроміси із совістю.

Глибинне розуміння здобувачами освіти мистецтва слова як продукту творчого процесу неможливе без усвідомленого ознайомлення з біографією митця, оскільки дослідження процесу становлення поета в його постійній напруженій роботі душі й розуму дає цінний матеріал для наслідування. Показовим у плані організації такої роботи є знайомство старшокласників із поетичною спадщиною Василя Симоненка, адже його короткий вік, яскравий

талант, мужня громадянська позиція завжди викликали неабиякий інтерес і в дослідників, і в читачів, і в здобувачів освіти.

З метою глибшого сприйняття поезій В. Симоненка як художнього відображення його життєвого досвіду вчителю-словеснику необхідно активізувати пізнавальний процес здобувачів освіти шляхом залучення їх до самостійних досліджень із подальшим обговоренням на уроках української літератури або в позаурочний час.

Зокрема, більш повному уявленню про особистість творця сприятиме осягнення учнями фактів з його біографії, найхарактерніших рис літературної обдарованості, процесу творчої праці. Тому ми переконані, що інтерес до вивчення творчості письменника виникає лише в тому випадку, коли вчитель зацікавить учнів. Доцільним, на нашу думку, буде використання різних видів робіт, серед яких важливими є запропоновані нами: *повідомлення учнів, робота з портретом, перегляд відеофрагменту, складання узагальнювальної таблиці тощо.*

Крім того, важливу роль під час вивчення творчості В. Симоненка відіграє *розповідь і повідомлення* як один із домінантних прийомів роботи вчителя. Наприклад, розповідь учня-біографа та учня-літературознавця про життя В. Симоненка. Наведемо фрагмент із неї.

На початку 1960-х років поет опиняється в колі київської опозиційної інтелігенції, стає активним учасником Клубу творчої молоді, у багатьох віршах виступає з різкою критикою радянської влади, а отже, незабаром потрапляє під нагляд КДБ. У 1962 році з'являється його перша збірка «Тиша і грім». Вона відразу принесла авторові заслужене визнання в літературі, стала надзвичайно популярною.

Митець устиг підготувати до друку ще одну поетичну збірку – «Земне тяжіння». Однак вона вийшла у світ уже після його смерті – у 1964 році, грубо понівечена цезурою.

Особливо похмурим виявилось завершення короткого віку поета. Одним із перших він зрозумів, що «хрущовська відлига» закінчується. Улітку

1962 року міліціонери заарештували й жорстоко побили В. Симоненка. На початку вересня 1963 року В.Симоненко ліг у лікарню зі страшним діагнозом – рак нирок. Проти ночі з 13 на 14 грудня 1963 року поетове серце перестало битися. 16 грудня відбувся похорон. Віддати останню шану побратимові прийшли черкаські журналісти й літератори, приїхали найближчі друзі з Києва: І. Світличний, Л. Костенко, М. Коцюбинська, А. Горська, М. Вінграновський та інші відомі особистості.

Також було запропоновано декілька різноманітних інтерактивних методичних прийомів і видів навчальної діяльності (прийоми «Асоціативний куц», «Я знаю», «Незакінчене речення», робота в групах, постановка проблемних запитань, робота з афоризмами та інші), застосування яких передбачало не лише контроль і корекцію рівня засвоєння старшокласниками навчального матеріалу, а й вироблення в них умінь креативного підходу до вирішення конкретних завдань, бажання проявити свою ініціативу, розкрити власну точку зору, скомпонувати логічно побудовану відповідь, узагальнити свої знання про творчу, трагічну неповторність В. Симоненка і його поезії. Наведемо деякі приклади.

Постановка проблемних запитань

- А що значить, на вашу думку, бути справжньою людиною?
- Чи повинна справжня людина бути патріотом?
- А що таке патріотизм?

Робота в групах

I група – Визначення теми вірша, ідеї, основної думки

II група – визначення художніх засобів у творі

Робота з афоризмами

Завдання для учнів: пояснити значення афоризмів, виписаних із поезій В. Симоненка про кохання.

«Є в коханні і будні, і свята»

- Чи може кохання мати будні?
- Що означає поняття «свято кохання»?

- Як треба переживати будні кохання і його свято?
- Що важче пережити? Чому?

«Для кохання в нас часу мало, для мовчання – у нас віки»

- Чому для кохання мало часу?
- Що треба встигнути зробити закоханим?
- Про яке вічне мовчання говорить поет?
- Про що застерігає закоханих автор?

Цілісне пізнання особистості В. Симоненка-поета буде ефективним, на нашу думку, за умови вивчення здобувачами освіти у процесі шкільного аналізу поезій його авторської інтонації, тобто того тону оповіді, який виражає ставлення поета до зображуваного ним. Цей процес, наприклад, можна активізувати *шляхом самостійного укладання школярами збірки афоризмів, підготовки на їх основі творчих діалогів, дискусій із проблем літературної праці митця*. Пропонуємо декілька можливих варіантів таких афористичних висловів:

- *«Можна думать – можна повторять» (проблема наслідування в літературній творчості);*
- *«Слова звучать примусить сильно й гучно лише одна поетова душа» (проблема формування духовних сил творчої особистості);*
- *«Не народить думку, хоч погану, муштрований убогий розум» (проблема пізнання та пошуку нових тем, ідей, образів);*
- *«Слава – не ртуть: мало великим себе уявляти, треба великим бути» (проблема слави й тяжкої письменницької праці).*

Крім того, старшокласники, вивчивши творчість В. Симоненка, можуть написати твори-есе на запропоновані теми:

- *«Найскладніша людина проста»;*
- *«Найогидніші очі – порожні»;*
- *«Ти і я – це вічне, як і небо»;*
- *«Вростаю у небо високе...».*

Уважаємо, що два уроки з вивчення поетичної спадщини В. Симоненка в 11 класі є недостатньо, тому нами було розроблено сценарій позакласного заходу (літературно-музична композиція) «Життя, мов спалах блискавки», присвячений детальному розгляду життєвого і творчого шляху В. Симоненка. У змісті заходу вміщена вся необхідна інформація про життєпис поета, що дозволить старшокласникам по-іншому подивитися на творчий геній митця, глибше зрозуміти мотиви його дій і творів, усвідомити трагізм його життя в ім'я процвітання вільної України.

Отже, у розробленій системі уроків української літератури і сценарії позакласного заходу з теми «Василь Симоненко» для 11 класу передбачено розгляд місця і ролі письменника в українській літературі, здійснено цілісний шкільний аналіз програмових творів «Задивляюсь у твої зіниці...», «Я...», «Ну, скажи, хіба не фантастично...», «Ікс плюс ігрек».

Висновки до розділу 3

Аналіз нормативних документів, чинних програм з української літератури для 11 класу (рівні стандарту і профільний), методичних матеріалів і сучасних підручників, пов'язаних із темою магістерського дослідження, підтверджує її актуальність. Водночас, зазначена проблема розкривається в наукових дослідженнях методистів і шкільній практиці лише частково.

Лірика як літературний рід представлена в шкільних програмах, починаючи з 5 класу, із поступовим розширенням обсягу та складності матеріалу з класу в клас. Найбільша кількість імен поетів розглядається у 10-11 класах, що відповідає віковим і психологічним особливостям здобувачів освіти, які на цьому етапі здатні брати участь у детальному аналізі ліричних текстів. Теоретико-літературні поняття, пов'язані із розумінням змісту та форми поезії, теж поступово ускладнюються: від введення базових понять,

таких як «ліричний герой» у 5 класі, до їх поглиблення та деталізації в 11 класі.

Проблема вивчення лірики в методиці викладання літератури має тривалу історію. Дослідники різних етапів розвитку методичної науки (Н. Волошина, О. Куцевол, Л. Мірошніченко, В. Неділько, Є. Пасічник та ін.) приділяли значну увагу аналізу цього питання як у контексті загального процесу навчання літератури, так і в межах викладання в старших класах. У своїх дослідженнях вони наголошували на важливості поетапного підходу до вивчення лірики, обґрунтовували принципову необхідність гармонійного поєднання змісту й форми літературного твору, а також акцентували на її виховному значенні, спрямованому на формування духовного світу учнів.

У сучасних шкільних підручниках з української літератури представлено біографічні відомості про В. Симоненка, а також запропоновано різноманітні методичні прийоми і види навчальної діяльності, що можуть сприяти ефективній організації процесу аналізу його поетичної спадщини. У результаті проведеної роботи було виділено такі форми роботи: бесіди різного типу, тестові завдання з диференційованими рівнями складності, а також вправи, спрямовані на закріплення й узагальнення знань. Водночас зафіксовано недостатнє застосування інноваційних методик і видів діяльності, оскільки запропоновані завдання переважно мають стандартний характер і спрямовані на репродуктивне відтворення навчального матеріалу.

Студіювання навчальної літератури стало поштовхом до розробки двох конспектів уроків і сценарію позакласного заходу з української літератури для здобувачів освіти 11 класу сучасної школи за монографічною темою «В. Симоненко». Нами запропоновано детально розписані конспекти уроків, у яких представлена поетапність шкільного аналізу ліричних творів на прикладі програмових творів В. Симоненка «Задивляюсь у твої зіниці...», «Я...», «Ну, скажи, хіба не фантастично...», «Ікс плюс ігрек». Запропоновані основні методи, прийоми й види навчальної діяльності дозволять здійснити цілісний шкільний аналіз поезій та розкрити творчу індивідуальність

В. Симоненка. Під час практичного впровадження таких конспектів уроків в одинадцятикласників будуть сформовані відповідні предметні й ключові компетентності, описані в науковому дослідженні.

ВИСНОВКИ

Детальний аналіз проблеми в науково-довідниковій, літературознавчій, методичній літературах, студіювання чинних шкільних програм і підручників для учнів 11 класу закладів загальної середньої освіти доводить актуальність обраної теми магістерського дослідження, засвідчує складність шкільного вивчення ліричних творів і певні лакуни в текстуальному дослідженні поетичних творів В. Симоненка.

Зважаючи на зміст визначень, представлених у працях провідних літературознавців О. Галича, П. Білоуса, Ю. Коваліва, А. Ткаченка та інших, лірика окреслена як один із родів літератури, що слугує засобом художнього вираження думок, переживань і настроїв ліричного героя.

Проаналізовані наукові розвідки, присвячені творчості В. Симоненка (автори: Г. Драпак, І. Дзюба, І. Карий, І. Павлюк, І. Шанковський та ін.), засвідчують надзвичайне зацікавлення літературознавців постаттю поета-«шістдесятника». Літературознавці акцентували увагу на тісному зв'язку життєвого і творчого шляху майстра художнього слова, наголошували на вагомому впливові тогочасних реалій на творчий геній автора, відшуковували контактено-генетичні зв'язки з іншими відомими письменниками-класиками.

В. Симоненко постає як видатний поет-лірик і один з основних представників класичної української літератури ХХ століття. Його творчість охоплює різноманітні аспекти культурології, літературознавства, есеїстики й історичних досліджень. Як поет-державник, гуманіст і палкий патріот України, В. Симоненко у своїй поезії порушує широкий спектр тем. Серед них – любов до Батьківщини, осмислення її трагічного минулого й сучасних суспільних суперечностей, прагнення до здобуття незалежності України, роздуми про місію поета й роль поезії в суспільному житті, а також трагізм особистісного буття ліричного героя.

Поетична спадщина В. Симоненка характеризується низкою визначальних стильових і поетичних рис, серед яких домінують такі:

- постійна увага до звичайної людини, її тривоги і проблем, до буденного життя;
- протест проти безглуздя епохи і порожнечі людського існування, сповненого гучних гасел або брехні чи замовчування влади;
- поет переконаний, що кожна особистість становить собою окремий космос, самоцінний за своєю сутністю, народ – безліч неповторних індивідуальностей;
- утвердження національної гідності окремої людини, усього народу;
- контраст між переможними звітами влади і виснажливими буднями трудівників;
- порушення проблеми історичної пам'яті;
- глибокий патріотизм, синівська відданість;
- сатиричне спрямування казок;
- інтимна лірика – через дослідження філософії почуттів, від романтичного захоплення до гірко розчарування; сповнена глибини й вогню щирих почуттів, певного юнацького максималізму, життєстверджувальної енергії;
- ліричний герой – романтичний і закоханий юнак або зріла людина з великим життєвим досвідом, здатна до філософських роздумів.

Поет став автором громадянської, філософської, інтимної лірики, яка експlementує через художні засоби різні мотиви: історіософські, екзистенційні, патріотичні, особисті тощо.

У магістерському дослідженні проаналізовано погляди відомих методистів (Ф. і Т. Бугайки, Л. Мірошниченко, Є. Пасічник, Г. Токмань й ін.) на проблему шкільного аналізу ліричних творів. З'ясовано, що вчені обстоюють важливість поетапності вивчення лірики (підготовка до сприйняття художнього твору, читання, аналіз, підведення підсумків), обґрунтовують ефективність і результативність як традиційних, так і новаторських методів, прийомів, видів навчальної діяльності, форм організації освітнього процесу.

У результаті аналізу методичних джерел, чинних програм з української літератури для 11 класу, обробки результатів анкетування здобувачів освіти було встановлено наявність певних прогалин у шкільній практиці аналізу ліричних творів В. Симоненка. З метою вирішення виявлених проблем розроблено два детальні плани-конспекти уроків за темою «В.Симоненко» та сценарій позакласного заходу. Вони спрямовані на формування предметних і ключових компетентностей, а також на розвиток аналітичних умінь і здібностей старшокласників.

Обравши традиційні типи уроків української літератури, акцентували значну увагу на тих методах, прийомах і видах навчальної діяльності, що були спрямовані на ефективне засвоєння здобувачами освіти змісту програмового матеріалу про життя і творчість В. Симоненка, аналіз програмових творів «Задивляюсь у твої зіниці...», «Я...», «Ну, скажи, хіба не фантастично...», «Ікс плюс ігрек». Так, було запропоновано низку повідомлень учня-біографа й учня-історика, розповідь учителя, різні види бесід, розв'язання проблемних питань, перегляд відеофрагмента, прослуховування аудіозапису, дослідницько-пошукова робота, складання узагальнювальної таблиці, робота в парах тощо.

Важливим було введення інноваційних методичних прийомів і видів навчальної діяльності (прийоми «Асоціативний куш», «Я знаю», «Незакінчене речення», робота з афоризмами).

Магістерська робота не вичерпує всіх аспектів дослідження і потребує його подальших напрямків. Перспективною є розробка методичних рекомендацій із вивчення творчості В. Симоненка в профільних класах старшої школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко О. Українська література (рівень стандарту) : підруч. для 11 кл. закл. загальн. середн. освіти. К. : Грамота, 2019. 256 с.
2. Біла А., Бадрак Б. Основи літературознавства: посібник. Донецьк, 2010. 156 с.
3. Білоус П. Н. Вступ до літературознавства. Теорія літератури. Психологія літературної творчості: Лекції. Житомир : Рута, 2009. 336 с.
4. Білоус О. Вікова психологія: Навчальний посібник. Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2015. 108 с.
5. Бондаренко О. Позиція автора-шістдесятника в ліриці Василя Симоненка. *Вісник Луганського національного університету*. Серія: Філологічні науки. 2011. № 24. С. 99–105.
6. Бондаренко А. Витязь української молоді літератури. Урок-знайомство з творчим доробком Василя Симоненка. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2003. № 9. С. 31–34.
7. Борзенко О. І., Лобусова О. В. Українська література (профільний рівень) : підруч. для 11 класу закл. загал. серед. освіти. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 256 с.
8. Бугайко Т. Ф. Майстерність учителя-словесника / Т. Ф. Бугайко, Ф. Ф. Бугайко. К. : Рад. школа, 1963. 188 с.
9. Бугайко Т. Ф. Навчання і виховання засобами літератури / Т. Ф. Бугайко, Ф. Ф. Бугайко. К. : Рад. школа, 1973. 176 с.
10. Васюта С. Д. Методика розкриття образності ліричного твору в процесі навчання української літератури в 10–11-х класах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 – «Теорія та методика навчання (українська література)». К. , 2012. 20 с.
11. Власенко В. В. Емоційно-експресивна лексика в поетичному мовленні Василя Симоненка. *Вісник Житомирського педагогічного університету*. Житомир. 1999. № 4. С. 50–53.

12. Волощук Є., Бігун Б. Чи треба аналізувати лірику? *Всесвітня література та культура в навчальних закладах України*. 2001. № 6. С. 2–4.
13. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури: підручник / за наук. ред. О. Галича. К. : Либідь, 2006. 488 с.
14. Гончарук В. А. Громадянсько-патріотична позиція життєтворчості Василя Симоненка. URL: <https://vasylsymonenko.org/statti/honcharuk-v-hromadiansko-patriotychna-pozytsiia-zhyttietvorchosti-vasyilia-symonenka/> (дата звернення: 20.05.2024).
15. Григоренко Н. Є. Любов до України в творах Василя Симоненка. *Все для вчителя*. 2009. № 23–24. С. 78–80.
16. Даниленко І. Теорія віршування. Аналіз поетичного тексту : практикум. Миколаїв, 2016. 146 с.
17. Деркачева О. Реалізація архетипного образу великої Матері у ліриці Василя Симоненка. *Українознавчі студії*. 2010–2011. № 11/12. С. 197–205.
18. Дзюба І. Більший за самого себе. URL : <https://vasylsymonenko.org/statti/bilshyj-za-samogo-sebe-ivan-dzyuba/> (дата звернення: 06.08.2024).
19. Дзюба І. Василь Симоненко. З криниці. Літературні портрети: У 3 т. Т.3. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. С. 517–533.
20. Драпак Г. Дискус української ментальності в дослідженнях творчості В. Симоненка. *Науковий вісник Волинського національного університету*. Серія: Філологічні науки. 2011. № 16. С. 61–70.
21. Драпак Г. Феномен В. Симоненка та українського шістдесятництва у сподіваннях емігрантів: деякі спостереження над поетикою і риторикою перекладачів. URL : http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/12622/1/ilovepdf_com-483-490.pdf (дата звернення: 11.08.2024).
22. Жулинський М. Василь Симоненко. Із забуття – в безсмертя. Київ : Дніпро, 1990. 164 с.

23. Захарова В. Аналіз поетичного твору в школі: Навчальний посібник для студентів філологічного факультету, учителів шкіл. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2005. 132 с.

24. Ісаєва О. О. Застосовуючи новітні технології розвитку читацької діяльності учня. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2005. № 4. С. 35–36.

25. Ісаєва О. О. Інноваційні технології у викладанні зарубіжної літератури в колі. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2005. № 9. С. 3–7.

26. Ісаєва О. О. Концептуальні основи аналізу художнього тексту в школі (Про герменевтичну спрямованість цього аналізу). *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2004. № 6. С. 2–5.

27. Ісаєва О. О. Організація та розвиток читацької діяльності школярів під час вивчення зарубіжної літератури: посібник для вчителя. К. : Ленвіт, 2000. 184 с.

28. Ісаєва О. О. Роздуми навколо проблеми аналізу та інтерпретації художнього твору в школі. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2007. № 2. С. 29–31.

29. Ісаєва О. О. Теорія і технологія розвитку читацької діяльності старшокласників у процесі вивчення зарубіжної літератури: дис. ... доктора пед. наук: 13. 00. 02 – «Теорія і методика навчання (українська література)» К. 2004. 446 с.

30. Казаніна Т. О. Василь Симоненко. Творча біографія митця. 11 клас. *Вивчаємо українську мову і літературу*. 2017. № 15 (487). С. 15–20.

31. Коваленко В. «Поезія – важка праця, і марно сподіватися тут легкого успіху». Формування творчого досвіду обдарованих школярів на прикладі ознайомлення з психологією творчості В. Симоненка. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2005. № 5. С. 21–25.

32. Коваленко Л. Т. Українська література. Рівень стандарту : підруч. для 11 кл. закладів загальної середньої освіти / Л. Т. Коваленко, Н. І. Бернадська. К. : Видавничий дім «Освіта», 2019. 256 с.
33. Козлова Т. М. «Я на світі такий один». До 85-ї річниці від дня народження Василя Симоненка. *Вивчаємо українську мову і літературу*. 2019. № 34–36 (578–580). С. 75–78.
34. Легка Л., Галів У. Засоби мовної виразності у поезії Василя Симоненка. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 47. Т. 2. С. 84–92.
35. Литвин Л. Витязь нової української поезії. Вивчення творчості Василя Симоненка. 11 клас. *Українська література*. 2006. № 11. С. 32–36.
36. Лісовський А. До питання аналізу ліричного твору. Українська мова і література в школі. 1985. № 12. С. 7–10.
37. Лісовський А. Етюди з методики викладання літератури. К.: Ленвіт, 2013. 105 с.
38. Літературознавча енциклопедія : у двох томах. Т. 1. / Авт.-укл. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 608 с.
39. Літературознавча енциклопедія : у двох томах. Т. 2. / Авт.-укл. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 624 с.
40. Літературознавчий словник-довідник/ За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
41. Масизнова Л. О. «Шістдесятництво» як культурологічне й соціальне явище. Творчість Василя Симоненка в контексті доби. 11 клас. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2017. №1–2 (473–474). С. 30–38.
42. Масловська Т. Індивідуальність поетики Василя Симоненка. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Філологія». 2015. № 15. Т. 2. С. 29–32.
43. Масловська Т. О. Ідіостиль Василя Симоненка в антропоцентричному вимірі. *Наукові записки міжнародного гуманітарного університету*. Одеса, 2017. Вип. 27. С. 197–200.

44. Мірошніченко Л. Ф. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах: підручник. К. : Вища школа, 2007. 415 с.
45. Міщук У. Поетична мова як репрезентант мовної особистості автора: (на основі творчості Ліни Костенко та Василя Стуса). *Українська мова*. 2008. № 2. С. 89–100.
46. Моклиця М. Вступ до літературознавства. Посібник для студентів філологічних факультетів. Луцьк, 2011. 468 с.
47. Навчальні програми для 10-11 класів. Українська література. Рівень стандарту. Електронне джерело. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>
48. Наукові основи методики літератури: навч.-метод. посібн. / [Волошина Н. Й., Бандура О. М., Гальорка О. А. та ін.]; за ред. Н. Й. Волошиної. К. : Ленвіт, 2002. 344 с.
49. Неділько В. Я. Методика викладання української літератури в середній школі. К. : Вища школа, 1978. 246 с.
50. Павлюк І. Публіцистичні маркери поетичних текстів Василя Симоненка. *Журналістські студії*. Вісник національного університету «Львівська політехніка». 2019. Вип. 3. С. 160–169.
51. Пасічник Є. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: навч. посіб. для студентів вищих закладів освіти. Київ: Ленвіт, 2002. 384 с.
52. Пахаренко В. Духовний камертон Василя Симоненка. *Слово і Час*. 1993. №2. С. 3–7.
53. Пахаренко В. Як він ішов... Духовний профіль В. Симоненка на тлі його доби. Черкаси : Брама-Україна, 2004. 52 с.
54. Печарський А. Поезія Василя Симоненка у світовому контексті: минуле і сучасне. *Слово і Час*. 2015. № 1(649). С. 31–43.
55. Пінчук Т. Міфопоетичні домінанти в творчості В. Симоненка. *Вісник Луганського національного університету*. Серія: Філологічні науки. 2013. № 22. С. 257–265.

56. Плітко В. Василь Симоненко: патріотичні мотиви в поезії «Лебеді материнства». *Українська мова і література в сучасній школі*. 2013. № 12 (131). С. 55–56.
57. Плис Л. Вчити розуміти мову поезії. *Всесвітня література та культура в навчальних закладах України*. 2001. № 11. С. 23–26.
58. Примоченко М. С. Василь Симоненко «Задивляюсь у твої зіниці...». 11 клас. *Вивчаємо українську мову і літературу*. 2018. № 27 (535). С. 32–36.
59. Програма: Модельна навчальна програма «Українська література. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Заболотний О. В., Слоньовська О. В., Ярмутьська І. В.). URL: (дата звернення: 09.03.2024).
60. Пультер С., Лісовський А. Методика викладання української літератури. Тернопіль: Підручники і посібники, 2014. 144 с.
61. Рарицький О. Діалогізовані спогади «З матір'ю на самоті»: постать Василя Симоненка крізь призму часу. *Літературознавство. Фольклористика. Культурологія*: зб. наук. праць. 2012–2013. Вип. 13–14. С. 164–182.
62. Романова Т. Альтернативна модель суспільства в сатиричній творчості В. Симоненка. *Слово і Час*. 2010. № 1. С. 52–56.
63. Савчук Н. «Народ мій є! Народ мій завжди буде!»: методичні поради щодо вивчення життєпису й лірики Василя Симоненка в 11 класі. *Українська мова й література в школі*. 2012. № 2. С. 27–31.
64. Савчук Г.О. Огляд творчості Василя Симоненка. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Серія «Філологія»*. Вип. 87, 2001. С. 147–152.
65. Симоненко В. Вибрані твори. Київ : Смолоскип, 2010. 852 с.
66. Симоненко В. В твоєму імені живу. Київ, 1989. 220 с.
67. Симоненко В. Лебеді материнства. Дніпропетровськ : Промінь, 1989. 596 с.
68. Ситченко А. Вивчення ліричного твору: аспекти технології. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2001. № 4. С. 41–44.

69. Ситченко А. До проблеми шкільного аналізу ліричного твору. *Дивослово*. 2004. № 6. С. 15–39.
70. Скорина Л. Аналіз художнього твору : навчальний посібник для студентів гуманітарних спеціальностей (філологія, літературна творчість, журналістика). Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. 424 с.
71. Слоньовська О. В. Українська література (рівень стандарту) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти / О. В. Слоньовська, Н. В. Мафтин, Н. М. Вівчарик. Київ : Літера ЛТД, 2019. 256 с.
72. Слоньовська О. В., Мафтин Н. В., Вівчарик Н. М. Українська література (профільний рівень) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Літера ЛТД, 2019. 320 с.
73. Смайлова М. Чотири варіанти аналізу одного ліричного твору. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2006. № 6. С. 14–18.
74. Степанишин Б. І. Стратегія і тактика в літературній освіті учнів : Роздуми старого методиста-словесника, або Від «альфи» до «омеги» у викладанні рідного письменства в школі. К. : Веселка; Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2003. 191 с.
75. Тарнашинська Л. Василь Симоненко: «Україно, ти моя молитва...» : біобібліограф. нарис; бібліограф-упор. Г. Гамалій ; наук. ред. В. Кононенко; Нац. парлам. б-ка України. Київ, 2007. 119 с.
76. Тарнашинська Л. «Поетика поривань» Василя Симоненка як естетична норма. *Сучасний погляд на літературу. Збірник наукових праць*. Вип. 10. Київ, 2006. С. 276–289.
77. Тихолоз С. Два уроки за творчістю В. Симоненка. *Дивослово*. 2006. № 1. С. 2–7.
78. Ткаченко А. Лірика Василя Симоненка : текстологічно-стильові колізії. *Слово і Час*. 2011. №6. С. 61–70.
79. Ткаченко А. Василь Симоненко: Нарис життя і творчості. Київ, 1990. 312 с.

80. Ткаченко А. О. Літературна жанристика: спроба новітньої систематизації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія.* 2020 № 44. URL: <http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v44/34.pdf> (дата звернення: 05.03.2023)

81. Токмань Г. Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенційно-діалогічна концепція. Київ: Міленіум, 2003. 302 с.

82. Українська література. 10-11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям (профіль – українська філологія) / авт. колектив: Г.О. Усатенко, А.М. Фасоля.

83. Фасоля А. М. Українська література (рівень стандарту) : підруч. для 11 кл. закладів загальної середньої освіти / А. М. Фасоля, Т. О. Яценко, В. В. Уліщенко, В. М. Тименко, Г. Л. Бійчук. К. : УОВЦ «Оріон», 2019. 240 с.

84. Чухно З. І. Як добитись, щоб учні сприйняли художній твір відповідно до авторського задуму. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України.* 2006. № 8. С. 26–30.

85. Шанковський І. Василь Симоненко: Семантична студія. Лондон, 2005. 210 с.

86. Шарагіна О. В. Інтерпретація феномену тиші у творчості Василя Симоненка. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія».* Серія «Філологічна». Випуск 50. 2014. С. 136–139.

87. Юзьків Г. Еволюція любовної лірики Василя Симоненка. *Наукові записки Тернопільського національного університету.* Серія: літературознавство. 2011. Вип. 32. С. 169–172.

88. Яременко В. В. «Щоб правду більш не кидати за ґрати»: літературний портрет Василя Симоненка. К. : Веселка, 2003. 23 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Конспект уроку з української літератури для учнів 11 класу

Тема: Коротко про митця («витязь молоді української поезії»). Традиційність його лірики. Образ України, громадянський вибір поета («Задивляюся у твої зіниці...»). Мотив самоствердження людини у складному сучасному світі, її самодостатність і самоцінність («Я...»)

Компетентності:

предметні: *учень/учениця* розуміє зв'язок літературного явища «шістдесятництва» з дисидентським рухом; з'ясовує зв'язок світогляду митця із творчістю; називає поетів-«шістдесятників»; загально характеризує їхню творчість; розповідає про В. Симоненка; пригадує його твори, вивчені раніше; аналізує стильові особливості поезій; визначає й уміє прокоментувати основні мотиви; дискутує про патріотичні, громадянські мотиви, порушені в творах;

ключові: *учень/учениця* формує власну думку про порушені у творах мотиви, проблеми; виробляє життєву позицію; уміння її відстоювати; усвідомлює значення самоствердження людини в сучасному світі; розвиває навички аргументовано, толерантно вести дискусію.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань і розвитку на їх основі умінь і навичок.

Обладнання: портрет В. Симоненка, фрагмент відеофільму «Гра долі: В. Симоненко», узагальнена таблиця «Художні засоби в поезії “Задивляюся у твої зіниці...”».

Зміст уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів.

1. Літературна хвилинка «Продовжи речення»

- Нью-Йоркська група виникла ... (в другій половині 50-х років в українському кварталі Нью-Йорка).

- Представники нью-йоркської групи ... (*Богдан Бойчук, Емма Андіївська, Віра Вовк, Юрій Тарнавський та інші*).
- Василь Голобородько, Віктор Кордун, Микола Воробйов – представники ... (*постшістдесятництва, витісненого покоління*).
- Письмо, насичене міфологією, філософськими роздумами, художньою умовністю називаємо ... (*хімерною прозою*).
- Нове явище в українській культурі в період «відлиги» називається ... (*«шістдесятництво»*).

II. Повідомлення теми, мети, мотивація навчальної діяльності.

Слово вчителя. Олесь Гончар у статті «Витязь молоді української поезії» писав: «З глибини народного життя вийшла поезія Василя Симоненка. З мужності народу, з горя його і його звитяжної боротьби виспівалась вона. Звідси той дух непоборний, яким вона пройнята; звідси та розпашіла пристрасть, яка буяє в ній...».

Сьогодні на уроці ми з вами заглибимося в чарівний, неспокійний світ поетичних творів В. Симоненка, проаналізуємо його патріотичну лірику. Отже, тема нашого уроку: Коротко про митця («витязь молоді української поезії»). Традиційність його лірики. Образ України, громадянський вибір поета («Задивляюсь у твої зіниці...»). Мотив самоствердження людини у складному сучасному світі, її самодостатність і самоцінність («Я...»)

III. Сприймання і засвоєння нової навчальної інформації

1. Робота з портретом поета.

- Зверніть увагу на портрет В. Симоненка? Яким ви його бачите? Опишіть риси зовнішності.
- Поміркуйте, якими рисами характеру був наділений митець?

2. Повідомлення учня-біографа на тему «Син мужицький. Золоте коріння...»

В. Симоненко народився 8 січня 1935 року у с. Біївці на Полтавщині в селянській родині – у самому осередді українського сільського світу. Дитинство його припало на воєнні та повоєнні роки. Хлопець ріс без батька,

мати день і ніч працювала, аби заробити шматок хліба, а Василя доглядали дідусь і бабуся, яких він дуже любив. З дідом ранками ходив косити траву, довгими вечорами слухав казки, яких той знав безліч. Вони були справжніми друзями. Вдячність і любов до дідуся поет пронесе через все своє коротке життя. Можна з впевненістю твердити, що саме свого діда Федора з такою пронизливою ніжністю змалював він у поезії «Дід умер» й в оповіданні «Дума про діда».

Багато прикростей випало на долю Василя. У школу йому довелося ходити за дев'ять кілометрів, зодягнений він був найгірше в класі, але не зважав на це: багато читав, учився краще за всіх, закінчив школу із золотою медаллю і вступив на факультет журналістики Київського університету імені Тараса Шевченка. У студентські роки почав писати вірші. Поезія дедалі більше захоплювала. Зрештою юнак зрозумів, що це його покликання.

1957 року Василь закінчив університет. Працював у газетах «Молодь Черкащини», «Черкаська правда», одночасно був власкором київської «Робітничої газети».

3. Повідомлення учня-історика на тему «Політична та літературна діяльність В. Симоненка»

На початку 1960-х років поет опиняється в колі київської опозиційної інтелігенції, стає активним учасником Клубу творчої молоді, у багатьох віршах виступає з різкою критикою радянської влади, а отже, незабаром потрапляє під нагляд КДБ. У 1962 році з'являється його перша збірка «Тиша і грім». Вона відразу принесла авторові заслужене визнання в літературі, стала надзвичайно популярною.

Митець устиг підготувати до друку ще одну поетичну збірку – «Земне тяжіння». Однак вона вийшла в світ уже після його смерті – 1964 році, грубо понівечена цезурою.

Особливо похмурим виявилось завершення короткого віку поета. Одним із перших він зрозумів, що «хрущовська відлига» закінчується. Улітку 1962 року міліціонери заарештували й жорстоко побили В. Симоненка. На

початку вересня 1963 року В. Симоненко ліг у лікарню зі страшним діагнозом – рак нирок. Проти ночі з 13 на 14 грудня 1963 року поетове серце перестало битися. 16 грудня відбувся похорон. Віддати останню шану побратимові прийшли черкаські журналісти й літератори, приїхали найближчі друзі з Києва: І. Світличний, Л. Костенко, М. Коцюбинська, А. Горська, М. Вінграновський та інші відомі особистості.

4. Перегляд фрагменту відеофільму «Гра долі: В. Симоненко»

<https://www.youtube.com/watch?v=2dyRcA-qNFM>

- Подумайте, яким постав перед вами В. Симоненко як людина?

5. Постановка проблемних запитань

- А що значить, на вашу думку, бути справжньою людиною?
- Чи повинна справжня людина бути патріотом?
- А що таке патріотизм?

6. Коментар учителя.

Любов до Батьківщини – тема творчості багатьох письменників. Але патріотизм Симоненка вражає: він ставиться до Батьківщини як до святині, як до матері, як до найголовнішого в житті. Це він міг сказати: «Україно! Ти для мене диво!». Це він міг у такий спосіб наголосити на прагненні до незалежності: «Хай мовчать америки й росії, коли я з тобою говорю!». Чи міг він після цього бути не помічений органами влади?

7. Виразне читання вчителем поезії В. Симоненка «Задивляюсь у твої зіниці...»

8. Бесіда на первинне сприймання

- Яке враження справив на вас вірш?
- Які емоції він викликає?

9. Словникова робота

Рань – дуже ранній, ранковий час.

Лукаві – грішний, нечестивий.

Куці – короткі.

10. Виразне читання поезії учнями

11. Колективна робота над ідейно-художнім аналізом поезії «Задивляюсь у твої зіниці...»

- Укажіть, до якого виду лірики належить аналізована поезія (*Поезія належить до патріотичної або громадянської лірики*).
- Визначте жанр твору (*Ліричний вірш*).
- Розкрийте ідейно-тематичне спрямування поезії (*Тема твору – показ щирих синівських почуттів до своєї Батьківщини; ідея – звеличення любові до рідної землі, її історії*).
- Назвіть головні образи твору (*Головний образ твору – ліричний герой, у монолозі якого передано любов до України, ненависть до ворогів, яких він називає «недругами», «чортами». Також у творі зримо присутній образ України, яку ліричний герой називає матір'ю, молитвою, великою розпукою*).

12. Робота з узагальнювальною таблицею «Художні образи поезії «Задивляюсь у твої зіниці...»»

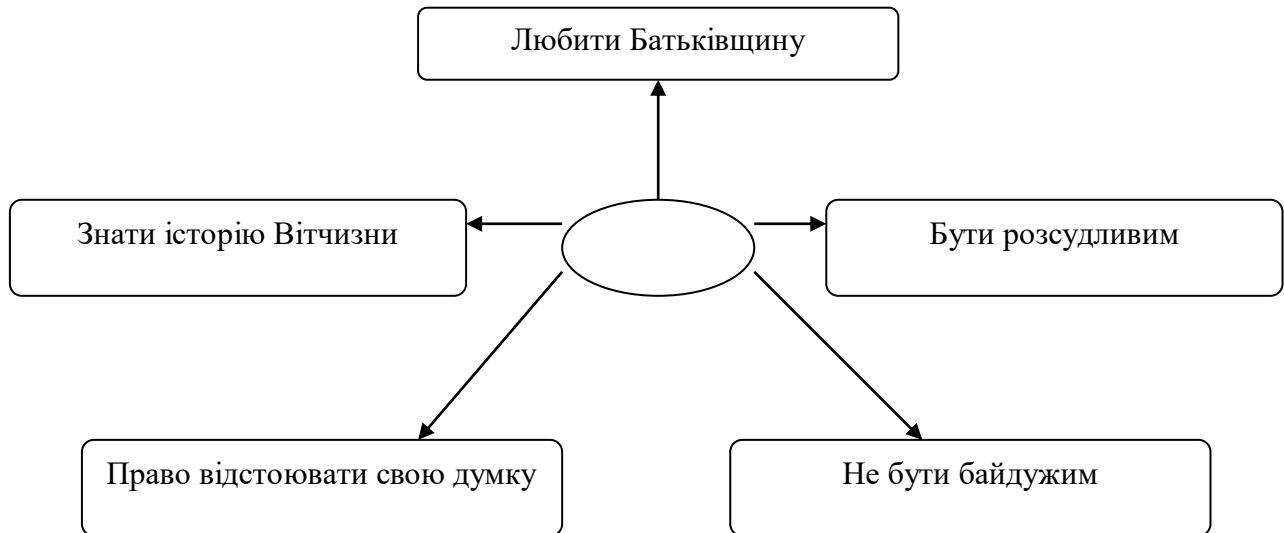
Художні засоби	Приклади з твору
Епітети	«червоні блискавиці», «мама, горда і вродлива», «святе синівське право», «дні, занадто куці та малі», «зіниці голубі, тривожні», «розпука вікова», «хмари бурякові», «священне знамено»
Метафори	«пливе за роком рік», «перли в душі сію», «мовчать америки й росії», «чорти живуть на небі», «палають хмари», «сичать образи»
Звертання	«Україно!», «недрузи лукаві!», «друзі!»
Гіпербола	«битви споконвічний грюк»
Риторичне запитання	«Як же я без друзів обійдуся, без лобів їх, без очей і рук»
Риторичні оклики	«Ти для мене диво!», «Одійдіте, недруги лукаві!», «Друзі, зачекайте на путі!», «Чуєш – битви споконвічний грюк!»

Літота

«Я проллюся крапелькою крові»

13. Прийом «Асоціативний куц»

Завдання для учнів: підібрати слова-асоціації до того, у чому ви вбачаєте духовно-естетичну цінність поезії.

14. Слово вчителя.

Поета народжують гнів і любов. Гнів і любов народили Василя Симоненка. Великий, праведний гнів проти приниження людини, знищення її людської гідності. Саме тому центральною у творчості поета вважається патріотична тема – любові до України, її безталанного народу (і в цьому – пряме продовження шевченківських традицій), поєднана з ідеєю самоцінності, неповторності людського «я». У поезії В. Симоненка «Я...» ідеться про мотив самоствердження людини у складному сучасному світі, її самодостатність.

15. Виразне читання поезії «Я...» вчителем**16. Бесіда на первинне сприймання**

- Яке враження справила на вас поезія? Який настрій вона викликає?

17. Виразне читання поезії учнями**18. Експрес-опитування**

- До якого жанру належить поезія? (вірш, патріотична лірика).
- Визначте ідейно-тематичне спрямування вірша (Заклик до сприйняття людської гідності, неповторності кожної особистості).

- Визначте засоби художньої виразності, що зустрічаються в тексті поезії (Епітети: «очицями, повними блекоти», «він гримів одержимо і люто», «лице рябе», протиставлення: «Ми – це народу одвічне лоно, ми – океанна вселюдська сім'я»).

19. Самостійна робота в парах

Завдання для учнів: створити міні-паспорт твору «Я...».

20. Прийом «Я знаю».

- З яким твором поета перегукується цей вірш? (*«Ти знаєш, що ти – людина?»*).
- Які рядки ви б назвали «крилатими», афористичними, близькими до основної думки твору? (*Ми – не безліч стандартних «я» / А безліч всесвітів різних; / І тільки тих поважають мільйони, / Хто поважає мільйони «я»*).
- Виділіть фразеологізми, ужиті в поезії, визначте їхню роль у творі. (*Уявляти пупом, ладен розірнути, не стати навколішки – автор досягає образності, емоційності вислову, навіть різкості, щоб передати почуття гніву, осуду, презирства*).

IV. Підсумок уроку

1. Прийом «Незакінчене речення»

- В. Симоненко народився... (*8 січня 1935 року в с. Біївці на Полтавщині в селянській родині*).
- 1952 року В. Симоненко вступив на факультет... (*журналістики Київського університету імені Т. Г. Шевченка*).
- Працював у газетах... (*«Молодь Черкащини», «Черкаська правда», «Робітнича газета»*).
- 1957 року закінчив... (*Київський університет імені Т. Г. Шевченка*).
- 1962 року вийшла збірка поезій... (*«Тиша і грім»*).
- Поетична книжка «Земне тяжіння» виходить... (*після смерті в 1964 році*).
- Серце поета перестало битися... (*1963 року*).
- 1995 року В. Симоненко посмертно удостоєний... (*Державної премії України імені Т. Г. Шевченка*).

- Олесь Гончар присвятив В. Симоненку статтю... («*Витязь молодії української поезії*»).

- Мотив любові до України звучить у творі... («*Задивляюсь у твої зіниці...*»).

2. Декламування учнем поезії М. Дашківського «Пам'яті Василя Симоненка»

Минають дні, роки, десятиліття,
 А ти, Василю, завжди молодий...
 Над прірвою віків, минувши лихоліття,
 Сьогодні ти із нами, ти – живий!
 Живий, бо все, що зв'язане з тобою,
 Не гасне в наших думках ні на мить.
 І на могилу ми йдемо з журбою,
 І серце так у кожного болить...
 Болить у матері, у сина і у друзів,
 І сумно нам без тебе у ці дні...
 Та ген твоє ім'я на виднокрузі
 Встає назустріч сонячній весні.
 І пахне степом, голубіють ночі,
 А човен твій пливе в казковий світ.
 Ми бачимо твої казкові очі,
 І мужній голос чуємо з тих літ.
 А думи дідові додумають онуки,
 Бо не стоїть земне людське життя,
 І вірю я, що не було розлуки,
 Не смерть була, а довге майбуття.

3. Підсумкове слово вчителя.

В. Симоненко був одним із небагатьох, хто справив надзвичайно потужний громадський і моральний вплив на своїх сучасників. Він став духовним проводирем цілого покоління, його поезія була знаменом непокірних, бо уособлювала і громадянську мужність, і національну

самосвідомість, і щирю, і дієву людяність. А ще вона вчила читачів непідкупної, незрадливої й жертвовної любові до України.

Симоненко сьогодні – це символ незнищенності українського духу, символ правди і сумління. Йому присвячують найурочистіші вірші, пісні, перед його пам'яттю схиляються мільйони.

Іван Світличний, колега і однодумець Симоненка, писав: «Про таких людей, як Василь, не хочеться говорити: «Вічна йому пам'ять!». Хочеться говорити про вічне життя його творів, його ідей, бо які б зміни не відбувалися в нашому житті, ми знаємо, що його поезія житиме доти, доки житиме народ, для якого він писав, доки житиме справа, за яку він боровся».

V. Оголошення і коментар домашнього завдання

1. Вивчити напам'ять поезію В. Симоненка «Задивляюсь у твої зіниці...».
2. Опрацювати матеріал підручника (с. 232–247).
3. Підготуватися до ідейно-тематичного аналізу віршів В. Симоненка.

Конспект уроку з української літератури для 11 класу

Тема: Інтимна лірика В. Симоненка («Ну, скажи, хіба не фантастично...», «Ікс плюс ігрек»). Роздуми над поезією митця та її мотивами

Компетентності:

предметні: *учень/учениця* пригадує твори В. Симоненка, вивчені раніше; аналізує стильові особливості поезій; визначає й уміє прокоментувати основні мотиви;

ключові: *учень/учениця* формує власну думку про порушені у творах мотиви, проблеми; виробляє життєву позицію; уміння її відстоювати; усвідомлює значення самоствердження людини в сучасному світі; розвиває навички аргументовано, толерантно вести дискусію.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань і розвитку на їх основі умінь і навичок

Обладнання: аудіозапис поезії В. Симоненка «Ікс плюс ігрек»

Зміст уроку

I. Актуалізація опорних знань.

1. Цитатний диктант

Завдання: за наведеною цитатою потрібно впізнати твір В. Симоненка.

Можеш вибирати друзів і дружину,
Вибрати не можна тільки Батьківщину.
Можна вибрати друга і по духу брата,
Та не можна рідну матір вибирати («Лебеді материнства»)

Народ мій є! Народ мій завжди буде!
Ніхто не перекреслить мій народ!
Пощезнуть всі перевертні й прибуди,
І орди завойовників – заброд («Де зараз ви, кати мого народу?»).

Бо ти на землі – людина,
І хочеш того чи ні –
Усмішка твоя – єдина,
Мука твоя – єдина,
Очі твої одні («Ти знаєш, що ти – людина?»)

Україно! Ти для мене диво!
І нехай пливе за роком рік,
Буду, мамо горда і вродлива,
З тебе дивуватися повік («Задивляюсь у твої зіниці...»)

II. Повідомлення теми, мети, мотивація навчальної діяльності.

Слово вчителя. Воїстину, найпрекрасніша людина – в любові. Найщасливіша людина – в любові. Бо це почуття торкає найтрепетніші струни людської душі, які відгукуються то співучим солов'єм на взаємне й щире почуття, то тужливою піснею голуба на нерозділене кохання. Сьогодні

ми торкнемося ніжних струн Симоненкової душі, яка здатна творити симфонію величному почуттю кохання, особливого своєю тендітністю й цнотливістю.

Отже, тема нашого уроку: Інтимна лірика В. Симоненка («Ну, скажи, хіба не фантастично...», «Ікс плюс ігрек»). Роздуми над поезією митця та її мотивами.

III. Сприймання і засвоєння нової навчальної інформації.

1. Повідомлення учня-біографа на тему «Кохання в житті В. Симоненка»

Як і в кожній творчій людині, у В. Симоненка була своя муза. Це його кохана дівчина, а згодом дружина Людмила Півторадна. Він ніжно і закохано кликав її «моя Малюся», а вона любила його по-своєму: то шалено ревнувала й обурювалася, то тихо горнулася до свого єдиного судженого; тижнями могла не відповідати на листи, а то писала по кілька разів на день. Між рядками поетових листів до коханої простежуються складні стосунки, але інших йому не треба було. Він не вмів жити тихим, супокійним життям. Жив згоряючи, а кохав і поготів.

2. Зачитування учнем витягу з листа В. Симоненка до коханої

Кланяюся моїй маленькій господині!

Цілую з першого рядка, бо до останнього не втерплю – дуже скучив...

Точно повідомити тобі, коли приїду, зараз не можу, бо ще не ясно, коли будемо підписувати призначення і коли засідатиме кафедра, де я захищатиму свою наукову працю, яку зараз, до речі, ще тільки доводжу до кондиції.

Уявляю, як ти радуєшся, що вередливий чоловік може зайвий день побути в Києві. Маленький тигре, якби міг, то сьогодні б не писав тобі цього непотрібного листа, а з'явився б власною персоною. Чесно кажучи, коли їхав до тебе, то побоювався, що по парубоцькій привичці буду кидати на дівчат ласі погляди, але боявся даремно. Тепер для мене існуєш тільки ти. От. Ясно, смугаста? Якщо не подобається тобі, то пожалійся в міліцію...

Думаю про тебе страшно багато, аж зло бере. Люблю, і скучаю, і обнімаю, і цілую...

Жди звісток.

Передавай привіти.

Твій чолов'яга Васильок.

3. Слово вчителя.

Інтимна лірика Василя Симоненка – потужне крило його поезій. Неповторність віршів про кохання – у художньому дослідженні філософії почуття, його найтонших нюансів, від романтичного захоплення до гіркового розчарування. У серці юнацькому бриніла пісня кохання. На папір лягали задушевні пісні про неї – омріяну й суджену, ніжну білу мрію.

4. Виразне читання поезії «Ну, скажи, хіба не фантастично?» вчителем

5. Бесіда на первинне сприйняття

- Яке враження справила на вас поезія?
- Які емоції вона викликає?

6. Словникова робота

Хаос – відсутність порядку

7. Робота в групах

I група – Визначення теми й ідеї вірша (*Тема: зображення нерозділеного кохання ліричного героя, його філософські роздуми; ідея: переосмислення ставлення ліричного героя до коханої, переживання, що не зумів зберегти кохання*).

II група – визначення художніх засобів у творі (*анафора: як...як, ми...ми; епітети: суворе небо, небо вічне, хаос доріг; метафори: доки мерехтітимуть світи під суворим небом; риторичний оклик: скільки раз це бачила земля!; риторичне питання: я тебе зустрів і не зберіг?*)

8. Слово вчителя.

Людина глибокої душі, Василь Симоненко у віршах про любов не міг бути поверховим і нещирим. Він був прекрасним і щирим навіть тоді, коли

не все склалося за бажанням, бо кожна людина в поета – це особистість, неповторність, це небезпечний космос. І як перетинаються дороги людей, як виникають почуття – теж незбагненна таємниця. Вірш «Ну, скажи – хіба не фантастично...» – про нерозділене кохання, але ліричний герой ставиться до нього по-філософськи. Особисто для нього – трагедія, він не зумів зберегти, утримати любові. Його дівчина – чиясь кохана. Він її кохає, хоча вона знайшла своє щастя з іншим, свою долю...

Полюбити – зрадити, гнів – любов, будні – свята, радість – жаль, фантастична зустріч – трагічна втрата – такі нюанси, злети і падіння найпрекраснішого з людських почуттів у вірші «Ну, скажи – хіба не фантастично...». Тільки в його інтимній ліриці знаходимо рядки, які так вражаюче точно відтворюють сум'яття душі, розтривожені коханням. Кохання – це диво, це щастя, це дарунок долі. І скільки б його не було на Землі, для кожного покоління, кожної людини воно завжди є жаданим, таким неповторним, трепетним, солодким...

9. Прослуховування аудіозапису поезії В. Симоненка «Ікс плюс ігрек»

10. Бесіда на первинне сприйняття

- Які почуття у вас викликає прослухана поезія?
- Які картин зринають у вашій уяві?

11. Словникова робота

Ікс – 24-а літера латинського алфавіту, яка походить від грецької χі (Χ, χ), виглядає так само, як літера Х, х у кирилиці.

Ігрек – назва передостанньої літери (у) латинського алфавіту.

12. Виразне читання поезії учнями

13. Фронтальне опитування

- У якому році написаний вірш? (09.01.1962 р.).
- До якого жанру належить? (Ліричний вірш).
- Назвіть вид лірики (Інтимна).
- Визначте віршовий розмір (Трисконний анапест).
- Кому присвячено поезію? (Чорнявій математичці).

- Визначте тему та ідею поезії (*тема*: зображення першого захоплення своєю вчителькою; *ідея*: оспівування жіночої краси в образі чорнявої математички).
- Визначте засоби художньої виразності у творі (епітети: *віковичної краси, ніжні погрози*; метафори: *що вслухається в ніжні погрози збаламучене серце моє*; риторичний оклик: *просто здорово, що ти є!*; риторичне питання: *де ще мудрих таких знайти?*)

14. Слово вчителя.

Поет, намагаючись розгадати космос жіночої душі, секрет взаємного притягання двох сердець, у вірші з присвятою чорнявій математичці з добрим гумором відкриває формулу: «Ікс плюс ігрек – це будеш ти». Так від вимріяного, романтичного образу коханої («я від тебе ждав незвичайного і дивного, щоб з'явилася маренням, видивом, сном») він приходить до земного образу чорнявої математички, а їх поєднання бачимо в обожнюванні жінки-матері, жінки-продовжувачки роду людського, а значить, усього суцього на землі:

І сьогодні вклоняється серце моє
Тій земній, соромливій, жагучій жіночності,
Що красою життя – материнством стає.

15. Робота з афоризмами

Завдання для учнів: пояснити значення афоризмів, виписаних із поезій

В. Симоненка про кохання.

«Є в коханні і будні, і свята»

- Чи може кохання мати будні?
- Що означає поняття «свято кохання»?
- Як треба переживати будні кохання і його свято?
- Що важче пережити? Чому?

«Для кохання в нас часу мало, для мовчання – у нас віки»

- Чому для кохання мало часу?
- Що треба встигнути зробити закоханим?
- Про яке вічне мовчання говорить поет?

- Від чого застерігає закоханих автор?

IV. Підсумок уроку

1. Підсумкове слово вчителя.

Коли все ж таки спробувати схарактеризувати інтимну лірику Василя Симоненка, то можна відзначити, що вона містить широкий емоційний спектр цього почуття – від його найвищої піднесеності, коли любов, здається, набуває ознак близької до божевілля навіженості, до більш спокійних станів.

V. Оголошення і коментар домашнього завдання.

Написати твір-роздум на одну з тем:

- 1) «Можна все на світі вибирати, сину, вибрати не можна тільки Батьківщину»;
- 2) «Все одно я люблю твої очі»: тема кохання в ліриці В. Симоненка;
- 3) «Поет громадянської відваги»: В. Симоненко – духовний лідер українського «шістдесятництва».

Сценарій виховного заходу

Тема: Життя, мов спалах блискавки (Життя і творчість В. Симоненка)

Мета: поглибити знання одинадцятикласників про постать В. Симоненка, його життєві ідеали й естетику творчості талановитого поета-«шістдесятника» як взірця патріотизму й громадянського подвигу; вдосконалювати навички декламування; виховувати повагу до творчості поета.

Форма проведення: літературно-музична композиція.

Обладнання: портрет В. Симоненка, виставка творів поета, мультимедійна презентація «Життя В. Симоненка», аудіозаписи пісень «Лебеді материнства», «Ти знаєш, що ти – людина?», «Світ який – мереживо казкове».

Зміст заходу

Вступне слово вчителя. Василь Симоненко – великий син України, її талановитий поет. Його світлій пам'яті, його ніжному й палкому слову присвячуємо наш вечір. З глибокою любов'ю і шаную перегорнемо сторінки життєпису Василя Симоненка. Його називають символом пробудження, сурмачем доби, витязем молоді української поезії, одним із когорти письменників-«шістдесятників».

Життя Симоненка можна порівняти зі спалахом блискавки. Таке воно було яскраве й коротке, усього 28 років. Проте його ім'я добре відоме в Україні, а творчість увійшла до золоті скарбниці української літератури. Його вірші запалюють серця правдивою любов'ю до Батьківщини, до людини, пісні на слова поета зворушують глибокими й трепетними почуттями.

Долучімося ж і ми серцем до слова й думки Василя Симоненка, вшануймо його світлу пам'ять, вторуймо його щирі українськість і громадянську принциповість.

Звучить запис голосу В. Симоненка: поет декламує вірш «Світ який – мереживо казкове». Потім відтворюється фрагмент радіопередачі.

У коротенькому інтерв'ю Василь Симоненко сказав: «Найбільше люблю землю, людей, поезію і село Біївці на Полтавщині, де мама подарувала мені життя. Ненавиджу смерть. Найбільше боюсь нещирих друзів. Більше мені сказати про себе нічого».

Ведучий 1. Василь Андрійович Симоненко народився на другий день різдвяних свят – 8 січня 1935 року в глухому поселенні Біївці Лубенського району на Полтавщині. Майбутній український поет виріс у селянській хатині, що стояла над Удаєм-річкою. Тепер у ній облаштовано музей Василя Симоненка. З теплотою написав він про рідну хату у віршах:

Ти приймала і щастя, і лихо,
 Поважала мій труд і піт.
 І з-під сірої теплої стріхи
 Ти дивилася жалібно в світ.

Ведучий 2. Дитинство поета припало на важкі воєнні й повоєнні роки. Хлопець зростав без батька. Василева мати, Ганна Федорівна Щербань, замолоду мала чудовий голос, навчалася в Лубенському педінституті, проте не закінчила його: довелося тяжко працювати, заробляючи на шматок хліба собі й синові.

Декламатор 1. Зі спогадів Ганни Федорівни: «Під час фашистської окупації, у 1942 році, Василь пішов у школу. До школи йому доводилося ходити за 9 кілометрів, бо 4 класи вчився Василь в Біївцях, а потім у сусідніх селах: Єньківцях і Тарандинцях. Зодягнений він був найгірше в класі, але не зважав на це: багато читав й учився краще від усіх в класі. Якось насипала йому великої квасолі замість паличок, щоб учився рахувати. Але він походив з нею всього два дні, приніс додому й каже: «Квасоля потрібна для борщу, а я і так вмю рахувати до ста». Василь любив весну, коли все зеленіє і цвіте. І каже було мені: «Я поки дійду, то всі уроки передумаю». А повертався додому, то, доки уроки не переробить, не їстиме й не гулятиме».

Ведучий 1. Ганна Федорівна розповідала, що Василь дуже любив діда Федора Щербаня, а дід – його. З дідом малий Василько ранками ходив косити траву, довгими вечорами слухав казки, яких той знав безліч. Вони були справжніми друзями. Федір Трохимович був комірником, проте чужого не хапав. Один бісівський чоловік якось влучно сказав про нього: «Хоч і працював на такій посад, а путньої хати не збудував». Від'їжджаючи із села до Черкас, поетова мати все нажите роздала людям. «Не для музею воно дбалосся, – пояснювала, – а для життя».

Ведучий 2. Своїй матері, яка віддала синові всю любов і піклування, завжди була вірним другом, порадником, підтримкою в життєвому вирі, найпершою шанувальницею його таланту, та своєму дідові, що замінив Василеві батька, поет присвятив найтепліші рядки.

Декламатор 2. *Читання поезії «Матері».*

Матері

В хаті сонячний промінь косо
На долівку ляга з вікна...
Твої чорні шовкові коси
Припорошила вже сивина.
Легкі зморшки обличчя вкрили –
Наче праці тяжкої слід...
Але в кожному русі – сила.
В очах юності видно слід.
Я таку тебе завжди бачу,
Образ в серці такий несучу –
Материнську любов гарячу
І твоєї душі красу.
Я хотів би, як ти, прожити,
Щоб не тліть, а завжди горить,
Щоб уміти, як ти, любити,
Ненавидіть, як ти, уміть.

Декламатор 3. Читання поезії «З дитинства»

В мене була лиш мати,
Та був іще сивий дід, –
Нікому не мовив «тату»
І вірив, що так і слід.
Був певен, що батько лишній,
Крикливий, немов сусід,
Коли заставав на вишні,
На мене кричав, аж блід.
Та боляче б'ється, думав,
Не пустить гулять на став,
І тому не знав я суму,
Щасливим собі зростав.

І лиш як минули роки
І я непомітно зріс,
Мені часто кидалось в око,
Як сину сусід той ніс
То нові штанці святкові,
Сорочку, що так до лиця,
Або чобітки з підковою
Приносив йому од шевця.
Але мене й це не вабило,
Бо заздрити, знав, не слід,
І звався за обнови «бабою»
У мене малий сусід.
Я вірив, що краще всього
Пісні, які знав дідусь.
Вмощусь на коліна до нього
І в очі йому дивлюсь.
А він вимовляє, виспіває
Гарячі прості слова –
І все давниною сивою
В очах моїх ожива.
Мелькають червоні жупани,
Вирує, кипить Дніпро,
І Байда стріляє в султана,
Підвішений за ребро.
І грізні полки Богдана
Шляхетську орду женуть,
А з півночі десь бураном
На поміч стрільці ідуть.
Несуться зі свистом-гуком
Козаки у всі кінці...

І я затискаю руку,
 Мов шабля у тій руці.
 І плачу, було, й сміюся,
 Як слухаю ті пісні...
 Спасибі ж тобі, дідусю,
 За те, що ти дав мені...

Ведучий 1. Закінчивши середню школу із золотою медаллю, Василь Симоненко у 1952 році вступив на факультет журналістики Київського державного університету імені Тараса Шевченка. Тут він почав писати вірші, увінчуючи в них близьких людей – друзів, родичів, односельців.

Ведучий 2. У рідному селі поета жила маленька, нічим особливо не примітна бабуся. Звали її Онисею. Жила самотньо. Трьох синів, як орлів, викохала вона – і в сі троє полягли на фронті. Їй присвятив поет щирі рядки.

Декламатор 3. *Читає поезію «Баба Онися»*

Баба Онися
 У баби Онисі було три сини.
 У баби Онисі синів нема.
 На кожній її волосині
 морозом тріщить зима.
 Я горя на світі застав багато.
 Страшнішого ж горя нема,
 ніж те, коли старість мати
 в домівці стрічає сама.
 Немає такої біди і муки,
 ніж сумно з-під сивих брів
 дивитись щодня, як внуки
 ростуть без своїх батьків.
 За те, що ми в космос знялися,
 що нині здорові й живі,
 я пам'ятник бабі Онисі

воздвиг би на площі в Москві.
 Щоб знали майбутні предтечі
 в щасливій і гордій добі:
 їх горе на утлі плечі
 Онися взяла собі.
 Щоб подвиг її над землею
 у бронзі дзвенів віки,
 щоб всі, ідучи повз неї,
 знімали в пошані шапки.

Ведучий 1. Друкувати свої вірші Василь Симоненко не квапився, бо були ці твори правдивими, говорилося в них не про любов до партії і вождя, а до простих людей. Попри те, його поезії звучали – переписувані, читані на літературних вечорах, у студентських аудиторіях, у колах національної свідомої інтелігенції.

Ведучий 2. Рано поет усвідомив і передрік свою долю. Двадцятирічному Симоненкові ніби диктувала невідома сила:
 Не знаю, ким – дияволом чи Богом –
 Дано мені покликання сумне:
 Любити все прекрасне і земне
 І говорити правду всім бульдогам.

Ведучий 1. Тоді ж у студентські роки, буквально напередодні офіційного розвінчання культу особи Сталіна, з'явився ще один вірш. Як виявилось, пророчий.
 Не докорю нікому і ніколи,
 Хіба на себе інколи позлюсь.
 Що в двадцять літ в моєму серці втома,
 Що в тридцять – смерті в очі подивлюсь.

Ведучий 2. Наприкінці 1956 року разом зі своїм однокурсником Станіславом Буряченком Василь приїхав до Черкас на переддипломну практику в редакції газети «Черкаська правда». Друзям пощастило стати

штатними літ працівниками в чудовому творчому колективі. До Києва молоді журналісти лише їздили складати випускні іспити та писати й захищати дипломні роботи.

Ведучий 1. Тут, у Черкасах, Василь познайомився з дівчиною Люсею – кур'ером обласної друкарні, а через три місяці вони одружилися. Йому було 22 роки. Про своє палке кохання він написав у вірші.

Декламатор 1. *Читання вірша «Вона прийшла»*

Вона прийшла, непрохана й неждана,
І я її зустріти не зумів.
Вона до мене впливла з туману
Моїх юнацьких несміливих снів.
Вона прийшла, завітчана і мила,
І руки лагідно до мене простягла,
І так чарівно кликала й манила,
Такою ніжною і доброю була.
І я не чув, як жайвір в небі тане,
Кого остерігає з висоти...
Прийшла любов непрохана й неждана —
Ну як мені за нею не піти?

Ведучий 2. Незабаром народився син Олесь. Отримали квартиру. Помешкання було на останньому поверсі, невеличке двокімнатне, але з видом на Дніпро. А з балкона можна було помилуватися панорамою міста. Письменник перевіз із Біївців до Черкас свою матір, яка одразу перейнялася опікуванням й вихованням онука. Так вони й жили вчотирьох.

Ведучий 1. Напровесні 1960 року в Києві пробуджене хрущовською «відлигою» юнацтво заснувало Клуб творчої молоді. Хоча на той час Симоненко жив і працював у Черкасах і вже був завідувачем відділу новоствореної газети «Молодь Черкащини», проте разом із Аллою Горською, Іваном Драчем, Ліною Костенко й Іваном Світличним, Василем Стусом і Євгеном Сверстюком він став душею і окрасою цього клубу. Охоче їздив

Україною, як відомий поет брав участь у літературних вечорах і творчих дискусіях, виступав перед робітничою сільською молоддю, прагнучи пробудити в душах ровесників національну самосвідомість і потребу національного відродження. Своїми поезіями він закликав до ствердження людської гідності, усвідомлення неповторності кожної особистості, протестував проти диктату сили й авторитаризму.

Декламатор 2. *Читає поезію «Я...»*

Я

Він дивився на мене тупо
 Очищами, повними блекоти:
 – Дарма ти себе уявляєш пупом,
 На світі безліч таких, як ти.
 Він гримів одержимо і люто,
 І кривилося гнівом лице рябе,
 Він ладен був мене розіпнути
 За те, що я поважаю себе.
 Не стала навколішки гордість моя.
 Ліниво тяглася отара хвилин...
 На світі безліч таких, як я,
 Та я, їй-Богу, один.
 У кожного «Я» є своє ім'я,
 На всіх не нагримаєш грізно,
 Ми – не безліч стандартних «я»,
 А безліч всесвітів різних.
 Ми – це народу одвічне лоно,
 Ми – океанна вселюдська сім'я.
 І тільки тих поважають мільйони,
 Хто поважає мільйони «я».

Ведучий 2. Звеличення рідної землі, її історії, заклик до земляків – любити Україну і дбати про її майбутнє в поезії «Задивляюсь у твої зіниці».

Цей вірш не хотіли друкувати тодішні видання, бо окремі його рядки звучали дисонансом до офіційної ідеології. Тож цензура зробила все, аби заглушити резонанс Симоненкового правдивого слова: частину рядків змінили, частину викинули.

Ведучий 1. Нарешті в 1962 році вийшла друком перша і єдина прижиттєва збірка поета «Тиша і грім». Симоненко став членом Спілки письменників України та планував вступити до аспірантури Інституту літератури АН УРСР.

Однак просвітницька діяльність не задовольняла Василя. Від природи людина діяльна, він прагнув роботи з конкретними, зримими результатами, які не допустили б у майбутньому реставрації сталінщини на рідній землі. Скоро в Клубі творчої молоді для Василя знайшлася робота до душі. Він долучився до комісії, котра мала перевірити чутки про масові розстріли в евкаведенських катівнях і відшукати місце таємних поховань жертв сталінського терору. Тодішні чиновники робили все, щоб загальмувати цю роботу.

Ведучий 1. Обурений цинічною дворушністю радянських управлінців, Василь Симоненко написав низку гнівних віршів, у яких лунала неприхована інвектива на адресу радянської цензури. Вона одразу ж заборонила ці вірші.

Ведучий 2. Тяжко жилося поетові, що мав загострене почуття громадянської мужності. Так звані державотворці – «відгодовані й сірі» «демагоги й брехуни» не могли йому подарувати такого нечуваного вільнодумства, не могли не зважати на його діяльність, не реагувати на правду, висловлену у віршах.

Улітку 1962 року Василя Симоненка жорстоко побили працівники міліції залізничної станції в Смілі. Він лежав у номенклатурній обласній лікарні, біля нього чергувала дружина, приходили товариші, колеги.

Ведучий 1. Якось друзі принесли в лікарню пучечок кетягів калини. І була та калина довгі тижні хвороби біля його ліжка. А Василь, лежачи,

продовжував записувати вірші в свій блокнот. Останній із них датовано 19 вересня 1963 року.

Декламатор 1. *Читання поезії «Маленьке – не смішне...».*

Маленьке – не смішне,
 Адже мале і зерно,
 Що силу велетням і геніям несе.
 Мале тоді смішне,
 Коли воно мізерне,
 Коли себе поставить над усе.
 Але, скажіть, хіба такого мало,
 Хіба такі випадки не були,
 Коли мале, як прапор, піднімали
 І йшли за ним народи, мов осли?
 І чи тоді мізерне та смішне
 Не оберталось раптом у страшне?

Ведучий 2. 13 грудня 1963 року перестало битися серце Василя Симоненка. Невигойною раною запеклася смерть поета в серці його матері Ганни Федорівни, яка пережила сина на 35 років.

Ведучий 1. Влада боялася поета навіть після його смерті: творчість замовчували, ціле десятиліття не видавали, оббріхували, намагалися канонізувати на свій лад як «партійного поета». Попри все вірші поета проростали паростками його любові, завзяття, віри, радості й гніву в серцях людей. Симоненко нині – символ незнищенності українського духу, символ правди й сумління.

Ведучий 2. Василя Симоненка посмертно нагороджено Державною премією країни імені Тараса Шевченка за збірку «Лебеді материнства». Його вірші, покладені на музику, стали піснями. Ім'ям поета названо вулиці в Черкасах, Києві й інших містах України. У Черкасах встановлено пам'ятник. Створено Черкаський меморіально-літературний музей Василя Симоненка й дім-музей у селі Біївці на Полтавщині. Спілка письменників України

заснувала премію імені Василя Симоненка для відзначення талановитих молодих поетів.

Ведучий 1. Творчість Василя Симоненка стала народним здобутком. Йому, палкому патріотові України, присвячують свої вірші сучасні поети, перед його пам'яттю схиляються мільйони.

Декламатор 2. *Читання поезії М. Дашківського «Пам'яті Василя Симоненка»*

Минають дні, роки, десятиліття,
 А ти, Василю, завжди молодий...
 Над прірвою віків, минувши лихоліття,
 Сьогодні ти із нами, ти – живий!
 Живий, бо все, що зв'язане з тобою,
 Не гасне в наших думках ні на мить.
 І на могилу ми йдемо з журбою,
 І серце так у кожного болить...
 Болить у матері, у сина і у друзів,
 І сумно нам без тебе у ці дні...
 Та ген твоє ім'я на виднокрузі
 Встає назустріч сонячній весні.
 І пахне степом, голубіють ночі,
 А човен твій пливе в казковий світ.
 Ми бачимо твої веселі очі
 І мужній голос чуємо з тих літ.
 А думи дідові додумають онуки,
 Бо не стоїть земне людське життя,
 І вірю я, що не було розлуки,
 Не смерть була, а довге майбуття.

Учитель. Василь Симоненко належить до тих особистостей, що залишають пам'ять про себе на віки. Він живе у своїх творах як взірець

гідності і стійкості для нас. Не померкла з літами його поетична зоря, горить високим, чистим світлом на небокраї українського письменства.

Завершуємо наш вечір нотою життєвого оптимізму Василя Симоненка. Рядки його поезії «Ти знаєш, що ти – людина?» нагадують, що кожен із нас – це особистість, яка має жити і творити, щоб залишити по собі пам'ять. Адже поетові слова були, є і будуть завжди актуальними. Одне зі свідчень того – сучасна обробка вірша, який уже став піснею у виконанні музичного гурту «Піккардійська терція».

Подумаймо ще раз про власні життєві цілі, які могли б бути гідним продовженням справи видатного поета, адже таким чином ми можемо якнайкраще виявити власне вшанування його пам'яті. Тож живімо, творімо, наслідуймо!

Звучить запис пісні на слова В. Симоненка «Ти знаєш, що ти – людина?» у виконанні гурту «Піккардійська терція».